

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ»

Διπλωματική Εργασία

««Τα βιβλινά: περιγραφή, μεταβολές στο χρόνο και μια διδακτική πρόταση»

»

Στεργιοπούλου Αθανασία

Επιβλέπων καθηγητής: Μαρίνα Τζακώστα

Πάτρα, Φεβρουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

«Λιόσης Νικόλαος»

«Ιδιότητα & Ίδρυμα Υπαγωγής»

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

«Μαρίνα Τζακώστα»

«Ιδιότητα & Ίδρυμα Υπαγωγής»

Περιεχόμενα	
Περίληψη.....	v
Abstract.....	vi
Περιεχόμενα.....	vii
Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων.....	viii
Κατάλογος Πινάκων.....	ix
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	x
Εισαγωγή.....	xi
Κεφάλαιο 2: Βασικοί όροι-γλωσσική ποικιλία.....	1
2.1 Γλώσσα και ιδιόλεκτος.....	1
2.2 Γλωσσική ποικιλία.....///.....	1
2.2.1 Υφόμεκτοι-Υφολεκτικές ποικιλίες.....	2
2.2.2 Κοινωνιόλεκτοι – Κοινωνικές ποικιλίες.....	3
2.2.3 Τοπόλεκτοι – Γεωγραφικές ποικιλίες.....	4
2.3 Η γλωσσική αλλαγή.....	6
Κεφάλαιο 3: Κατάταξη νεοελληνικών διαλέκτων.....	7
3.1 Ιστορική εισαγωγή.....	7
3.2 Η ταξινόμηση των νεοελληνικών ιδιωμάτων με κριτήριο τη γεωγραφική θέση.....	8
3.2.1 Τα νότια ιδιώματα.....	8
3.2.2 Τα βόρεια ιδιώματα.....	9
3.2.3 Τα ιδιώματα της Κοζάνης.....	10
3.2.4 Το ιδίωμα του Βελβεντού.....	10
3.4 Σύγχρονη γλωσσική κατάσταση των νεοελληνικών διαλέκτων.....	11
Κεφάλαιο 4: Μεθοδολογία.....	12
4.1 Επιλογή ερευνητικής μεθόδου.....	12
4.2	
Συνέντευξη.....	13
Κεφάλαιο 5: Παρουσίαση των βασικών δομικών και λεξικολογικών χαρακτηριστικών της γλωσσικής ποικιλίας του Βελβεντού.....	14
5.1 Αρχαϊσμοί.....	14
5.2 Παρατηρήσεις για τα Φωνητικά και Μορφολογικά Χαρακτηριστικά.....	16
5.2.1 Φωνήεντα.....	16
Κώφωση- αποβολή.....	16
5.2.2 Σύμφωνα.....	19
Α. Ανομοίωση.....	19
Β. Αφομοίωση ηχηρότητας.....	19
Γ. Απλοποίηση.....	20
Δ. Τροπές σε ρηματικές και ονομαστικές καταλήξεις.....	20
Ε. Ουράνωση συμφώνων.....	20
5.3 Η φωνολογία στο βιβλινό σήμερα.....	21
Α. Αποβολή του τόνου.....	21
Β. Στένωση των άτονων [e] και [o] σε [i] και [u].....	22
Γ. Ουράνωση.....	22
Δ. Απλοποίηση.....	23
5.4 Μορφολογία.....	24
5.4.1 Το άρθρο.....	24
5.4.2 Τα Ουσιαστικά.....	27
Α. Κλίση ουσιαστικών.....	27
5.4.3 Επίθετα.....	29

5.4.4 Αντωνυμίες.....	30
5.4.5 Συντακτικές παρατηρήσεις.....	32
5.4.6 Το όνομα.....	32
5.4.7 Το ρήμα.....	33
5.4.8 Μετοχή.....	35
5.4.9 Λεξικό.....	35
5.5 Η εξέλιξη σύμφωνα με το υλικό μου.....	37
Κεφάλαιο 6- Διδακτικά σενάρια.....	37
6.1 εισαγωγή.....	37
6.2 Η γλωσσική ποικιλία στα Α.Π.Σ. της Ελλάδας.....	39
6.3 Ο κριτικός γραμματισμός στην Εκπαίδευση.....	40
6.4 Το μοντέλο των πολυγραμματισμών.....	41
6.5 Η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση στο πλαίσιο του μοντέλου των πολυγραμματισμών.....	44
6.6 Διδακτικό σενάριο.....	45
Α. Τοποθετημένη πρακτική.....	47
Β. Ανοιχτή διδασκαλία.....	48
Γ. Κριτική πλαισίωση.....	50
Δ. Μετασχηματισμένη πρακτική.....	51
Κεφάλαιο 7: Συμπεράσματα.....	64
Βιβλιογραφία.....	66

Παράρτημα Γ.....	52
Δραστηριότητα 1.....	52
Δραστηριότητα 2.....	55
Δραστηριότητα 3.....	55
Δραστηριότητα 4.....	56
Δραστηριότητα 5.....	57
Δραστηριότητα 6.....	57
Δραστηριότητα 7.....	58
Δραστηριότητα 8.....	58
Δραστηριότητα 9.....	59

«Ευχαριστίες ή Αφιέρωση»

Αφιερώνω αυτή τη διπλωματική εργασία στην αδερφή μου, Ειρήνη Στεργιοπούλου, για τη συνεχή στήριξη, την αγάπη και την ενθάρρυνση σε κάθε μου βήμα. Θα ήθελα επίσης να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Νίκο Λιόση, για την καθοδήγηση, την εμπιστοσύνη και τη πολύτιμη συμβολή του καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της προσπάθειας.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία επικεντρώνεται στη μελέτη και ερμηνεία της γλωσσικής ποικιλίας του Βελβεντού Κοζάνης, με σκοπό την καταγραφή, ανάλυση και διάσωση της διαλεκτικής αυτής ποικιλίας. Η έρευνα βασίζεται σε μελέτες διάφορων ερευνητών και προσωπική συλλογή δεδομένων, με στόχο να αποτυπωθούν τα χαρακτηριστικά της γλωσσικής ποικιλίας και να αναδειχθούν οι γλωσσικές αλλαγές που προέκυψαν με την πάροδο του χρόνου. Οι ερευνητές αυτοί παρουσίασαν τα χαρακτηριστικά της διαλέκτου και τα δεδομένα που σχετίζονται με τη γλωσσική κατάσταση της περιοχής. Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η καταγραφή των γλωσσικών μεταβολών και η σύγκριση της γλωσσικής ποικιλίας του Βελβεντού σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Ειδικότερα, η εργασία περιλαμβάνει μια ανάλυση φωνολογικών και μορφολογικών φαινομένων, με έμφαση στις διαφοροποιήσεις της γλώσσας του Βελβεντού σε σχέση με άλλα γλωσσικά ιδιώματα. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στην εκπαιδευτική διάσταση της μελέτης, προτείνοντας τρόπους διδασκαλίας της βελβεντινής διαλέκτου σε σχολεία, ώστε να προαχθεί η πολιτιστική της αξία και να διατηρηθεί η γλωσσική κληρονομιά της περιοχής. Με την ολοκλήρωση αυτής της μελέτης, επιδιώκεται να ενισχυθεί η κατανόηση και η εκτίμηση της γλωσσικής ποικιλίας του Βελβεντού, συμβάλλοντας στην καταγραφή και διατήρηση της διαλεκτικής κληρονομιάς της περιοχής.

Λέξεις – Κλειδιά

Βελβεντό, Κοζάνη, Δυτική Μακεδονία, γλωσσική ποικιλία Βελβεντού

ABSTRACT

This thesis focuses on the study and interpretation of the linguistic variety of Velvento, Kozani, with the aim of documenting, analyzing, and preserving this dialectal variety. The research is based on studies conducted by various researchers and personal data collection, aiming to capture the features of the linguistic variety and highlight the linguistic changes that have occurred over time. These researchers presented the characteristics of the dialect and data related to the linguistic status of the region. This thesis attempts to document the linguistic changes and compare the linguistic variety of Velvento at different time periods. Specifically, the thesis includes an analysis of phonological and morphological phenomena, with an emphasis on the differences in the language of Velvento compared to other linguistic varieties. Furthermore, the educational aspect of the study is addressed, proposing methods for teaching the Velvento dialect in schools in order to promote its cultural value and preserve the linguistic heritage of the region. Upon completion of this study, the goal is to enhance the understanding and appreciation of the linguistic variety of Velvento, contributing to the documentation and preservation of the dialectal heritage of the area.

Keywords

Velvento, Kozani, Western Macedonia, Velvento linguistic variety

Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων

Εικόνα 1-1 Το λογότυπο του ΕΑΠ, σε έγχρωμη έκδοση ... **Error! Bookmark not defined.**

Εικόνα 1-2 Το λογότυπο του ΕΑΠ, στην αγγλική γλώσσα, σε έγχρωμη έκδοση..... **Error! Bookmark not defined.**

Εικόνα 1-3 Τα λογότυπα του ΕΑΠ, σε μονόχρωμη έκδοση **Error! Bookmark not defined.**

Σχήμα 1-1 Απεικόνιση Μαθησιακού Μονοπατιού **Error! Bookmark not defined.**

Σχήμα 1-2 Γραφική παράσταση μη συνεχούς συνάρτησης **Error! Bookmark not defined.**

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1-1 Στοιχεία φοιτητών με δικαίωμα εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας... **Error!**
Bookmark not defined.

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

KNE Κοινή Νέα Ελληνική

1.Εισαγωγή

Το θέμα που πρόκειται να πραγματευθώ στην παρούσα διπλωματική εργασία είναι η εξερεύνηση, η μελέτη και η ερμηνεία της γλωσσικής ποικιλίας του Βελβεντού Κοζάνης. Μέσα από τις έρευνες διαφόρων μελετητών και την προσωπική μου έρευνα έγινε μία απόπειρα ώστε να εντοπιστούν κάποια χαρακτηριστικά της γλωσσικής ποικιλίας και να παρατηρηθούν οι αλλαγές που σημειώθηκαν με το πέρασμα του χρόνου. Απώτερος στόχος της έρευνάς μου είναι να αναδειχθεί ο πλούτος της ελληνικής γλώσσας μέσα από την μελέτη μιας γλωσσικής ποικιλίας σε μια μικρή ελληνική κωμόπολη συμβάλλοντας επίσης στην εμπέδωση, στην γνωστοποίηση αλλά και στο σεβασμό της γλωσσολογικής, ιστορικής και πολιτισμικής αξίας της και τελικά στην καταγραφή και στη διάσωση της διαλεκτικής της ποικιλίας. Στους πρόποδες των Πιερίων, λοιπόν, δίπλα από την τεχνητή λίμνη Πολυφύτου βρίσκεται η κωμόπολη του Βελβεντού με έδρα το Δήμο Βελβεντού. Απέχει 33 χιλιόμετρα από την πόλη της Κοζάνης και ο πληθυσμός, σύμφωνα με την απογραφή του 2021 ανέρχεται στους 2.913 κατοίκους. (Λέγεται ότι το όνομα Βελβεντό προέρχεται από την αρχαία πόλη Ούαλες όπως αναφέρει ο Πτολεμαίος ή από το λατινικό Beneventum ενώ μία άλλη εκδοχή, συσχετίζει την ονομασία του οικισμού με την θρακική θεότητα Βενδώ.) Όπως αναφέρει ο Θαβώρης (1964:174) οι κάτοικοι αποκαλούσαν την πατρίδα τους : του Βιλβινδό, το οποίο στην κοινή Νεοελληνική είναι το Βελβεντό, σύμφωνα με το χαρακτηριστικό φωνητικό φαινόμενο της στένωσης του φωνήεντος [e] σε [i] των βόρειων ιδιωμάτων. Τον εαυτό τους οι κάτοικοι τον αποκαλούσαν : ου Βιλβινός, η Βιλβινή, το Βιλβινό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα χρήσης των συγκεκριμένων λέξεων, αποτελεί και ο τίτλος του λαογραφικού βιβλίου που έγραψε ο Τόλιος Τσιανάκας (2008): Βιλβινά Μασλάτσια, το οποίο περιέχει ιστορίες γραμμένες στην διάλεκτο του τόπου. Όπως αναφέρει ο Θαβώρης (1964:174) το όνομα ου Βιλβινός προκύπτει από την αποβολή του πρωτογενούς άτονου [i] κι έπειτα με την απλοποίηση του συμπλέγματος [nd] που είχε προκύψει: *βελβενδινός>βιλβινδινός>βιλβινός*. Αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό φαινόμενο των βορειώνελληνικών ιδιωμάτων. Σύμφωνα με τον Θαβώρη (1964,) έχει διατυπωθεί με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους η ονομασία του Βελβεντού. Στην κοινή Νεοελληνική μπορεί να συναντήσουμε τους τύπους Βελβενδό και Βελβενδινός που αποτελούν λόγιες φωνητικές αποδόσεις του τοπωνυμίου. Ετυμολογικά, η ονομασία Βελβεντό λέγεται σύμφωνα με τον Χαρίσιο Μεγδάνη (1818) ότι προέρχεται από το ιταλορομανικό όνομα: Βενεβεντόν (Θαβώρης, 1964) ενώ σύμφωνα με τον Μπουντώνα (1892: 5) η ετυμολογία του ονόματος προέρχεται πιθανότατα από την τούρκικη λέξη *dervent*(=διάβαση) όπου πραγματοποιήθηκε μάλλον εναλλαγή του *d* και του *β* ή του *ρ* και του *λ* που είναι

συνηθισμένο φαινόμενο στη φωνητική της KNE (Μπουντώνας, 1892). Στο χωριό Λιβιάδι του Ολύμπου το όνομα της κωμόπολης προφερόταν ως Βιρβιντό αρχικά, και πιθανότατα να προέκυψε κάτι ενδιάμεσο από τα ονόματα: Δερβεντό και Βιλβιντό (Μπουντώνας, 1892). Γενικά έχουν διατυπωθεί κι άλλες θεωρίες για την ονομασία της περιοχής, στις οποίες όμως δεν θα επιμείνω. Ο λόγος που επιλέχθηκε η συγκεκριμένη γλωσσική ποικιλία είναι πρωτίστως η καταγωγή μου, ενώ επίσης και το γεγονός ότι η βιβλιογραφία επικεντρώνεται κυρίως σε λεξικολογικά και φωνολογικά χαρακτηριστικά κι επιχειρείται η παρουσίαση και των άλλων επιπέδων ανάλυσης, σύνταξης και μορφολογίας που εντοπίζουμε στη σημερινή εποχή. Κυρίως, όμως, ο χαρακτήρας αυτής της εργασίας είναι αντιπαραθετικός. Επιχειρώ δηλαδή μέσω της σύγκρισης με παλαιότερο και πολύ παλαιότερο υλικό να καταγράψω μερικές από τις αλλαγές στο γλωσσικό σύστημα κατά την περίοδο που μεσολάβησε και να προσδιορίσω τον βαθμό επίδρασης της KNE.

Πρώτος που ασχολήθηκε με τη γλωσσική ποικιλία του Βελβεντού υπήρξε ο Ευθύμιος Μπουντώνας που γεννήθηκε στο Βελβεντό το 1864, υπηρέτησε για τρία χρόνια ως δάσκαλος κι έπειτα συνέχισε τις σπουδές του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και στη Γερμανία. Όταν ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην Αθήνα εξέδωσε το βραβευμένο βιβλίο «Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού» (1892) και αυτό αποτέλεσε την πρώτη πλήρη περιγραφή και παρότι παραδοσιακή είναι η παλιότερη και πιο βασική πηγή με την οποία παραβάλλω κυρίως το σύγχρονο υλικό μου. Το 1988ο Τόλιος Τσιανάκας εκδίδει το βιβλίο με τίτλο «Βιλβινά μασλάτχια» ενώ το 1994 θα ασχοληθεί με τη γλωσσική ποικιλία του Βελβεντού ο Αντώνιος Θαβώρης που εκδίδει το βιβλίο με τίτλο «Ο γλωσσικός πλούτος του ιδιώματος Βελβεντού ως αρχαία κληρονομία». Η εργασία διαρθρώνεται σε 5 μέρη. Στην αρχή παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο όπου προβάλλω τους όρους «γλώσσα», «ιδιόλεκτος», «διάλεκτος» και «γλωσσική ποικιλία». Πραγματοποιείται, στη συνέχεια, μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην ελληνική γλώσσα μαζί με τη διάκριση της σε βόρεια, ημιβόρεια και νότια ιδιώματα και περιγράφεται η διάκριση στις γεωγραφικές, κοινωνικές και λειτουργικές ποικιλίες της γλώσσας. Σε επόμενο κεφάλαιο θα μιλήσω για την ερευνητική μέθοδο που επέλεξα, τους λόγους αλλά και τον τρόπο υλοποίησής της ενώ ακολουθεί η φωνολογική και μορφολογική ανάλυση της γλωσσικής ποικιλίας του Βελβεντού του παρελθόντος σε σχέση με σήμερα. Τέλος, θα αναφερθώ στον κριτικό γραμματισμό και τους πολυγραμματισμούς, καθώς αποτελούν το θεωρητικό πλαίσιο εντός του οποίου επιχειρώ τη διδακτική εφαρμογή, και θα κάνω μία απόπειρα αξιοποίησης του υλικού που συγκέντρωσα, ώστε να προτείνω

ένα σενάριο διδασκαλίας της βελβεντινής γλωσσικής ποικιλίας σε Δημοτικό σχολείο με στόχο την ανάδειξή της.

1 Κεφάλαιο 2^ο Βασικοί όροι-γλωσσική ποικιλία

2.1 Γλώσσα και ιδιόλεκτος

Οι άνθρωποι που ζουν σε μία κοινωνία, για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους στέλνουν και λαμβάνουν κάποια μηνύματα με βάση έναν κώδικα που γνωρίζουν καλά από κοινού και αυτό λέγεται **γλώσσα**. Παρόλο που ο αριθμός των στοιχείων των φωνημάτων, των μορφημάτων και των λεξημάτων είναι περιορισμένος, τα μηνύματα που μπορεί κάποιος να μεταδώσει χρησιμοποιώντας μία συγκεκριμένη γλώσσα μπορεί να είναι αμέτρητα (Δελβερούδη, 2001). Οι ομιλητές και οι ομιλήτριες, λοιπόν, μιας γλώσσας δε σημαίνει ότι επιθυμούν ή έχουν την ευχέρεια να χρησιμοποιούν εξίσου όλα τα στοιχεία αυτής της γλώσσας. Μερικές διαφορές μπορεί να οφείλονται στην ηλικία, το φύλο, την ταχύτητα του λόγου, τη συναισθηματική κατάσταση που μπορεί να βρίσκεται ο ομιλητής, την υγεία του καθώς και κατά πόσο μιλάει τη μητρική του γλώσσα. Ακόμη διαφοροποιήσεις μπορεί να οφείλονται στις επιλογές των λέξεων, τους γραμματικούς κανόνες και την προφορά. Όλα εκείνα τα μοναδικά χαρακτηριστικά της γλώσσας ενός μόνο ομιλητή ονομάζονται **ιδιόλεκτος**. Η ελληνική γλώσσα αποτελείται από περίπου 20.000.000 ιδιολέκτους όσες δηλαδή είναι και οι άνθρωποι που μιλούν αυτή τη γλώσσα. Σε κάθε επίπεδο της γλωσσικής ανάλυσης όπως είναι η μορφολογία, η σύνταξη, η φωνολογία ή το λεξιλόγιο παρατηρούνται διαφορετικά στοιχεία από ομιλητή σε ομιλητή. Υπάρχουν όμως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην ιδιόλεκτο που ένα ομιλητής μοιράζεται με άλλους ομιλητές και με αυτό τον τρόπο διαμορφώνονται συγκεκριμένες γλωσσικές ποικιλίες σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές ή μεταξύ διακριτών κοινωνικών ομάδων. Εφόσον έχουμε απορρίψει την αντίληψη ότι μία γλώσσα μπορεί να είναι ενιαία και ομοιογενής οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η γλώσσα αποτελείται από ένα σύνολο γλωσσικών ποικιλιών που διαφέρουν είτε λιγότερο είτε περισσότερο μεταξύ τους. Οι κλάδοι της κοινωνιογλωσσολογίας και της διαλεκτολογίας είναι εκείνοι που επιχειρούν την ταξινόμηση στις ποικιλίες αυτές.

2.2 Γλωσσική ποικιλία

Από την αρχαιότητα έχει παρατηρηθεί μία συστηματική διαφοροποίηση των γλωσσών γεωγραφικά και αυτό είναι ορατό στις ειδικές γλωσσολογικές μελέτες που είχαν ήδη ξεκινήσει από τον 19^ο αιώνα σχετικά με την γλωσσική ποικιλία (Hudson 1980:39). Αρχικά, είναι άξιο λόγου να αναφερθεί ότι στη σύγχρονη γλωσσολογία όλες οι γλωσσικές ποικιλίες

που μιλιούνται σε ένα γλωσσικό περιβάλλον αποτελούν εκδοχές μιας υπερκείμενης και αυτόνομης γλώσσας, αναπαράγουν και αντανακλούν διαφοροποιήσεις με βάση κοινωνικά, γεωγραφικά, επικοινωνιακά κριτήρια κι έτσι είναι υποδιαίρεσεις της γλώσσας από την οποία προέρχονται (Κακριδή- Ferrari, 2007). Η έννοια ποικιλία (variety) ορίζεται ως «ένα σύνολο γλωσσικών στοιχείων με παρόμοια κοινωνική κατανομή» (Hudson 1980:24, όπως αναφέρεται στο Κακριδή Ferrari & Χειλά Μαρκοπούλου 1996:18). Όπως προαναφέραμε οι γλωσσικές ποικιλίες ταξινομούνται σύμφωνα με τη γεωγραφική περιοχή, ή την κοινωνική ομάδα σε τρεις επιμέρους κατηγορίες: 1) τις κοινωνικές 2) τις γεωγραφικές και 3) τις υφολογικές (Αρχάκης Κονδύλης 2011: 15) ενώ σύμφωνα με τους Κακριδή Ferrari (2007) υπάρχει μία επιπλέον διάκρισή τους σε αυτές της εξωσυστημικής και της ενδοσυστημικής ποικιλίας. Λαμβάνοντας ως δεδομένη τη γλωσσολογική αρχή ότι οι γλωσσικές ποικιλίες δημιουργούν πλήρη γλωσσικά συστήματα ισάξια με την ΚΝΕ υποστηρίζεται ότι οι ελληνικές γεωγραφικές ποικιλίες είναι αρκετά διαφοροποιημένες από την ΚΝΕ στα επίπεδα της γραμματικής και θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως ανεξάρτητα γλωσσικά συστήματα, ως (τοπικές) γλώσσες (βλ. και Ντίνας 2002, Τζακώστα 2020).

2.2.1 Υφόμεκτοι – Υφολογικές ποικιλίες

Μια γλωσσική ποικιλία επηρεάζεται και διαμορφώνεται από τα άτομα μιας κοινότητας υπό την επίδραση διαφορετικών παραγόντων. Σύμφωνα με τον Halliday (1976) ο πιο σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τη γλωσσική ποικιλία είναι η περίσταση επικοινωνίας. Από τα παραπάνω θα μπορούσαμε να ορίσουμε την γλωσσική ποικιλία (variation) εδώ ως την ύπαρξη της διαφορετικότητας στην κοινωνική χρήση γλώσσας που επιτρέπει στους συνομιλητές να επιλέγουν κάθε φορά τα κατάλληλα μέσα της γλώσσας που επιθυμούν ανάλογα με το σκοπό που επιβάλλει το κάθε περιβάλλον/ περίσταση (Τσίγγου 2015). Αντί η ποικιλία αυτή να δυσκολεύει την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων δημιουργεί την δυνατότητα κοινής έκφρασης ανάμεσα σε πολλούς ανθρώπους ανά τον κόσμο.

Το πολύμορφο αυτό σύστημα που παρουσιάζεται σε ένα γεωγραφικό και κοινωνικό πλαίσιο και αποτελεί χαρακτηριστικό όλων των φυσικών γλωσσών, εμπλουτίζεται και από τις ενδοσυστημικές γλωσσικές πολυτυπίες (Κακριδή & Χειλά 1996, 18). Ο ομιλητής, με σκοπό να επικοινωνήσει κάθε φορά καλείται να επιλέξει μεταξύ συγγενικών στοιχείων που υπάρχουν διαθέσιμα στην ιδιόλεκτό του (με δίνεις/μου δίνεις/μου δώνεις, κρατάω/κρατώ,

κράτησα/κράτσα κ.ά.). Πολλές φορές η επιλογή του μπορεί να είναι πιο ελεύθερη ενώ άλλες μπορεί να εξαρτάται από την περίπτωση που καλείται ο ομιλητής να διαχειριστεί. Επομένως τα διαφορετικά επίπεδα γλώσσας ή επίπεδα ύφους επηρεάζονται από την ταυτότητα του συνομιλητή, το θέμα συζήτησης ή το γενικότερο πλαίσιο (Anderson&Trudgill1990, 171,Hudson1980, 48-51, Κακριδή & Χειλά 1996, 29-39, Πετρούνιας 1984, 121-2): το ύφος μπορεί να είναι επίσημο, ανεπίσημο, οικείο, φιλικό, λογοτεχνικό, λόγιο, λαϊκό κ.ά. Άλλοι γλωσσολόγοι χρησιμοποιούν τον όρο ύφος ενώ άλλοι περιγράφουν το είδος της γλωσσικής ποικιλίας ως λειτουργική ποικιλία (register). Ενώ πάλι άλλοι χρησιμοποιούν τον όλο «λειτουργική ποικιλία» με μία πιο στενή έννοια, για να περιγράψουν το συγκεκριμένο λεξιλόγιο που είναι σχετικό με διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες.

2.2.2 Κοινωνιόλεκτοι – Κοινωνικές ποικιλίες

Ένα δεύτερο κριτήριο με το οποίο ταξινομούμε τα ιδιαίτερα στοιχεία μιας γλωσσικής ποικιλίας είναι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομιλητών. Οι κοινωνικές ποικιλίες ή αλλιώς κοινωνιόλεκτοι είναι γλωσσικές ποικιλίες που φανερώνουν στοιχεία των ομιλητών/ομιλητριών ως προς την κοινωνική τους ταυτότητα που είναι συνδεδεμένοι χαρακτηριστικά με κοινωνικές ομάδες. Η ηλικία, η κοινωνική θέση ,το επάγγελμα, το φύλο, ο βαθμός μόρφωσής τους είναι κάποια στοιχεία ταυτότητας που επηρεάζουν την ιδιόλεκτο. Ο τρόπος που θα ταξινομηθούν οι γλωσσικές κοινωνικές ποικιλίες ή οι κοινωνιόλεκτοι εξαρτάται από το τι ακριβώς ορίζεται ως κοινωνική ομάδα αναφέρει η Δελβερούδη (2001). Επίσης η κοινωνική ομάδα μπορεί να ταυτίζεται με μια ηλικιακή ομάδα και τότε έχουμε κυρίως την αντίθεση ανάμεσα στο ιδίωμα των νέων και των υπόλοιπων ομιλητών. Οι ομιλητές που ανήκουν σε μία επαγγελματική ομάδα όπως οι στρατιωτικοί, οι γιατροί, οι δικηγόροι, οι δημοσιογράφοι κ. ά. χρησιμοποιούν για τις ανάγκες της επικοινωνίας της ομάδας συγκεκριμένες εκφράσεις, ειδικό λεξιλόγιο και γενικότερα γλωσσικά στοιχεία που τους διαφοροποιούν (Andersson&Trudgill1990, 76-77, 171). Επιπροσθέτως μέσα από τη γλώσσα μπορούμε να αναγνωρίσουμε σε ποια ομάδα με κοινά ενδιαφέροντα και ασχολίες μπορεί να ανήκει ο ομιλητής. Η γλώσσα που αποτελεί έναν κώδικα, όπως επίσης και ο τρόπος ένδυσης, μπορεί να λειτουργήσει ως εισιτήριο στην ομάδα ή αντίθετα να είναι κριτήριο ώστε να αποκλειστεί από αυτή (Andersson&Trudgill1990, 79).

Παρά τις έντονες διαφορές που εντοπίζονται στις γεωγραφικές ποικιλίες, οι κοινωνικές δεν διαφέρουν τόσο σε όλα τα επίπεδα ανάλυσής τους από την κοινή νεοελληνική. Διαφορές παρατηρούνται κυρίως στο λεξιλόγιο όπως παρατηρείται για παράδειγμα στη χρήση πιο

πλούσιου λεξιλογίου από τους πιο μορφωμένους ανθρώπους σε σχέση με τη χρήση πιο φτωχού και λαϊκού λεξιλογίου από τους λιγότερο μορφωμένους. Πολύ σπάνια θα παρατηρηθεί έντονη διαφοροποίηση σε κοινωνιόλεκτους ώστε να είναι αδύνατη η κατανόησή τους από τους ομιλητές που δεν ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα. Τις ποικιλίες αυτές τις ονομάζουμε συνθηματικές γλώσσες ή αντιγλώσσες και η βασική τους λειτουργία είναι κρυπτική / συνθηματική. Μία τέτοια ποικιλία είναι τα καλλιαρντά που χρησιμοποιούν οι ομοφυλόφιλοι της πιάτσας, η αργκό στη Γαλλία, που αποτελούσε γλώσσα των κακοποιών, ή η ‘cant’ στην Αγγλία (Anderson&Trudgill1990, 79, Calveta1994, 68, 113-117, Vendyes[1921] 1978, 278-289, Τριανταφυλλίδης [1947] 1963, 302-310).

2.2.3 Τοπόλεκτοι – Γεωγραφικές ποικιλίες

Στην εργασία μου, θα ασχοληθώ ιδιαίτερα με τις γεωγραφικές ποικιλίες και πιο συγκεκριμένα με αυτή που συναντά κάποιος στο Βελβεντό, Κοζάνης. Οι γλωσσικές ποικιλίες που συναντάμε σε μία γεωγραφική περιοχή ονομάζονται διάλεκτοι ή τοπικά ιδιώματα (Sapir [1931] 1949). Τριανταφυλλίδης [1938 (1993), 62-68]. Σύμφωνα με έναν παραδοσιακό ορισμό, ο όρος τοπικό ιδίωμα θα λέγαμε ότι αφορά ποικιλίες γλωσσικές που παρουσιάζουν μικρό αριθμό αποκλίσεων κυρίως στην «προφορά» και στο λεξιλόγιο π.χ. βελβεντινό γλωσσικό ιδίωμα, ενώ ο όρος διάλεκτος δηλώνει μια γεωγραφική ποικιλία με μεγαλύτερο βαθμό διαφοροποίησης π.χ. τσακωνική διάλεκτος, που διαφέρει δηλαδή και στη δομή/ γραμματική. Το μέγεθος της διαφοροποίησης οφείλεται κυρίως σε λόγους όπως η γεωγραφική απόσταση ή η απομόνωση ενός τόπου. Στη σύγχρονη κοινωνία που έχει καθιερωθεί η υποχρεωτική εκπαίδευση και υπάρχει εύκολη πληροφόρηση και επικοινωνία η κοινή γλώσσα τείνει να γίνει κτήμα όλων και έτσι περιορίζεται κατά πολύ η ύπαρξη των διαλέκτων και των τοπικών ιδιωμάτων. Η ποικιλία που εξετάζω δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτό τον κανόνα. Οι διάλεκτοι είναι αμοιβαία κατανοητές μεταξύ τους και με τη γλώσσα στην οποία ανήκουν και διαφέρουν συστηματικά. Έτσι η διάλεκτος δεν αποτελεί έναν κατώτερο τύπο μίας γλώσσας αλλά η γλώσσα αποτελεί μία συλλογή πολλών διαλέκτων.

Οι Chambers και Trudgill (1984), στο έργο τους για την διαλεκτολογία, προσδιορίζουν τις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες ως βασική πτυχή του κλάδου. Οι τοπικές διαφορές μπορούν να εκδηλωθούν σε διάφορα γλωσσικά επίπεδα. Για τη γλωσσολογία η διαίρεση είναι δυαδική. Μεταξύ λεξιλογίου από τη μία και γραμματικής από την άλλη. Η γραμματική, δηλαδή περιλαμβάνει τη φωνητική/φωνολογία, τη μορφολογία και τη

σύνταξη. Πιο συγκεκριμένα οι Chambers και Trudgill (1984) στον ορισμό τους για τη «γλώσσα» και τη «διάλεκτο» αναφέρουν ότι η γλωσσική αλλαγή η οποία ενσωματώνει κοινωνικούς, πολιτικούς και πολιτειακούς παράγοντες παίζει σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό των επίσημων γλωσσών και των διαλέκτων. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί το status ενός γλωσσικού συστήματος να αλλάξει από ετερόνομη διάλεκτο σε αυτόνομη γλώσσα ή και το αντίστροφο. Σύμφωνα με τη θεωρία των Chambers και Trudgill (1984), οι έννοιες της αυτονομίας και της ετερωνυμίας αφορούν το καθεστώς των γλωσσικών συστημάτων και τη σχέση τους με πολιτικές, κοινωνικές και κρατικές συνθήκες. Η **αυτονομία** μιας γλώσσας αναφέρεται στο βαθμό ανεξαρτησίας που μπορεί να αποκτήσει μια διάλεκτος, ώστε να αναγνωριστεί ως ξεχωριστή γλώσσα. Αυτό συμβαίνει όταν οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες επιτρέπουν σε ένα γλωσσικό σύστημα, που προηγουμένως θεωρούνταν διάλεκτος μιας άλλης γλώσσας, να αποκτήσει επίσημη αναγνώριση και κανονιστικά χαρακτηριστικά. Αντίθετα, η **ετερονομία** περιγράφει την αντίστροφη διαδικασία, όπου μια αυτόνομη γλώσσα ή διάλεκτος χάνει την ανεξαρτησία της και ενσωματώνεται σε μια μεγαλύτερη ή κυρίαρχη γλωσσική κατηγορία. Αυτό μπορεί να συμβεί όταν, για κοινωνικούς, πολιτικούς ή άλλους λόγους, μια διάλεκτος θεωρείται μέρος ενός ευρύτερου γλωσσικού συστήματος (π.χ. μια τοπική διάλεκτος να ενταχθεί στην κοινή νεοελληνική - ΚΝΕ). Ένα ετερόνομο γλωσσικό σύστημα μπορεί να αποκτήσει αυτονομία εφόσον υπάρχουν οι κατάλληλες πολιτικές και κρατικές προϋποθέσεις. Ωστόσο, το αντίστροφο είναι επίσης δυνατό: ένα αυτόνομο γλωσσικό σύστημα μπορεί να χάσει την ανεξαρτησία του και να γίνει ετερόνομο. Σύμφωνα με τον Παπαζαχαρίου (2023) τα ποντιακά και τα καππαδοκικά αλλάζουν.

Τα γεωγραφικά όρια επίσης μπορούν να οδηγήσουν στο σχηματισμό διακριτών διαλέκτων. Άτομα από διαφορετικές περιοχές μπορεί να μιλούν την ίδια γλώσσα αλλά να χρησιμοποιούν διαφορετικές λέξεις, προφορές ή γραμματικές δομές. Τα όρια διαλέκτων, που συχνά αναφέρονται ως ισόγλωσσα, σηματοδοτούν τις γεωγραφικές περιοχές όπου ένα συγκεκριμένο γλωσσικό χαρακτηριστικό αλλάζει. Με άλλα λόγια ισόγλωσσο είναι μια γραμμή που σχεδιάζεται σε έναν χάρτη για να αντιπροσωπεύει το όριο μεταξύ περιοχών όπου χρησιμοποιούνται διαφορετικά γλωσσικά χαρακτηριστικά. Τα ισόγλωσσα δηλαδή χρησιμοποιούνται για την παρακολούθηση των τοπικών γλωσσικών παραλλαγών, όπως οι διαφορές στην προφορά (π.χ. πώς λένε οι άνθρωποι ορισμένα φωνήεντα ή σύμφωνα).

Οι διάλεκτοι μπορεί να διαφέρουν ελαφρώς μεταξύ γειτονικών περιοχών, αλλά γίνονται πιο ευδιάκριτες όσο αυξάνεται η απόσταση. Για παράδειγμα, σε ένα συνεχές διαλέκτου, οι ομιλητές σε γειτονικές περιοχές μπορεί να καταλαβαίνουν ο ένας τον άλλον, αλλά καθώς η γεωγραφική απόσταση αυξάνεται, η αμοιβαία κατανόηση μπορεί να μειωθεί. Ακόμη σύμφωνα με τους Chambers και Trudgill (1984) μερικά από τα γλωσσικά χαρακτηριστικά που επηρεάζονται από τη γεωγραφία είναι φωνητικά όπως τοπικές διαφορές στους τόνους, οι μετατοπίσεις φωνηέντων και η προφορά των συμφώνων. Επίσης διαφορετικές λέξεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε διαφορετικές περιοχές για να αναφέρονται στο ίδιο πράγμα. Μπορεί επίσης να υπάρχουν μερικές διαφορές και στη γραμματική. Συνοπτικά, οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες σύμφωνα με τους Chambers και Trudgill (1984) υπογραμμίζουν τη σημασία της γεωγραφικής θέσης στη διαμόρφωση του τρόπου ομιλίας, με παραλλαγές στην προφορά, το λεξιλόγιο και τη γραμματική που επηρεάζονται από ιστορικά, κοινωνικά και φυσικά εμπόδια μεταξύ των κοινοτήτων.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε πώς τα τρία κριτήρια ταξινόμησης οδηγούν στη διαμόρφωση ισότιμων συνόλων μέσα σε μία γλώσσα και κάθε σύνολο περιέχει μία σειρά γλωσσικών ποικιλιών , κοινωνικών , γεωγραφικών ή υφολογικών. Εγώ για τα βιβλικά χρησιμοποιώ τον παραδοσιακό όρο ιδίωμα, παρά τα προβλήματά του για λόγους ομοιόμορφης παρουσίασης σε σχέση με την εγχώρια βιβλιογραφία.

2.3 Η γλωσσική αλλαγή

Η γλωσσική έρευνα που έγινε από τον (Labov, 1962) ανέδειξε ότι η γλωσσική αλλαγή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την γλωσσική ποικιλότητα. Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν πως η γλωσσική αλλαγή είναι αυτόματα και γλωσσική φθορά της γλώσσας τους επειδή έβλεπαν ότι η ελληνική γλώσσα είχε αρχίσει να διαφέρει από αυτή των ομηρικών επών. Στην προσπάθειά τους να διορθώσουν τις αλλαγές στη γλώσσα τους απέτυχαν. Με το πέρασμα του χρόνου οι γλώσσες αλλάζουν. Διαβάζοντας Σαίξπηρ συναντάμε λέξεις όπως το *hie* 'βιάζομαι' το *stilly* 'απαλά' και το *arrant* 'εξαντλητικός' που είτε έχουν εξαφανιστεί ή έχουν αλλάξει σημασία. Για παράδειγμα η λέξη *entertain* σήμαινε 'απασχολώ' και δεν αφορούσε την ψυχαγωγία. Σχετικά με την γλωσσική αλλαγή, η γλώσσα συχνά αντιμετωπίζεται ως μία οντότητα ανεξάρτητη από εκείνους που την μιλούν και τη γράφουν. Δεν αλλάζει στην πραγματικότητα η γλώσσα αλλά ο τρόπος με τον οποίο την μιλούν και τη γράφουν οι ομιλητές. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για τον όρο «νεωτερισμός ομιλητή» ο οποίος περιγράφει ακριβέστερα αυτό το φαινόμενο από ότι ο όρος γλωσσική

αλλαγή. Αρκετές φορές οι ομιλητές εισάγουν νεωτερισμούς στη γλώσσα άλλοτε αυθόρμητα ενώ άλλοτε μιμούνται τους ομιλητές από κάποια άλλη κοινότητα (π.χ. Τα βιβλινά μιλούσαν αλλιώς στις αρχές του 20^{ου} αι. αλλά τώρα έχουν παρατηρηθεί μεταβολές καθώς οι ομιλητές μιμούνται την ΚΝΕ). Αν αυτοί οι νεωτερισμοί υιοθετηθούν από την κοινότητα και τους χρησιμοποιούν ευρέως και σε άλλες κοινότητες τότε υπάρχει γλωσσική αλλαγή. Παρατηρούμε, επίσης, ότι στην γλώσσα η χρονική διάσταση, ο χώρος και η κοινωνική διάσταση είναι αλληλένδετα. Η πιθανότητα γλωσσικής αλλαγής υπάρχει από τη στιγμή που αναπτύσσεται ένας νέος τύπος και αρχίζει να χρησιμοποιείται παράλληλα με έναν προϋπάρχοντα τύπο. Σε περίπτωση που ο νέος τύπος εξαπλωθεί, η αλλαγή τότε βρίσκεται σε εξέλιξη, αν όμως αντικαταστήσει το παλιό τύπο η αλλαγή έχει γίνει καθεστώς, έχει συντελεστεί δηλαδή, και μπορεί μελλοντικά να αντικατασταθεί από μία άλλη λέξη με την ίδια σημασία. Παρομοίως μια φωνολογική αλλαγή συμβαίνει όταν ένας φθόγγος αντικατασταθεί από έναν άλλον σε μια κοινότητα μέσα σε ένα χρονικό διάστημα. Υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμπλέκονται στην γλωσσική αλλαγή και αυτοί είναι κοινωνιογλωσσικοί, δηλαδή η επαφή των πληθυσμών, η ατελής εκμάθηση μια γλώσσας από αλλόγλωσσους, ο δανεισμός, οι κοινωνικές ανάγκες ή η μόδα κ.ά. και παράγοντες που αφορούν την ευκολία στην κατανόηση ή την άρθρωση οι οποίοι εξηγούν τους λόγους αλλά και προς ποια κατεύθυνση αλλάζουν οι γλώσσες (βλ και Κακριδή- Ferrari & Χειλά-Μαρκοπούλου 1996). Η γλωσσική αλλαγή εξαπλώνεται από ομάδα σε ομάδα και κάθε αλλαγή εξαπλώνεται ταυτόχρονα σε πολλές διαφορετικές κατευθύνσεις και όχι απαραίτητα με τον ίδιο ρυθμό προς όλες τις κατευθύνσεις. Κοινωνικοί παράγοντες όπως είναι η ηλικία, η κοινωνία, το φύλο η γεωγραφική περιοχή επηρεάζουν τους ρυθμούς της αλλαγής και την κατεύθυνση των αλλαγών. Κάθε άτομο ανήκει ταυτόχρονα σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική, ηλικιακή και κοινωνική ομάδα. Γλωσσική αλλαγή παρατηρείται και από ύφος σε ύφος άρα η διαδικασία εξάπλωσης μίας αλλαγής είναι μία συστηματική διαδικασία. Πολλές φορές στην ομιλία ενός ατόμου η αλλαγή επεκτείνεται από το ένα άτομο στο άλλο, από τον επίσημο λόγο στον ανεπίσημο ενώ ταυτόχρονα γίνεται εξάπλωση και από άτομο σε άτομο μέσα σε ένα κοινωνικό σύνολο και τελικά από τη μία κοινωνική ομάδα στην άλλη. Αλλαγή σε γλωσσικό επίπεδο παρατηρείται και από λέξη σε λέξη που αλλιώς αυτό λέγεται λεξική διάχυση. Οπότε φωνολογικές αλλαγές εξαπλώνονται τόσο από άτομο σε άτομο, από ύφος σε ύφος αλλά κι από λέξη σε λέξη.

Κεφάλαιο 3^ο Κατάταξη νεοελληνικών διαλέκτων

3.1 Ιστορική εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Browning (1991: 169-170) η ιστορική κοινωνική και πολιτική εξέλιξη της Ελλάδας και των περιοχών που μιλιέται η ελληνική γλώσσα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία των νεοελληνικών διαλέκτων. Οι νεοελληνικές διάλεκτοι δεν είναι σταθερές μονάδες, αλλά συνεχώς αλλάζουν και εξελίσσονται με την πάροδο του χρόνου ανάλογα με τις πολιτικές, κοινωνικές και γεωγραφικές συνθήκες. Αποτελούν τη μετάβαση από τα ελληνιστικά χρόνια και τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, έως σήμερα. Κατά την περίοδο εκείνη είχαν ενσωματωθεί διάφορες γλωσσικές επιρροές από άλλες γλώσσες όπως τα αραβικά, τα λατινικά και τα σλαβικά κάτι που εμπλούτισε σημαντικά την ελληνική γλώσσα. Κατά τον 15^ο- 19^ο αιώνα ενώ η Ελλάδα ήταν κατακτημένη από τους Οθωμανούς, η ελληνική γλώσσα συνέχισε να εξελίσσεται και να διαφοροποιείται αφού οι ελληνικές διάλεκτοι επηρεάστηκαν πολύ από την τουρκική γλώσσα και άλλες γλώσσες όπως τα περσικά και τα αραβικά. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Οθωμανούς και την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1830) η ελληνική γλώσσα διαχωρίστηκε σε «Καθαρεύουσα» και «Δημοτική». Η «Καθαρεύουσα» ήταν μία τεχνητή γλώσσα που επικράτησε στην εκπαίδευση και σε πιο επίσημες περιστάσεις ενώ η «Δημοτική» ήταν η γλώσσα του λαού που ενσωμάτωσε στοιχεία στη συνέχεια από πολλές διαλέκτους. Επομένως, στη σύγχρονη Ελλάδα αλλά και σε περιοχές που ζουν Έλληνες υπάρχουν αρκετές διάλεκτοι που προέρχονται από την ιστορική εξέλιξη της γλώσσας όπως, για παράδειγμα, η Πελοποννησιακή διάλεκτος, η Κρητική, η Μακεδονική, της Ηπείρου και της Θράκης και οι νησιωτικές.

3.2 Η ταξινόμηση των νεοελληνικών ιδιωμάτων με κριτήριο τη γεωγραφική θέση

Σύμφωνα με τον Τζιτζιλή (2000) η ελληνική διαλεκτολογία ταξινομείται σε τρεις φάσεις (ιστορική, γενετική, σύγχρονη). Ο «πατέρας» της ελληνικής γλωσσολογίας Γεώργιος Χατζιδάκις (1848-1941) κατατάσσει τα ιδιώματα σε δύο ζώνες με βάση φωνολογικά κριτήρια, στα νότια και τα βόρεια ιδιώματα και συγκεκριμένα με βάση την εξέλιξη των άτονων μεσαίων και κλειστών φωνηέντων διακρίνει τα 1) βόρεια ιδιώματα όπου τρέπονται τα άτονα /o/ και /e/ τρέπονται σε /u/ και /i/ ενώ τα άτονα /i/ και /u/ αποβάλλονται και 2) τα νότια ιδιώματα στα οποία όλα τα παραπάνω φωνήεντα μένουν αμετάβλητα. Το ισόγλωσσο (για τον όρο βλ. τη σχετική αναφορά παραπάνω στην ενότητα 1) με βάση το οποίο γίνεται η διάκριση αυτή θεωρείται η 38^η παράλληλος βόρειου γεωγραφικού πλάτους. Ωστόσο θα λέγαμε ότι υπάρχει και μια τρίτη ζώνη, ενδιάμεση, τα λεγόμενα ημιβόρεια ιδιώματα στα οποία απαντά συνήθως μόνο η αποβολή των άτονων /i/ και /u/ (Κοντοσόπουλος, 2008). Τα

ημιβόρεια ιδιώματα εμφανίζονται στα νησιά της Σκύρου, της Μυκόνου, της Καστοριάς, της Λευκάδας, ενός τμήματος της Ανατολικής Θράκης, αλλά και στην Πάρο, σε περιοχές των Ιωαννίνων, στην Πρέβεζα και στην Προποντίδα.

3.2.1 Τα νότια ιδιώματα

Τα νότια ιδιώματα αφορούν τις περιοχές της Πελοποννήσου, της Μάνης, της ομάδας Μεγάρων- Αίγινας- Παλαιάς Αθήνας, κεντρικής και νότιας Εύβοιας, των Επτανήσων εκτός αυτού της Λευκάδας, των Κυκλάδων (εκτός της Τήνου, ενός τμήματος της Άνδρου και της Μυκόνου), των Δωδεκανήσων, της Χίου και της Ικαρίας. Επιπροσθέτως στην οικογένεια των νοτίων ιδιωμάτων περιλαμβάνονται τα σμυρναίικα, τα κωνσταντινοπολίτικα της περιοχής της Μικράς Ασίας. Τέλος, νότιο φωνηεντισμό παρουσιάζουν και η κυπριακή και η κρητική διάλεκτος.

3.2.2 Τα βόρεια ιδιώματα

Με τον όρο βόρειες διάλεκτοι ή βόρεια ιδιώματα αναφερόμαστε στην παραλλαγή της νέας ελληνικής που ακούγεται και χρησιμοποιείται από το βόρειο σημείο του κορινθιακού κόλπου ως τα βόρεια σύνορα της Ελλάδας, όπως επίσης και σε ένα τμήμα της Άνδρου και της Τήνου με εξαίρεση ορισμένα τμήματα βόρεια της Ηπείρου. Σε γενικές γραμμές, αποτελείται από τα βόρεια τμήματα του ηπειρωτικού και τού νησιωτικού ελληνικού χώρου που εκτείνεται από την Ήπειρο ως τη Μ. Ασία και τη Μακεδονία έως και τη Στερεά Ελλάδα (Συμεωνίδης 1977, 64).. Επίσης παρόμοια γλωσσική μορφή χρησιμοποιούνταν σε ελληνόφωνες περιοχές της σημερινής Τουρκίας, στα ΒΔ παράλια της Μ. Ασίας, σε ένα τμήμα της Α. Θράκης και σε κάποια σημεία της Προποντίδας. Αυτό βέβαια ίσχυσε μέχρι την Μικρασιατική καταστροφή, όταν πολλοί που ξεριζώθηκαν από τα μέρη τους εγκαταστάθηκαν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας.

Σε γενικές γραμμές τα βόρεια ιδιώματα χαρακτηρίζονται ως λιγότερο συντηρητικά σε σχέση με τα νότια σε επίπεδο μορφολογίας, φωνηεντισμού και λεξιλογίου. Όπως ήδη αναφέραμε στην αρχή της ενότητας τα ιδιώματα με βόρειο φωνηεντισμό παρουσιάζουν δύο βασικά φαινόμενα:

Α. Αποβάλουν τα άτονα /i/ και /u/ : π.χ. *χερ<χέρι, πηγαδ<πηγάδι, σκλι<σκυλί, τ' Χαρ <του Χάρου, στ' Λαμπ τζμυλ<στου Λάμπη τους μύλους, πλάου<πουλάω, δλεβ<δουλεύει κλπ.*

Β .Γίνεται ανύψωση των άτονων /e/ και /o/ σε /i/ και /u/ αντίστοιχα : π.χ. *πιδί<παιδί, κάτου<κάτωκ.ά.*

Επιπροσθέτως σε μεγάλο μέρος της Βόρειας Ελλάδας η πτώση των άτονων /i/ και /u/ εμφανίζεται σε τελική θέση και στο εσωτερικό της λέξης: *κδουν*<κουδούνι, *γρουν*<γουρούνι κ.ά. Εδώ μπορούμε να πούμε πως έχουμε «αυστηρό τύπο βορείων ιδιωμάτων» (Κοντοσόπουλος 1994, 62) που μπορεί να διαφέρει βέβαια από περιοχή σε περιοχή.

Ως προς τη μορφολογία τους (Συμεωνίδης, 1983) και τη σύνταξή τους τα βόρεια ιδιώματα έχουν κάποιες ιδιαιτερότητες. Βασικό χαρακτηριστικό είναι οι ιδιαιτερότητες στον σχηματισμό του αρσενικού άρθρου: σε μερικές περιπτώσεις το αρσενικό άρθρο εμφανίζεται στην ονομαστική του ενικού με τη μορφή /u/ (λόγω της στένωσης) ή /i/ ενώ αλλού παραλείπεται. Επίσης ιδιαίτερο γνώρισμα στη μορφολογία των βορείων ιδιωμάτων είναι ο υποκορισμός και ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται: στην κεντροανατολική Μακεδονία και στη Θράκη η κατάληξη του υποκοριστικού είναι συνήθως -ουδ' (ονομαστική ενικού θηλυκού σε -ουδα), π.χ. *πλιζούδ*< *πλεζούδα* κ.ά. Στη Θράκη, στη Μακεδονία, τη Θεσσαλία και τις βόρειες Σποράδες παρατηρούμε ότι η γενική πληθυντικού έχει αντικατασταθεί από την προθετική φράση *από* + αιτιατική, και μάλιστα η κατάληξη της αιτιατικής και της ονομαστικής έχουν συμπέσει, με επικράτηση της δεύτερης, π.χ. *απ' τ'ς λαγοί* < *των λαγών* κ.ά. Τέλος, άλλα μορφολογικά χαρακτηριστικά αποτελούν η διατήρηση της άτονης συλλαβικής αύξησης (π.χ. *εχτύπησα*, *εθυμήθηκα*) ή και οι οξύτονοι τύποι χωρίς φωνητικές επεκτάσεις π.χ. *τραγδώ* (*τραγουδάω*) κ.ά. Ένα ακόμη συντακτικό χαρακτηριστικό των βορείων ιδιωμάτων είναι η σύνταξη με αιτιατική των ρημάτων που συντάσσονται με γενική στην ΚΝΕ για τη δήλωση του έμμεσου αντικειμένου: π.χ. *θα τον πω*, *σιθέλου*, *σιλέου* κ.ά. Τέλος διαφορές ανάλογα από περιοχή σε περιοχή θα συναντήσουμε και σε λεξιλογικό επίπεδο. Σύμφωνα με τον Παπαναστασίου (2015, 14) τα βόρεια ιδιώματα είναι η πολυπληθέστερη ομάδα ιδιωμάτων της ελληνικής, ομιλούμενα επίσης σε μεγάλη γεωγραφική έκταση, που καλύπτει περίπου το 60% της ελληνικής επικράτειας. Στα βόρεια ιδιώματα παρατηρούμε σε μεγάλο βαθμό ενδοδιαλεκτική διαφοροποίηση από το 1830 ως το 1913, αλλά και αργότερα, με την εγκατάσταση στην Ελλάδα προσφύγων

3.2.3 Τα ιδιώματα της Κοζάνης

Όλα τα ιδιώματα της περιφερειακής ενότητας της Κοζάνης ανήκουν την κατηγορία των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων. Τα βασικά φωνολογικά **ισόγλωσσα** που παρατηρούνται σύμφωνα με τον Ντίνα (2004, 28) είναι η κώφωση και η αποβολή των άτονων όπως ήδη αναφέραμε παραπάνω. Σύμφωνα με τον Κατσάνη (1997, 247) τα κοζανίτικα ιδιώματα δεν

έχουν μελετηθεί επαρκώς και δεν έχει γίνει καμία ολοκληρωμένη έρευνα παρά μόνο αποσπασματικά.

3.2.4 Το ιδίωμα του Βελβεντού

Όπως συμβαίνει με τα βόρεια ιδιώματα, στα οποία ανήκει και η γλωσσική ποικιλία της Κοζάνης, έτσι και η γλωσσική ποικιλία του Βελβεντού (τα βιλβινά, όπως τα αποκαλούν οι κάτοικοί του), που αποτελεί μέρος αυτών, παρουσιάζει ορισμένα βασικά κοινά χαρακτηριστικά. Αυτά περιλαμβάνουν την κώφωση, την τροπή των άτονων [e] και [o] σε [i] και [u] αντίστοιχα, καθώς και την αποβολή των άτονων [i] και [u]. Ο Μπουντόνας (1892:7) θεώρησε εξαιρετικά σημαντικό το ισόγλωσσο χαρακτηριστικό της αποβολής των [i] και [u] και, γι' αυτό, διαίρεσε το κεφάλαιο της μελέτης του σχετικά με τη φωνητική του ιδιώματος του Βελβεντού σε δύο μέρη: «α) εις φαινόμενα αναποσπάστως συνδεδεμένα μετά της εκπτώσεως u και i..., και β) εις φαινόμενα ανεξάρτητα του φαινομένου τούτου». Επομένως τα βιλβινά δεν ανήκουν στα αυστηρού βόρειο τύπου ιδιώματα.

3.4 Σύγχρονη γλωσσική κατάσταση των νεοελληνικών διαλέκτων

Σύμφωνα με τον Νάσο Κατσώχη (2006/2008), οι εξωγλωσσικοί παράγοντες, όπως η ανάπτυξη των συγκοινωνιών και των νέων τεχνολογιών, έχουν συμβάλει στη συχνότερη επαφή των κατοίκων της βόρειας και ηπειρωτικής Ελλάδας. Ως αποτέλεσμα, τα ιδιώματα αυτών των περιοχών συρρικνώνονται, χάνοντας πολλές από τις ιδιαίτερες γλωσσικές τους δομές, καθώς επηρεάζονται έντονα από την κοινή νεοελληνική. Σήμερα, σε πολλές «ιδιωματικές» περιοχές, η κοινή νεοελληνική κυριαρχεί, με ελάχιστες τοπικές διαφοροποιήσεις (Κατσώχης, 2006/2008). Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (1984: 67), ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τα νεοελληνικά ιδιώματα, καθώς η αλλαγή στις συνθήκες διαβίωσης, η μεταβολή στις παραδόσεις και τα έθιμα, η παιδεία, η μετανάστευση και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου ευνόησαν την υποχώρηση των τοπικών διαλέκτων και χαρακτηριστικών τους.

Οι νεοελληνικές διάλεκτοι βρίσκονται σε συνεχή υποχώρηση λόγω κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών παραγόντων που διαμόρφωσαν τη γλωσσική πραγματικότητα της Ελλάδας τις τελευταίες δεκαετίες (Παπαναστασίου, 2005). Τα **βόρεια ιδιώματα** αποτελούν την πολυπληθέστερη ομάδα διαλεκτικών ποικιλιών της ελληνικής, καλύπτοντας περίπου το **60% της ελληνικής επικράτειας**. Η ενσωμάτωσή τους στο ελληνικό κράτος έγινε σταδιακά, κυρίως από το **1881 (Θεσσαλία)** έως το **1913 (Ηπειρος, Μακεδονία, Θράκη)**,

με αποτέλεσμα να δεχτούν ισχυρές επιρροές από την κοινή νεοελληνική. Σήμερα βρίσκονται σε **προχωρημένο στάδιο συρρίκνωσης**, καθώς η καθημερινή χρήση τους έχει μειωθεί δραματικά (Τζιτζιλής, υπό έκδ.).

Τα βόρεια ιδιώματα χαρακτηρίζονται από **βόρειο φωνηεντισμό**, δηλαδή την αποδυνάμωση ή αποβολή των άτονων φωνηέντων (π.χ. «*καρ'δία*» αντί για «*καρδιά*») (Παπαναστασίου, υπό έκδ.). Παρουσιάζουν **έντονη εσωτερική διαφοροποίηση**, καθώς τα ιδιώματα της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θράκης εμφανίζουν μεγαλύτερη απόκλιση από την κοινή νεοελληνική σε σχέση με τα ιδιώματα της Θεσσαλίας (Τζιτζιλής, υπό έκδ.). Επιπλέον, τα ιδιώματα της **Μακεδονίας και της Θράκης** έχουν δεχθεί έντονες επιρροές από γειτονικές βαλκανικές γλώσσες (βουλγαρικά, αρβανίτικα, τουρκικά), ενώ τα **ηπειρωτικά ιδιώματα** διατηρούν περισσότερα χαρακτηριστικά της νότιας ελληνικής (Κοντοσόπουλος, 2001). Η συρρίκνωση των βορείων ιδιωμάτων οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, εκ των οποίων οι σημαντικότεροι είναι: Η επικράτηση της κοινής νεοελληνικής μέσω της εκπαίδευσης, η αστικοποίηση και η εσωτερική μετανάστευση και η έλλειψη διαλεκτικής συνείδησης. Δηλαδή οι ομιλητές των βορείων ιδιωμάτων συχνά δεν τα αντιλαμβάνονται ως ξεχωριστή διάλεκτο, αλλά ως «*λαϊκή*» ή «*παρωχημένη*» μορφή της ελληνικής, γεγονός που επιταχύνει την αφομοίωσή τους (Κοντοσόπουλος, 2001). Και άλλος ένας παράγοντας είναι Η επιρροή των μέσων ενημέρωσης.

Κεφάλαιο 4^ο Μεθοδολογία

4.1 Επιλογή ερευνητικής μεθόδου

Η ερευνητική μέθοδος που επιλέχθηκε στη συγκεκριμένη εργασία είναι η ποιοτική έρευνα πεδίου. Θέμα της έρευνας αποτέλεσε η συγκέντρωση πρωτογενούς υλικού από τη γλωσσική ποικιλία του Βελβεντού ώστε να φανεί αν και κατά πόσο έχει μεταβληθεί μέχρι σήμερα. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκε *συμμετοχική* παρατήρηση για διάστημα 2 μηνών (Ιούλιος, Αύγουστος 2024): με τη συμμετοχή μου σε κοινωνικά και γλωσσικά δρώμενα του τόπου, καθώς η καταγωγή μου είναι από το Βελβεντό κι έχω μεγαλώσει σε αυτό τον τόπο, διαμορφώθηκε μια κατά το δυνατόν καλύτερη εικόνα για το τοπικό ιδίωμα των περασμένων

χρόνων σε σχέση με το σήμερα (Για το είδος αυτό έρευνας βλ. Λιόση, 2007) . Η ροή είναι φυσιολογική, τα δεδομένα που συγκεντρώνονται είναι στο φυσικό τους περιβάλλον καθώς οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν είτε στα σπίτια των ομιλητών , είτε σε χώρο εργασίας τους (στα κτήματα) και ως ερευνήτρια, δεν προσπάθησα να κατευθύνω τους ομιλητές παρά μόνο να τους ενθαρρύνω για να μη διακόψουν τη ροή των σκέψεών τους.

Οι ποιοτικές είναι μέθοδοι φυσικές και προσπάθησα να εστιάσω στην πραγματικότητα χωρίς να καταπιέσω και να εισβάλω στη ζωή των ομιλητών παρά τη θέλησή τους. Γνωρίζουμε όμως ότι με τις ποιοτικές μεθόδους μπορούμε να μεταδώσουμε εμπειρίες των υποκειμένων και αυτό δεν αποτελεί μία εύκολη διαδικασία. Πρέπει να τονιστεί ότι πιο σημαντικό στις ποιοτικές μεθόδους είναι η βαρύτητα που φέρει η υποκειμενικότητα και η κρίση του ερευνητή ή της ερευνήτριας και όσων διαβάσουν την έρευνα (Eisner, 2017).

Προσπάθησα να περιγράψω και να παρατηρήσω όσο περισσότερα στοιχεία μπορούσα και να ερμηνεύσω τα φαινόμενα όπως ακριβώς συμβαίνουν. Στη συνέχεια κατέγραψα, απομαγνητοφώνησα και επεξεργάστηκα τα γλωσσικά δεδομένα όπως παρουσιάζονται από τις αφηγήσεις των ομιλητών, συνδυάζοντας τα στοιχεία, τα δεδομένα και τις καταστάσεις και κατέληξα στη διατύπωση της εξής υπόθεσης εργασίας: πράγματι η βελβεντινή γλωσσική ποικιλία άλλαξε αρκετά με το πέρασμα των χρόνων και σήμερα έχουν μείνει μερικές λίγα στοιχεία από το λεξιλόγιο και τη δομή του ιδιώματος που ακούγονται από τους ντόπιους.

4.2 Συνέντευξη

Πιο συγκεκριμένα ως εργαλείο αυτής της έρευνας πεδίου επιλεχθήκε η συνέντευξη. Πρόκειται για μία αλληλεπίδραση μεταξύ προσώπων η οποία καθοδηγείται από τον ερευνητή μέσα από ερωτήσεις με στόχο την απόσπαση πληροφοριών σχετικών με το αντικείμενο της έρευνας (Cohen&Marion, 1992).

Για τις ανάγκες της συνέντευξης επιλέχθηκαν δύο άνθρωποι οι οποίοι μου ήταν αρχικά άγνωστοι και προηγήθηκαν ερωτήσεις ενθάρρυνσης και σχόλια για να νιώσουν περισσότερο οικεία. Στην πρώτη περίπτωση επιλέχθηκε ένας άνδρας 96 χρονών από το Βελβεντό αγράμματος, ο κύριος Κώστας που με υποδέχτηκε στο σπίτι του και θέλησε να πει ιστορίες για τα δύσκολα χρόνια της παιδικής του ηλικίας και στη δεύτερη περίπτωση μία γυναίκα 80 χρονών, η κυρία Τασίτσα που συγκινημένη θέλησε να μου πει για τις όμορφες αναμνήσεις που είχε ως έφηβη, επίσης από το χωριό, αγράμματη. Είναι σημαντικό να τονίσω ότι ένα μεγάλο ποσοστό των μόνιμων κατοίκων του Βελβεντού ήταν άνθρωποι εγγράμματοι καθότι υπήρχε σχολείο από το 1800 στην περιοχή.

Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στο φυσικό περιβάλλον των ομιλητών και υπακούει στο σύνολο κανόνων που διέπει τον τρόπο διεξαγωγής τους. Πιο συγκεκριμένα ο χώρος ήταν οι αυλές των ηλικιωμένων καθότι θέλησα οι άνθρωποι να μην κουραστούν και να νιώθουν οικεία. Η επικοινωνία μεταξύ των ομιλητών είναι ισότιμη και οι ερωτήσεις προσαρμόζονται στο ύφος του υποκειμένου προκειμένου η έρευνα να διεξαχθεί και να αντληθούν οι απαραίτητες πληροφορίες. Άλλωστε σύμφωνα με τους Τζανάκη και Σαββάκη (2007, σελ. 122) είναι μάλλον αδύνατο να αποφευχθεί η εμπλοκή του ερευνητή στις ποιοτικές έρευνες καθώς η υπερβολική αποστασιοποίηση του ερευνητή και ο φορμαλισμός οδηγούν στην αποστασιοποίηση των συμμετεχόντων. Βασικός στόχος είναι μέσα από τη συνέντευξη ο ομιλητής να νιώσει οικεία και να μιλήσει φυσικά και ανεπιτήδευτα όσο το δυνατόν περισσότερο ώστε να λάβω περισσότερα στοιχεία για το βελβεντινό (βιλβινό) ιδίωμα.

Η πρόσβαση στους ομιλητές δεν ήταν εύκολη. Αρχικά ρώτησα κάποιους ντόπιους αν θα ήθελαν να μου πουν μερικές ιστορίες από το παρελθόν τους αλλά δεν ήταν όλοι δεκτικοί. Μερικοί αρνήθηκαν επειδή δεν γνώριζαν ακριβώς τι θα πει γλωσσολογία και τι ακριβώς έπρεπε να απαντήσουν. Οι άνθρωποι που τελικά με υποδέχτηκαν με πολλή χαρά στα σπίτια τους μου μίλησαν με τις ώρες. Όσον αφορά τον τρόπο συλλογής των πληροφοριών η τεχνική που ακολουθήθηκε ήταν η ηχογράφηση και το υλικό αυτό που επεξεργάστηκα ήταν το προϊόν απομαγνητοφώνησης από κασέτες μια ώρας περίπου (βλ. Παραρτήματα Α και Β). Το παράδοξο του ερευνητή βέβαια (Labov 1972, 112-113) συνεχίζει να υπάρχει στο βαθμό που ο φυσικός λόγος μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με την απουσία οποιουδήποτε εξωτερικού παρατηρητή (Λιόσης, 2007). Επίσης η παρουσία από το κασετόφωνο που είχα μαζί μου δημιουργούσε μία αίσθηση παρακολούθησης κι έτσι ο ομιλητής δεν εκφραζόταν εξολοκλήρου αυθόρμητα από την αρχή. Αυτό που παρατηρήθηκε όμως είναι ότι το παράδοξο κράτησε λίγη ώρα και στην πορεία οι ομιλητές ένιωσαν οικεία και μίλησαν με περισσότερη άνεση. Επέλεξα έναν άνδρα και μια γυναίκα μεγάλης ηλικίας από το Βελβεντό για να υπάρχει εκπροσώπηση των δύο φύλων. Δεν επιχείρησα να εντοπίζω νεότερα άτομα γιατί με ενδιέφερε να έχω φυσικούς ομιλητές με όσο το δυνατό καλύτερη γνώση του ιδιώματος και τέτοιοι ομιλητές ταυτίζονται πλέον κατά κανόνα με άτομα πολύ μεγάλης ηλικίας. Φυσικά για μια πιο ολοκληρωμένη και σφαιρική απόδοση θα μπορούσε να επεκταθεί η έρευνα μελλοντικά ώστε να συμπεριλάβει και ποσοτικά στοιχεία και να συνδυαστεί με έρευνες σε γειτονικές ποικιλίες.

5ο Κεφάλαιο: Παρουσίαση των βασικών δομικών και λεξικολογικών χαρακτηριστικών της γλωσσικής ποικιλίας του Βελβεντού

5.1 Αρχαϊσμοί

Στα βόρεια ιδιώματα, όπως και σε κάθε άλλη διάλεκτο ή γλωσσική ποικιλία της Νέας Ελληνικής, δεν χρησιμοποιείται αποκλειστικά το λεξιλόγιο της κοινής Νεοελληνικής, το οποίο είναι γνωστό σε όλους τους Έλληνες (Φόρης, 1974, σσ. 289-290). Παράλληλα, γίνεται χρήση λέξεων που διαμορφώνονται καθημερινά και λειτουργούν ως τοπικός «κώδικας» επικοινωνίας. Ορισμένες από αυτές τις λέξεις είναι αποτέλεσμα δανεισμού από άλλες γλώσσες, ενώ άλλες έχουν διατηρηθεί από την αρχαία ελληνική, τη μεταγενέστερη ή τη μεσαιωνική-ελληνική και παραμένουν ζωντανές μόνο σε συγκεκριμένα ιδιώματα. Οι λέξεις που είναι αποτέλεσμα δανεισμού από άλλες γλώσσες ονομάζονται δάνεια, ενώ εκείνες που διατηρήθηκαν από παλαιότερες φάσεις της γλώσσας αποκαλούνται αρχαϊσμοί (Τριανταφυλλίδης, 1938, σ. 554).

Οι ιδιωματικοί αρχαϊσμοί χωρίζονται σε λεξιλογικούς αρχαϊσμούς και δομικούς. Σύμφωνα με τον Θαβώρη (1998), στη γλωσσική ποικιλία του Βελβεντού εμφανίζεται η διατήρηση του δωρικού α, όπως στις λέξεις *αμαρούκοντους* και *ζυάλ* 'βουκέντρα' (βλ. Hoffmann, Makedonen, σ. 29, Βαγιακάκος, 1987-88, σ. 468), που αποτελεί φωνητικό αρχαϊσμό. Από την άλλη πλευρά, ως μορφολογικό αρχαϊσμό, η Παπαδοπούλου-Δούγα (1984, σ. 242) αναφέρει τις καταλήξεις σε -ισκου (-ίσκω), όπως στους παρατατικούς *πάθνισκα*, *έμνισκα*, *μάθνισκα* κ.ά. Η θαμιστική/επαναληπτική αυτή κατάληξη και η κατάληξη -ίσκα < -ίστηκαστον αόριστο, που είναι αποτέλεσμα φωνητικών εξελίξεων, θα πρέπει φυσικά να διακριθούν, καθώς οι δυο καταλήξεις είναι απλώς ομώνυμες. Ο Ανδριώτης (1974), αν και δέχθηκε κριτική από τον Θαβώρη (1998), κατέγραψε αρκετούς λεξιλογικούς αρχαϊσμούς από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, περιλαμβάνοντας και το Βελβεντό. Ακολουθούν ορισμένα παραδείγματα:

- Ματή(ουσ.)<αιματία η<οματία: ήταν η αιματόσουπα των Λακεδαιμονίων. Στο Βελβεντό, η λέξη *ματή* χρησιμοποιείται με τη σημασία του εντέρου που προορίζεται για την παρασκευή λουκάνικων.

- *ῥηβόθεια<αλληλοβοήθεια* (ουσ.)<*αλλήλο*(αρχαίο πρόθημα)+ *βοήθεια*
Στο Βελβεντό η λέξη *ῥηβόθεια*, σήμερα δεν χρησιμοποιείται συχνά.
- *ανήλους<αλλήλως* (επίρρημα)<*αλλήλω< αλλήλων* (αντων.): 1)Αμοιβαία, με τρόπο που να υπάρχει θετική ή αρνητική σχέση του ενός προσώπου με το άλλο. 2) Μόνοι τους. 3) Όλοι μαζί (είτε πρόκειται για δύο ή περισσότερους). Στο Βελβεντό η λέξη *ανήλους*,δεν είναι πλέον σε χρήση.
- *ῥηλουγά<αμφιλογία* (ουσ.)<*ἀμφιλογία*: ‘επιχείρημα’. Στο Βελβεντό η λέξη *ῥηλουγά*σήμερα είναι παρωχημένη.
- *ἄνθ’<άνθη* (ουσ.)<*ἄνθη*: ‘Τα λουλούδια’ Στο Βελβεντό λέγονται ακόμη *άνθ’*.
- *Ἀντίμαχος<εχθρικός<ἀντίμαχος* (επίθ.): ‘Ο εχθρός’. Στο Βελβεντό και στο Καταφύγι σήμερα δεν χρησιμοποιούνται.
- *Ἀπανάριν*:‘ανώτερη μυλόπετρα’
- *ἀπουρας<ἀπορος<ἄπορος*:‘φτωχός’
- *ἀπόρρ’γμα<ἀπόρριμμα<ἀπόρριμμα*: ‘σκουπίδι’.
- *Ἀπουστρουφός<ἀπόστροφος<ἀπόστροφος*:‘στραμμένος’ αλλού.
- *Ἀρκάτους<ἀρκᾶτος*:‘ελεύθερος’, ‘πεζός’.
- *Ἀδρέινους<δρύινος(επίθ.)<δρύινος*: ‘κατασκευασμένος από ξύλο βελανιδιάς, δρυ».
- *Ἀδουκειούμι<δοκῶ* (ρημ) <*δοκῶ* : ‘νομίζω, πιστεύω, φαντάζομαι, σκέπτομαι, μου φαίνεται’.
- *ῥλ’τάρ’<λητάρι, το* (ουσ)<*ειλητάριον*:‘σκοινί με το οποίο δένουν τα ζώα’.
- *Μαρ’κιούμι<μηρυκῶμαι(ρημ)<μηρυκάζω* :‘αναμασώ την τροφή’, ‘επαναλαμβάνω τα ίδια(μεταφορικά)’.
- *Ψ(ι)φί< ξίφος<ξιφίον*: ‘αρχαίο ελληνικό όπλο’.
- *Ουμπλή<οπλή, η* (ουσ.) <*όπλη*: ‘πατημασιά, χνάρι ανθρώπου’, ‘νύχι ζώου’.
- *Προυσ’λιάζου<προσθηλιάζω<προς+θηλή*: ‘βοηθώ νεογέννητο ζώακι να θηλάσει’.

Η διατήρηση αυτών των μορφών στο ιδίωμα του Βελβεντού αποδεικνύει τη σύνδεση του με παλαιότερες φάσεις της ελληνικής γλώσσας όπως περιγράφει ο Andriotis (1974).

Στα Παραρτήματα Α και Β εντόπισα τους εξής αρχαϊσμούς:

- *Νούμο>ούμo’νόμος’*
- *Εκρεμνούσαμε>Κρεμνούσαμε* ‘κρεμούσαμε’
- *Βρόχος ή βρόγγχος >βροχό* ‘η θηλιά’

5.2 Παρατηρήσεις για τα Φωνητικά και Μορφολογικά Χαρακτηριστικά

5.2.1 Φωνήεντα

Σύμφωνα με τον Γ. Χατζιδάκι (1892), στα διάφορα ιδιώματα, τις διαλέκτους και τις γλωσσικές ποικιλίες που χρησιμοποιούνται στις διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές, παρατηρούνται κοινά φωνολογικά χαρακτηριστικά, ιδίως στα βόρεια ιδιώματα. Όπως αναφέρει, οι διαφορές στη φωνολογία στα βόρεια ιδιώματα συγκριτικά με τα νότια μπορούν να κατανοηθούν ως χαρακτηριστικά που αφορούν την εξέλιξη των ήχων στη γλώσσα (Hatzidakis [1892] 1875: 342, 1905: 250-251). Στο Βελβεντό έχουν καταγραφεί διάφορα χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν στη φωνολογική παράδοση των βόρειων διαλέκτων, σύμφωνα με τον Θαβώρη (1998). Αναλυτικά:

Α)Κώφωση- αποβολή

Στην περιοχή του Βελβεντού, όπως και σε άλλα βόρεια ιδιώματα, παρατηρείται μια διαφοροποίηση από τα νότια ιδιώματα που σχετίζεται με δύο φωνολογικά φαινόμενα. Η κώφωση των πρωτογενών και άτονων φωνηέντων σε [i] και [u] αντίστοιχα, όπως στην περίπτωση του *παιδί>πιδί* ή το *μπορώ>μπουρώ* και η αποβολή των άτονων [i] και [u] όπως του *κουτί>κτι* ή το *βουνό>βνο*. Ο Γ. Χατζιδάκις (1905: 250-251) εισήγαγε τον όρο "κώφωση" για να περιγράψει το πρώτο από τα δύο φωνολογικά φαινόμενα, και ο όρος αυτός υιοθετήθηκε από πλήθος μεταγενέστερων γλωσσολόγων. Η κώφωση παρουσιάζει μια νομοτελειακή εφαρμογή ενώ το φαινόμενο της αποβολής όχι (πβ. Μπουντώνας 1892:9. Παπαδόπουλος 1926: 16. Τσοπανάκης 1953:269. Συμεωνίδης 1977. Μαγούλας 1977. Καλινδέρης 1982:334-339. Κατσάνης και Ντίνας 2004). Τα βόρεια ιδιώματα έχουν και ύψωση (παραδοσιακά: κώφωση) και αποβολή ενώ τα ημιβόρεια μόνο αποβολή. Τα βόρεια διακρίνονται σε αυστηρού τύπου (αποβολή παντού στη λέξη) και σε ήπια (μόνο στο τέλος της λέξης)αλλααυτό δεν απουσιάζει και στα νότια ιδιώματα της νεοελληνικής γλώσσας (βλ. σχετικά Ανδριώτης 1933, Ανδριώτης 1933^a και Ανδριώτης 1933β).

Στο ίδιο φαινόμενο αναφέρεται και ο Μπουντώνας (1892: 9)) για το Βελβεντό, δηλαδή παρατηρείται η έκπτωση των άτονων φωνηέντων [i] και [u] όταν βρίσκονται σε ενδιάμεση ή τελική θέση στη λέξη. Αυτό οδηγεί στην απώλεια της προφοράς τους, π.χ: *τ' παπά<του παπά, χρόντςπ ουλλούς<χρόνους πολλούς, σνάχ<,συνάχι, σμαδ<σημάδι, κνω<κινώ, φλω<φιλώ, φαδ<υφάδι, κθαρ<κριθάρι, κνουπ<κουνούπι, ζναρ<ζουνάρι, ζμι<ζουμί, δρσκληα<δρασκειλιά, σταρ<συτάρι, ζναρ<ζουνάρι κ.ά.* Η αποβολή παρουσιάζει μεγάλη

ποικιλία στα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα και τους προσδίδει χαρακτηριστικά γνωρίσματα (Ντίνας, 2005). Σε άλλες περιπτώσεις δεν παρατηρείται μόνο αποβολή των πρωτογενών και άτονων [i] και [u] αλλά και υστερογενών που προέρχονται από την κώφωση [e] και [o] π.χ. *παιδί*>*πιδί* και σε άλλες περιοχές [bdi], βλ. σχετικά Παπαδόπουλος 1926: 14. Σύμφωνα με τον Ντίνα (2005) το φαινόμενο της αποβολής ή διατήρησης των μη τελικών άτονων [i] και [u] στο γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης που παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τη γλωσσική ποικιλία του Βελβεντού (βλ ενότητα 3.2.2) εξετάστηκε σε τρία επίπεδα τα οποία θεωρώ σημαντικά να αναφέρω:

1. Τη συλλαβική δομή
2. Τα σύμφωνα όπου μεταξύ τους βρίσκεται το άτονο φωνήεν, και
3. Τη θέση του τόνου σε μια λέξη

(πβ. Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 163 κ.ε. για το ιδίωμα της Σιάτιστας).

1) Η συλλαβή ως προς τη δομή της

Για να αποβληθεί ένα άτονο φωνήεν σε μια συλλαβή όταν βρίσκεται μέσα στη λέξη και όχι στο τέλος θα πρέπει να αρχίζει με σύμφωνο, να είναι ανοιχτή και να ακολουθεί σύμφωνο επίσης, πβ. Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 163. Μερικά παραδείγματα που συναντάμε και στο Βελβεντό είναι η *μουστόπιτα*>*μουστόπα* [mustopta] ‘μουσταλευριά’, η *πιθαμή*>*πθαμή* [pθami] που σημαίνει ‘πιθαμή’, το *μικρούτσικο*>*μικρούτσκο* [mikrutsko] που σημαίνει ‘πολύ μικρό παιδί’, *κούτσικ*>*κούτσκο* δηλαδή ‘πολύ μικρό’ κ.ά.

2) Τα σύμφωνα όπου ανάμεσά τους βρίσκεται το άτονο φωνήεν

Σύμφωνα με την έρευνα του Ντίνα (2005) προέκυψε ότι η αποβολή του [i] και [u] μπορεί να πραγματοποιηθεί σε όλα τα φωνολογικά περιβάλλοντα, ανεξάρτητα δηλαδή από το σύμφωνο που προηγείται ή ακολουθεί. π.χ. *πιθαμή*> σε *πθαμή* [pθami] ‘πιθαμή’, *γονάτισα*>*γουνάτσα* [ɣunatsa] ‘γονάτισα’, *φλεβίτης*>*φλιβίτς* [flivits] ‘κιρσοί’, *πετιμέζι*>*πιτμέζι* [pitmezi] ‘πετιμέζι’, *μεθυσμένος*> σε *μιτζμένους* [midzmenus] ‘μεθυσμένος’, *λιάνιζε*>*λιάντζιν* [landzin] ‘χτυπούσε’ κ.ά.

3) Τη θέση του τόνου σε μια λέξη

Όσον αφορά τον τονισμό των λέξεων παρατηρείται στηλοειδής τονισμός με ανάπτυξη δεύτερου τόνου: α) στο α’ πληθυντικό μεσοπαθητικού ενεστώτα και παρατατικού, π.χ. *λύνουμάστι*<*λυνόμαστε*, *λύνουμάσταν*<*λυνόμασταν* κ.ά. (Μαργαρίτη-Ρόγκα Μ. & Μαρία Τσολάκη 2011)

Σύμφωνα με τον Μπουντώνα(1892: 13., βλ. 1.2.2.) υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις στην αποβολή του [i] ως προς την προφορά τους :

Α) Τα άτονα αρχικά [i], [u] διατηρούνται στις ακόλουθες λέξεις: *οινόπνευμα>οινόπλιμα* [inoɾplima] και σημαίνει ‘οινόπνευμα’, *υφάδι>υφάδι* [ifaði] που σημαίνει ‘υφάδι’, *Ηρακλής>Ηρακλής* [Iraklis], *Ιφιγένεια> σε Ιφιγένεια* [Ifigenia].

Β) Σε περιπτώσεις που οι λέξεις καταλήγουν σε άτονο [i], το φωνήεν αυτό διατηρείται μόνο όταν ακολουθεί κτητική αντωνυμία. Ειδικότερα, οι λέξεις *καλάθι*, *σπιτάκι*, *κουρτσάκι*, *νύφη*, *πιδάκι* διατηρούν το άτονο [i] όταν ακολουθεί η κτητική αντωνυμία, όπως: *καλάθι μου*, *σπιτάκι μου*, *κουρτσάκι μου*, *νύφη μου*, *πιδάκι μου*.

Γ) Το άτονο [i] διατηρείται σε άλλες περιπτώσεις στο εσωτερικό της λέξης, π.χ. στα όρια μεταξύ τους θέματος και του επιθήματος -ινός, ειδικά αν η αποβολή του θα οδηγούσε στη δημιουργία δυσπρόφερτων συμφωνικών συμπλεγμάτων., όπως: *χτισινός<χτεσινός* ([i]>[e]), *αποψινός<αποψενός* ([i]>[e]) (με τροπή i>e δίπλα στο έρρινο σύμφωνα ή υπερδιόρθωση). Ακόμη όταν το φωνήεν [i] ανήκε σε εσωτερική συλλαβή της λέξης και μάλιστα μετά από φωνήεν, δεν αποβλήθηκε αλλά δημιουργούσε δίφθογγο μαζί του (πβ. Παπαδόπουλος 1926 : 16. Μαργαρίτη- Ρόγκα 1985: 181), π.χ. *αστόχησα> σε αστόισα* [astoisa] που σημαίνει ‘ξέχασα’, *Χάιδω>Χάιδου*[χαιδου], *τριχοφάγης> σε τριχουφάις* [trixufais] που σημαίνει ‘τριχοφάγος’ κ.ά.

5.2.2 Σύμφωνα

Η αποβολή των φωνηέντων [i] και [u] οδήγησε στη δημιουργία συμφωνικών συμπλεγμάτων που υπόκεινται σε διάφορες τροπές και φωνολογικές εξελίξεις για τη δημιουργία πιο ευπρόφερτου συμφωνικού συμπλέγματος. Πβ Παπαδόπουλος 1926:447, Τσοπανάκης 1953: 282:

α)Ανομοίωση :

Η ανομοίωση τρόπου άρθρωσης εκδηλώνεται στα δευτερογενή (δηλ. αυτά που προκύπτουν μετά την αποβολή του φωνήεντος) συμφωνικά συμπλέγματα που περιλαμβάνουν ένηχα σύμφωνα (m, n και l) και συριστικά (s, z). Αυτή η φωνολογική διαδικασία οδηγεί στην ανάπτυξη ενός κλειστού φθόγγου (p ή b, t ή d) μεταξύ των δύο εξακολουθητικών συμφώνων. Για παράδειγμα: *μισός* [misos] > *μ'σος* [msos] > *μπσος* [mbsos] / [mpsos] 'μισός', *μουλάρι* [mulari] > *μλαρ* [mlar] > *μπλαρ* [mblar] > [mplar] 'μουλάρι', *γλυκάνησος* [ɣlikanisos] > *γλυκάντσους* [ɣlikantsus] 'γλυκάνησος', *Ιωάννης* [Ioanis] > *Γιανντς* [jants] 'Ιωάννης', *νισάφι* [nisafi] > *ντσαφ* [ntsafʰ] 'νισάφι', *χιόνισε* [ɣonise] > *χιόντζιν* [ɣontzin] 'χιόνισε', *λουσθώ* [lustho] > *λ'τσώ* [ltso] 'λουσθώ', *φκιάνεις* [fkianis] > *φκιαντς* [fkians] 'κάνεις', *στέλνεις* [stelnis] > *στελλτς* [stelnts] 'στέλνεις', *βγάλσιμο* [vgalsimo] > *βγάλτσμο* [vgaltsmo] 'βγάλσιμο', κ.ά.

β) Αφομοίωση ηχηρότητας:

Η αφομοίωση παρατηρείται στα συμφωνικά συμπλέγματα όπου το ηχηρό συμφωνικό στοιχείο (όπως [v], [ð], [ɣ]) μετατρέπεται σε άηχο συμφωνικό όταν συνδυάζεται με ένα άηχο σύμφωνο (πβ. Παπαδόπουλος 1926: 44). Για παράδειγμα: *θκος μ'* (αρσενικό), *θκια μ'* (θηλυκό), *θκη μ'* (θηλυκό), *θκο μ'* (ουδέτερο) *ανέβκα* > *ανέφκα* [anefka] 'ανέβηκα', *κατέβκα* > *κατέφκα* [katefka] 'κατέβηκα' *αράπηδες* > *αράμπδς* [arabðis] 'αράπηδες', *πηγάδι* > *μπγάδ* [bɣað] 'πηγάδι' κ.ά. Αντίστροφα, τα άηχα [p, t, k] ηχηροποιούνται πριν από ηχηρό, π.χ. *αράπηδες* > *αράμπδς* [arabðis], *πηγάδι* > *μπγάδ* [bɣað] κ.ά.

γ) Απλοποίηση:

Η απλοποίηση των συμφωνικών συμπλεγμάτων είναι συχνό φαινόμενο στα βόρεια ιδιώματα. Συγκεκριμένα, η ανάγκη για απλοποίηση της προφοράς προκαλεί τη μείωση των συμφωνικών συνδυασμών (Ντίνας 2004). Για παράδειγμα: *βιλβινός* [vilvinos] < *βιλβιντνός* [vilvidnos] < *βιλβιντινός* [vilvidinos], *φνός* [fnos] < *φτηνός* [ftinos], *φεγν* [feyn] < *φεύγουν* [feyɣun] κ.ά.

δ) Τροπές σε ρηματικές και ονοματικές καταλήξεις:

Σύμφωνα με την έρευνα του Μπουντώνα (1892), οι ληκτικές ακολουθίες σε -Φsis και -Φzis τείνουν να τρέπονται σε -Φis και -Φiz, όπως παρατηρούμε στα εξής παραδείγματα: *αγουράιζ*

[aɣoraiz] < αγοράζεις [aɣorazis], ντιντιούις [didiuis] < Δεδούσης [Δεδusis] (επώνυμο), δώεις[dois] < δώσεις [δosis], ου Λουίζ [uluiz]<οΛουίζης [oluiziz], γιμόις[jimois] <γεμόζεις [jemozis]< γεμίζεις [jemizis], κ.ά.

ε) ουράνωση συμφώνων

Ένα από τα χαρακτηριστικά των βορείων ιδιωμάτων της Νέας ελληνικής είναι η εμφάνιση ουρανωμένων φωνημάτων, που εμπλουτίζουν το φωνολογικό σύστημά τους (Κατσάνης, 1985). Ως ουράνωση ορίζεται η παρουσία ουρανικοποιημένων συμφώνων κάτω από την επίδραση ενός μπροστινού φωνήεντος (e, i) ή του ημίφωνου (j): Σ+e, I, i>Σ + e, i (Παπαδόπουλος 1926: 26, Κατσάνης 1996:39). Γενικά η ουράνωση δεν εμφανίζεται στον ίδιο βαθμό και με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα νεοελληνικά βόρεια ιδιώματα (Κατσάνης 1985). Πολλές φορές τα βόρεια ιδιώματα εμφανίζουν έντονα το φαινόμενο της ουράνωσης των συμφώνων μπροστά από το [i] και, σε λιγότερες περιπτώσεις, μπροστά από το [e], κάτι που αντιφάσκει με την άποψη του Χατζιδάκι (1892), ο οποίος θεωρεί τις ουρανώσεις σπάνιες. Τα συριστικά συμφωνικά στοιχεία [s], [z] και τα προστριβόμενα [ts], [dz] συχνά ουρανώνονται πριν από το [i], ακόμη και μετά την αποβολή του. Για παράδειγμα: *Ἰμίρα*< *σήμερα*, *ζυμαρ*<*ζυμάρι*< *ζυμάρι*, κ.ά. Η ουράνωση του [s] παρατηρείται και στο σύμπλεγμα [sk] πριν από μπροστινό φωνήεν Μπουντώνας (1892) π.χ. *σκλί*[fcli] <*σκυλί* [scili], *δαμάσκνου* [damaʃcnu] <*δαμάσκινο* [damascino], *σκνι*[fɕni] <*σχοινί* [sxini], *ανάσκλη* [anaʃcla] <*ανάσκελα* [anascela], *κόσσκνου* [coʃcnu] <*κόσκινο* [cosnscino] κ.α.

5.3 Η φωνολογία στο βιλβινό ιδίωμα σήμερα

Αναλύοντας τα ευρήματα του Μπουντώνας (1892) και συγκρίνοντας τις παλαιότερες πηγές με τις σύγχρονες συνεντεύξεις, παρατηρούμε ότι ιδιωματικά χαρακτηριστικά παραμένουν ζωντανά και εναλλάσσονται στο λόγο με αυτά της νέας ελληνικής μεταγενέστερων ερευνών για τη φωνολογία της βελβεντινής γλωσσικής ποικιλίας όπως τα εξής παραδείγματα:

A. Αποβολή του άτονου [i] και [u]:

Βλ. Παράρτημα Α:

- *Κορίτσι* [koritsi] >*κουρίτσ'* [kurits]

- σπίτι [spiti] >σπίτ' [spit],
- γουρούνια [γyryɲa] >γρούνια [γryɲa]
- μουλάρι [Mulari]>μουλάρ' [mular']
- λουκούμι [lucumɔ] >λουκούμ' [lucum]
- τις [tis] >τς [ts]
- νιόπαντροι (niopantroi) >νιόπαντρ' [niopantɾ]
- δικός [dikos] >θκός [thkos]
- στην [stin] >σ'ην[sn]
- αδέρφι [aderfi] >αδερφ' [aderf]

Βλ. Παράρτημα Β

- παιδί μου [peðimu] >πιδί μ [piðim]
- ζωή μου [zoimu] >ζουή μ' [zuim]
- τους [tus]>τς [ts]
- τομάρι [tomari] >τουμάρ' [tomar]
- σκυλί [scili] >σκλι [cli]
- Χαρίση [Xarisi] >Χαρίσ' [Xaris]
- ξέρεις [kseris] >ξερς [ksers]
- βράζει [vrazi] >βράζ [vraz]
- πλακώνουν[plakonun]>πλακών [plakon]
- κορίτσι [koritsi] >κουρίτσ' [kurits']
- δικός [dikos] >θκός [thkos]
- δικοί μας [dikoimas] >θκοί μας [θkimas]
- δικιά μου [dikiamu] >θκιά μου [θkiámu]
- τις [tis] >τς [ts]

Β. Στένωση των άτονων [e] και [o] σε [i] και [u]:

Βλ Παράρτημα Β:

- Ανθυπολοχαγός [anθipoloxagos] >ανθυπουλοχαγός [anθipuloxagos]
- χωροφύλακας [xorofilakas] >χουροφύλακας [xurofilakas]

- περιπολία [peripolia] > περιπουλία [peripulia]
- σκοτώνει [scotoni] > σκουτών [scuton]
- Πελοποννήσιοι [Peloponisii] > Πελοποννήσ' [Pelopunis']
- τίποτα [tipota] > τίπουτα [tiputa]
- εμένα [emena] > ιμένα [imena]
- εγώ [ego] > ιγώ [igo]

Γ. Ουράνωση:

Βλ. Παράρτημα Α

- Τίποτα [tipota] > Τίπτα [tipta]
- Ροδακινιά [rodacinia] > ροδακνιά [rodaknia]

Βλ. Παράρτημα Β

- Σκυλί [scili] > σκλι [scli]
- Τουφέκι [tufeki] > τφέκι [tfeki]

Δ. Απλοποίηση:

Βλ. Παράρτημα Α

- Δικό μου [dicomu] > θκο μου [thcomu]

Βλ. Παράρτημα Β

- Φιλάει [filai] > φλάει [flai]
- Λιάνισαν [lianisan] > λιάνσαν [liansan]
- Βελβεντινοί [velvedini] > βιλβινοί [vilvini] > βελβινοί [vilvini]

Ανομοίωση:

- Χαμηλά [hamila] > χαμπλά [habla]

Στηλοειδής τονισμός:

- *Παι'ρναμε>έπαιρνάμε*
- *Τρώγαμε>έτρωγάμε*
- *Πηγάιναμε>Πάγαινάμε*
- *Μάθαμε>έμαθάμε*

Υπάρχουν βέβαια και παραδείγματα χωρίς αποβολή ή στένωση που φαίνεται η επίδραση της κοινής νεοελληνικής όπως π.χ: *κορίτσι* [koritsi]>*κουρίτσι*[kuritsi], *είκοσι* [ikosi]>*είκουσικ.ά.*

5.4 Μορφολογία

Αφού εξετάσαμε τη φωνολογία της βελβεντινής γλωσσικής ποικιλίας στο παρελθόν και το παρόν, είναι εξίσου σημαντικό να ασχοληθούμε με τη μορφολογία. Στην παρούσα ενότητα, θα αναλύσουμε τα άρθρα, τα ουσιαστικά, τα ρήματα και τα επίθετα που χρησιμοποιούνται στο Βελβεντό.

5.4.1 Το Άρθρο

Το οριστικό άρθρο στα γλωσσικά ιδιώματα της Κοζάνης είναι το ίδιο για κάθε γένος με της ΚΝΕ (ο, η, το). Η κλίση των άρθρων ακολουθεί τους κανόνες του ιδιώματος κάθε περιοχής όπως συμβαίνει και στο Βελβεντό. Το αρσενικό άρθρο στην ονομαστική είναι σήμερα *ου* και όχι *ι*, όπως αναφέρει ο Μπουντάνας (1892). Παρατηρείται ότι παλαιότερα το θηλυκό άρθρο «η» χρησιμοποιούνταν και στο αρσενικό στον ενικό αριθμό σε πολλές περιπτώσεις όπως π.χ. *ι λύκους* και *ι Γιωρς* (Ντίνας, 2005). Ο Τζάρτζανος θεωρεί ότι αυτή η αλλαγή οφείλεται στην εξίσωση του αρσενικού «ο» με το θηλυκό «η».

Γένος	Άρθρα	Ενικός αριθμός	Πλήθ. Αριθμός
Αρσενικό:	Ονομαστική	ου	οι
	Γενική	τ'	απ' τς
	Αιτιατική	τουν	τα/τ'

	Κλητική	-	-
Θηλυκό:	Ονομαστική	η	οι
	Γενική	τς	απ' τς
	Αιτιατική	την/ τη/ τν	τς
	Κλητική		
Ουδέτερο:	Ονομαστική	του	τα
	Γενική	τ'/ απ' του	απ' τα
	Αιτιατική	του	τα
	Κλητική	-	

Εύλογη νομίζω είναι η παρατήρηση ότι η χρήση των άρθρων και στα δύο παραρτήματα γίνεται κατά κύριο λόγο με πρότυπο την ΚΝΕ. Λίγες μόνο είναι οι διαφοροποιήσεις και αυτές αφορούν κυρίως την αιτιατική πληθυντικού αρσενικών και θηλυκών ουσιαστικών. Μερικά παραδείγματα της χρήσης του άρθρου σήμερα στο Βελβεντό με βάση τον παραπάνω πίνακα είναι τα εξής:

Παράρτημα Α

- Τ' Μαντραλή <του Μανδραλή
- Τς Σοφίας <της Σοφίας
- Ο αρραβώνας> η αρραβώνα(γένους αρσενικού με θηλυκό άρθρο)

Παράρτημα Β

- *Τζέπειρναν* < *τους έπαιρναν*
- *Τζθκοι* < *τους δικούς*
- *Τς ζημιές* < *τις ζημιές*
- *Τς έχουν* < *τις έχουν*
- *Τς γυναίκες* < *τις γυναίκες*
- *Τς κρατήσαμε* < *τις κρατήσαμε*
- *Τς πει* < *τους πει*
- *Σ'ην εξορία* < *στην εξορία*
- *Τζειπι* < *τους είπε*
- *Τουνσκότουσαςν* < *τον σκότωσαν*
- *Σ'η Σούδα* < *στη Σούδα*
- *Τς πάνε* < *τους πάνε*
- *Απ' τς μισθοί τςγριοί* < *από τους μισθούς των γριών*
- *Τς άγιοι* < *τους αγίους*
- *Τζήπιαναν* < *τους έπιαναν*
- *Τζεδώκαμ'* < *τους δώσαμε*
- *Τζήλεγαν* < *τους έλεγαν*
- *Στς ελιές* < *στις ελιές*
- *Τς χαφιέδες* < *τους χαφιέδες*
- *Τς τσέπες* < *τις τσέπες*
- *Σ'ην εκκλησία* < *στην εκκλησία*

5.4.2 Τα Ουσιαστικά

Ο Μπουντώνας (1892) σημειώνει ότι η κλίση των ουσιαστικών στο βελβεντινό ιδίωμα περιλαμβάνει τέσσερις πτώσεις (ονομαστική, γενική, αιτιατική και κλιτική) και δύο αριθμούς (ενικός και πληθυντικός). Ωστόσο, η γενική πληθυντικού δεν είναι συνηθισμένη στα βόρεια ιδιώματα. Επίσης, αρσενικά βαπτιστικά ονόματα γίνονται σε ουδέτερα υποκοριστικά και αργότερα επιστρέφουν σε αρσενικά, όπως π.χ. *ου Ζήσης* > *του Ζησούλλ* > *ου Ζησουλτς*. Η γενική των ονομάτων αυτών τονίζεται στη λήγουσα, ιδιαίτερα για τα ονόματα των αγίων, π.χ. *του α Δημητρώ* ή *του α Βασιλείού*. Στο Βελβεντό, τα ονόματα των δέντρων και των καρπών είναι διαφορετικά μεταξύ τους, όπως άλλωστε και στην κοινή,

παρότι σε άλλες διαλέκτους υπάρχει ένας τύπος και για το δέντρο και για τον καρπό π.χ. *οι δαμασκνιές* (δέντρα) και *τα δαμάσκηνα* (καρποί).

Α)Κλίση Ουσιαστικών

Σύμφωνα με τον Μπουντώνα (1892), τα αρσενικά ουσιαστικά στο βιλβινό ιδίωμα κλίνονται ομαλά, όπως στην πρώτη κλίση της κοινής νεοελληνικής. Στην αιτιατική, συχνά χρησιμοποιείται η ίδια μορφή με τη γενική, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις προστίθεται το -ν. Ειδικότερα, για τη γενική των ουσιαστικών, παρατηρούμε διαφοροποιήσεις όπως στην περίπτωση του άντρα> (γεν. *τάντρον*). Ο πληθυντικός στην ονομαστική είναι ίδιος με την αιτιατική, ενώ παρατηρούνται δευτερόκλιτοι πληθυντικοί, όπως *οι αρχόντ, οι άντροι, οι μαστόρ*. Τα ουσιαστικά σε -ας σχηματίζουν πληθυντικό σε -άδες και -ις σε -ίδες, π.χ. *ου ψουμάς> οι ψουμάδις ου βασιλιάς > οι βασιλιάδς, η πατρίς> οι πατρίδες*.

Τα επώνυμα σε -ος συχνά μετατρέπονται σε -ες, όπως το επώνυμο *Φυλαχτός* που γίνεται *Φυλαχτές*, με τον πληθυντικό να κλίνεται ως *Φυλαχτέ*.

Παραδείγματα κλίσης ουσιαστικών

Γένος	Άρθρα	Ενικός αριθμός	Πλήθ. Αριθμός
Αρσενικό:	Ονομαστική	ου Βασίλς	οι Βασίλδς
	Γενική	του Βασίλ	των Βασίλδων
	Αιτιατική	τον Βασίλ	τους Βασίλδς
	Κλητική	-Βασίλ	-Βασίλδς
Θηλυκό:	Ονομαστική	η πισιτέρα	οι πισιτέρις
	Γενική	της πισιτέρας	των πισιτέρων
	Αιτιατική	την πισιτέρα	τςπισιτέρις
	Κλητική		

		-πριστέρα	-πριστέρης
Ουδέτερο:	Ονομαστική	το κτι	τα κτια
	Γενική	του κτιου	των κτιων
	Αιτιατική	το κτι	τα κτια
	Κλητική	-κτι	-κτια

Γένος	Άρθρα	Ενικός αριθμός	Πλήθ. Αριθμός
Αρσενικό:	Ονομαστική	ου φανός	οι φανοί
	Γενική	τ' φανού	απ' τς φανοί
	Αιτιατική	του φανό	τ' φανοί
	Κλητική	-φανέ	-φανοί
Θηλυκό:	Ονομαστική	η μυλουνού	οι μυλουνούδης
	Γενική	της μυλουνούς	απ' τςμυλουνούδης
	Αιτιατική	τ' μυλουνού	τα μυλουνούδης
	Κλητική	-μυλουνού	-μυλονούδης

5.4.3. Επίθετα

Η κλίση και η μορφολογία των επιθέτων στο Βελβεντό και στην ευρύτερη περιοχή της Κοζάνης ακολουθούν τους κανόνες κλίσης που παρατηρούνται στα ουσιαστικά. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των οξύτονων είναι οι εξής: αρσενικό: -ός, θηλυκό: -ιά, -ή,

ουδέτερο: -ό. Παραδείγματα: *ο γκαβός, η γκαβιά, του γκαβό, ο αλαφρός, η αλαφριά, το αλαφρό κ.ά.* Άλλες καταλήξεις είναι σε: -αρσενικό ός, θηλυκό -ου και ουδέτερο -ό π.χ. *ο πουνηρός, η πουνήρου, του πουνηρό κ.ά.* ή σε -ής, -ή, -ού π.χ. *ο ακριβής, η ακριβιά, του ακριβού κ.ά.* Με άλλα λόγια το θηλυκό χρησιμοποιεί συχνά την κατάληξη -ια αντί της κατάληξης -η της Κοινής Νεοελληνικής (ΚΝΕ). Η κατάληξη αυτή προέρχεται από τις μεσαιωνικές καταλήξεις σε -έα, που υπήρχαν σε παλιούς τριτόκλιτους θηλυκούς τύπους (π.χ. *βαρέα* > βαριά), και επεκτάθηκε σε επίθετα όπως το *χαζιά*. Επίσης, στο Βελβεντό, το επίθετο "δικός μου" (αρσενικό) - "δική μου" (θηλυκό) - "δικό μου" (ουδέτερο) έχει τη μορφή: *θκος μ' (αρσενικό), θκια μ' (θηλυκό), θκη μ' (θηλυκό), θκο μ' (ουδέτερο)*. Η κατάληξη -ιά δεν χρησιμοποιείται σε όλα τα οξύτονα θηλυκά αλλά εναλλάσσεται με το -ή. Φυσικά στα μη οξύτονα υπάρχει μόνο το -η, π.χ. *ανήμπορ'* <ανήμπορη. Επίθετα σε -ης / -ής;; Πώς είναι τα άλλα γένη; (π.χ. μερακλής, γκρινιαρηςκτλ)

Στο Βελβεντό, για τα παραθετικά των επιθέτων, τα επίθετα που τελειώνουν σε -ος σχηματίζουν τον συγκριτικό βαθμό με την κατάληξη -οτιρους (π.χ. *ου μικρότιρους*), ενώ τα επίθετα που τελειώνουν σε -υς σχηματίζουν τον συγκριτικό με την κατάληξη -υτερους (π.χ. *ου μακρότερους, ου αδρότερους*). Υπάρχουν επίσης επίθετα όπως "τρανός", "κοντός" και "κακός" που μεταπλάθονται σε: *ου τρανότερους, ου κοντότερους*. Ορισμένα επίθετα χρησιμοποιούνται ως επώνυμα π.χ. *μουρλιός* όπου είναι σημαντικό ως περίπτωση σχηματισμού του αρσενικού κατά το θηλυκό: *μουρλός - μουρλή > μουρλός - μουρλιά > μουρλιός - μουρλιά*.

5.4.4 Οι Αντωνυμίες

Οι αντωνυμίες στο Βελβεντό, ακολουθούν τους ίδιους κανόνες κλίσης με τα ουσιαστικά και τα επίθετα. Οι διαφορές σε σχέση με την Κοινή Νέα Ελληνική είναι μικρές. Σύμφωνα με τον Μπουντώνα (1892), σε ορισμένες πτώσεις του τρίτου προσώπου, οι αντωνυμίες σχηματίζονται με την επέκταση -ν- και ενίσχυση της κατάληξης κάθε πτώσης. Παραδείγματα:

- *αυτού > αυτου-ν-ού > αφνού*
- *αυτοί > αυτοι-ν-οί > αφνοί*
- *αυτούς > αυτου-ν-ούς > αφνούς*

Το ίδιο παρατηρείται και σε άλλους αντωνυμικούς τύπους: η αντωνυμία άλλου λέγεται *αλνού*, η αντωνυμία τούτου λέγεται *ιτούτνου*, η αντωνυμία τόσοι λέγεται *τοσνού*, και εκφράσεις όπως την θέλω, την φέρνω, την παίρνω γίνονται *νι θέλω*, *νι φέρνω*, *νι παίρνω*. Αυτό συμβαίνει επειδή το θηλυκό αντωνυμικό κλιτικό παίρνει τη μορφή *ν* αν ακολουθεί φωνήεν (π.χ. την >τν>ν) και *νι* αν ακολουθεί σύμφωνα (το -ι είναι ευφωνικό).

Αξιοσημείωτο είναι ότι το άρθρο, το όνομα και η αντωνυμία αποτελούν ενότητα τόνου, και οι φράσεις ακολουθούν τους κανόνες της ύψωσης/στένωσης και αποβολής. Στην κτητική αντωνυμία παρατηρούνται μορφές όπως:

- *ου πατέρας μ'* [upatérazm] < ο πατέρας μου [opaterasmu]
- *ου πατέρας σ'* [upatéras] < ο πατέρας σου [opaterassu]
- *ου πατέρας τ'* [upatérast] < ο πατέρας του [opaterastu]
- *ου πατέρας τς* [upatérazms] < ο πατέρας τους [opaterastus]
- *ου πατέρας μας* [upatérazmas] < ο πατέρας μας [opaterasmas]
- *ου πατέρας σας* [upatérasas] < ο πατέρας σας [opaterassas]
- *ου πατέρας τς* [upatérazts] < ο πατέρας τους [opaterastus]

Ο πιο συνηθισμένος τύπος κτητικής αντωνυμίας είναι ο αδύνατος τύπος, που τοποθετείται μετά το ουσιαστικό και προφέρεται ως ενιαία λέξη, π.χ. η μάνα σου >η μάνασ', ο αδερφός της > *ου αδιρφός'τ'ς*. Επίσης, ως κτητική αντωνυμία χρησιμοποιείται ο emphaticός τύπος *θκός*, *θκιά*, *θκό*, που συνοδεύεται από τον αδύνατο τύπο του κτητικού, ανάλογα με το πρόσωπο του κτήτορα (π.χ. *Θκός μ'*).

Οι δεικτικές αντωνυμίες περιλαμβάνουν τις μορφές:

- *ικείνους*, *ικείνη*, *ικείνου*
- *ιούτους*, *ιούτη*, *ιούτου*
- *τόσους*, *τόση*, *τόσου*
- *τέτοιους*, *τέτοια*, *τέτοιου*

Πολλές φορές συνοδεύονται από το δεικτικό μόριο -α, όπως στα εξής παραδείγματα:

- *αυτός*, *αυτόνια*, *αυτήνια*, *αυτόια*.

Οι ερωτηματικές αντωνυμίες περιλαμβάνουν τις εξής μορφές:

- *ποιος, ποια, ποιο, τι (τίνους)*
- *πόσους, πόση, πόσου*
- *τι λογής / τι λουγιός, τι λουγιά, τι λουγιό.*

Αντωνυμίες Γ' προσώπου που εντόπισα μέσα στα Παραρτήματα Α και Β είναι οι εξής:

- *Αυτές είναι>είν' τες*
- *Αυτός είναι>είν' τος*
- *Αυτές είναι δεν είναι>είν' τες, δεν είναι' τες*
- *Αυτούς>αυτουνούς*
- *Αυτός>φτος*
- *Άλλον>άλλονα*

5.4.5 Συντακτικές παρατηρήσεις

Βασικό χαρακτηριστικό των βορείων ιδιωμάτων είναι η σύνταξη με αιτιατική των ρημάτων που στην ΚΝΕ συντάσσονται με γενική π.χ. *σι λέω, σικάνου, θα τον πω* κ.ά. Είναι ίσως το πιο ευδιάκριτο χαρακτηριστικό που διατηρείται ακόμη. Άλλο χαρακτηριστικό είναι η χρήση της ονομαστικής πτώσης στη θέση της αιτιατικής του αντικειμένου (π.χ. *τσλúk'<τουςς λύκοι<τους λύκους* κ.ά.). Στο υλικό μου έχω εντοπίσει τα παρακάτω παραδείγματα:

Βλ. Παράρτημα Β:

Σου πω > σε πω

Σου δώσει>σε δώσει

Σου πέθαναν>σε πέθαναν

Τους κρατήσμε και γαμπρούς>τςκρατησάμε και γαμπροί

Είμαι 97 ετών > έχω 97 χρόνια

Έπαιρναν τους δικούς μας > έπαιρναν τςθκοι μας

5.4.6 Το όνομα

Στο ιδίωμα του Βελβεντού η γενική πληθυντικού εμφανίζει σε σημαντικό βαθμό συρρίκνωση (βλ. Παπαδόπουλος 1926:60, Μπουντώνας 1892:36-37,63, Τσοπανάκης 1953, 298 κ.ε., Καλινδέρης 1982:356) όπως συμβαίνει και στην ΚΝΕ. Σε μερικές περιπτώσεις παρατηρούνται κάποια υπολείμματα γενικής πληθυντικού αλλά κατά κύριο λόγο σε εκφράσεις π.χ. *λουιούν ντου λουιου ή ντουλουιούντουλουιού* (<λογιών- λογιών). Σε άλλες περιπτώσεις υπάρχει η εμπρόθετη αιτιατική που αντικαθιστά τη γενική π.χ. απ' τα άντρι 'των αντρών', του σαμάρι απ' του γουμάρι, οι πετσιζαπ'τα καρύδια, τα ρούχα απ' τα πιδιά κ.ά., βλ. και Κατσάνης και Ντίνας 2004.

5.4.7 Το Ρήμα

Στα βόρεια ιδιώματα της Νεοελληνικής, οι διαφοροποιήσεις των ρημάτων και των τύπων τους σε σχέση με την Κοινή Νεοελληνική γλώσσα είναι περιορισμένες και δεν παρουσιάζουν σημαντικές μορφολογικές αποκλίσεις. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες χαρακτηριστικές διαφοροποιήσεις που σχετίζονται κυρίως με το σχηματισμό των χρόνων και τις κλίσεις των ρημάτων.

Όπως συμβαίνει και στην Κοινή Νεοελληνική (ΚΝΕ), ορισμένοι χρόνοι σχηματίζονται με μονολεκτικές μορφές (π.χ., ο Ενεστώτας, ο Παρατατικός και ο Αόριστος), ενώ άλλοι, όπως ο Μέλλοντας, ο Παρακείμενος και ο Υπερσυντέλικος, σχηματίζονται με περιφραστικές μορφές.

Στον Ενεστώτα, παρατηρείται ότι σε όλα τα πρόσωπα ο τόνος παραμένει σταθερός στην ίδια συλλαβή (π.χ., *εγώ πέφτου, εσύ πέφτς, αυτός πέφτ', εμείς πέφτουμι, εσείς πέφτιτι, αυτοί πέφτν*). Στο τρίτο πρόσωπο ενικού και πληθυντικού των βαρύτονων ρημάτων, οι καταλήξεις παραμένουν ίδιες. Πολλά βαρύτονα ρήματα, που στην ΚΝΕ λήγουν σε -ίζω είναι φωνηεντόληκτα (π.χ. *απουλνώ<απολύω, , σκαλίζω >σκαλνώ καθαρίζω >καθαρνώ*), στα βόρεια ιδιώματα (π.χ. Βελβεντό) σχηματίζονται ως οξύτονα σε -ώ με βάση το συνοπτικό θέμα σε -σ- (π.χ. *λυγίζω >λυγώ, αρχίζω >αρχινώ, , εμποδίζω >αμπουδώ>αμπδώ, σκορπίζω >σκρουπώ,)*

Επιπλέον, παρατηρείται ότι κάποια οξύτονα ρήματα με θέμα σε υγρό λ ή ρ σχηματίζουν το μη συνοπτικό θέμα με την επέκταση -ν-.(π.χ. *χαλνώ> χαλώ, ακαλνώ>καλώ, σκουλνώ> σχολώ, σχουρνώ> συγχωρώ, γυρίζω >γυρνώ, καθαρίζω >καθαρνώ, σκαλίζω >σκαλνώ*).

Αξιοσημείωτο είναι οι τύποι του τρίτου ενικού και τρίτου πληθυντικού των ρημάτων με ρινικό χαρακτήρα. Στο τρίτο ενικό, το ρινικό σύμφωνο είναι ουρανωμένο, ενώ στο τρίτο πληθυντικό παραμένει φατνιακό (π.χ. *τσακώνει* [tsakoni] > *τσακών* [tsakon], αλλά *τσακώνουν* [tsakonun] > *τσακών* [tsakon]).

Στην περιοχή του Βελβεντού, ο μέλλοντας σχηματίζεται με τη χρήση του μορίου "τα" αντί για το "θα" που χρησιμοποιείται στην ΚΝΕ. Στην περίπτωση του Εξακολουθητικού Μέλλοντα, χρησιμοποιείται το ενεστωτικό θέμα (π.χ. *τα τσακώνου*), ενώ για τον Στιγμιαίο Μέλλοντα χρησιμοποιείται το θέμα του Αορίστου (π.χ. *τα τσακώσου*). Ο παρακείμενος σχηματίζεται με το *έχω* και την παθητική μετοχή (π.χ. *έχου τσακωμένου*).

Όσον αφορά τον Αόριστο, στα βόρεια ιδιώματα, σχηματίζεται με την πρόσθεση του σ στο αρχικό θέμα, όπως και στην ΚΝΕ (π.χ. *τσακώνου* > *τσάκουσα*, *σκρουπώ* > *σκρόπσα*, *ζω* > *έζησα* > *έζσα*). π.χ. Στον παθητικό Αόριστο, συναντάμε την κατάληξη -θηκα και -ήκα (π.χ. *απουλύθηκα*, *γίνκα*, *φάνκα*). Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι ορισμένα ρήματα στο τρίτο ενικό πρόσωπο αναπτύσσουν ένα -ν μετά την κατάληξη, φαινόμενο που παρατηρείται σε άλλες περιοχές (π.χ. *τσάκουνι(ν)*, *τσακώθκι(ν)*, *σφαλνούσι(ν)*).

Αν και δεν απαντάται συχνά το προθετικό α στα βόρεια ιδιώματα εγώ εντόπισα το χαρακτηριστικό :*Πηδούσαν* > *Απδούσαν* (βλ. Παράρτημα Α). Επίσης παρόλο που στη βιβλιογραφία μου δεν έχω εντοπίσει σχετικά με την αύξηση των ρημάτων, που είναι χαρακτηριστικό των αιγαιοπελαγίτικων ιδιωμάτων, στο υλικό μου εντόπισα τα εξής: *έλεγαν* > *ήλεγαν*, *έβρισκαν* > *ήβρισκαν* (βλ. Παράρτημα Β). Ενώ σύμφωνα με τα παραπάνω, στο υλικό μου (βλ. Παράρτημα Α και Β) εντόπισα κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα όπου ακόμη και σήμερα διατηρούνται στα βιβλινά:

Βλ. Παράρτημα Α:

- *Να φτιάχνουμε* > *να φτιάνουμε* > *να φτιάνομι*
- *Φτιάχνει* > *φτιάνει* > *φτιάν'*
- *Θυμάμαι* > *θυμούμουν* > *θυμούμαι*
- *Έρχονταν* > *έρχουνταν*
- *Πάνε* > *πάγαινανε*

Αποβολή αρκτικού φωνήεντος:

- *Ετοιμάζω* > *τοιμάζω*

Παρατατικός παθητικής φωνής:

- *Κλεινόμασταν>κλεινομάσταν*
- *Μαζεύομασταν>μαζωνομάστανε*

5.4.8 Μετοχή

Στο ιδίωμα του Βελβεντού, η παθητική μετοχή Ενεστώτα συναντάται συχνά με την κατάληξη -ούμινους, χωρίς ωστόσο να φέρει την παραδοσιακή παθητική σημασία. Αντίθετα, η κατάληξη αυτή έχει μια περισσότερο γενική ή επιρρηματική σημασία και τα σχετικά παραδείγματα είναι λεξικοποιημένα. Ενδεικτικά: *γιλούμενους* 'αυτός που γελάει', *καθούμινους* 'αυτός που κάθεται', *τριχούμινους* 'αυτός που τρέχει', *χαρούμινους* 'αυτό που χαίρεται' και *παντιχούμινους* 'αναμενόμενος' (<απαντέχω). Επιπλέον, επισημαίνεται ο παγιωμένος τύπος *τα λαλούμινα* 'τα μουσικά όργανα'.

Το γερούνδιο στο Βελβεντό λειτουργεί με επιρρηματική τροπική σημασία και λήγει σε -ώντας ή -ουντας, π.χ. *τρώουντας*, *τσακώνουντας*, *πλαλώντας*, *πλένουντας*, *βλέπουντας*, *παίρνουντας*, *κνώντας* και άλλα.

5.4.9 Λεξιλόγιο

Η αποβολή των άτονων φωνηέντων επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη μορφή των λέξεων στο ιδίωμα της Κοζάνης και κατ' επέκταση στην περιοχή του Βελβεντού, με αποτέλεσμα να αποκλίνουν σημαντικά από την κοινή νεοελληνική. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στις λόγιες ή αρχαϊκές εκφράσεις της σύγχρονης ελληνικής (Θαβώρης 2000, σ. 67). Σε πολλές περιπτώσεις, η αναγνώριση της αντίστοιχης λέξης στην κοινή νεοελληνική είναι δύσκολη, καθώς η αλλαγή στη μορφή της είναι έντονη. Για παράδειγμα, η λέξη αρχάλ'ζι<ροχάλιζε", ενώ η φράση τ'ςμέτσιν<τους μέθυσε. Εκτός από τις παραλλαγμένες μορφές λέξεων της κοινής νεοελληνικής, στα βόρεια ιδιώματα – όπως και σε κάθε τοπική διάλεκτο – χρησιμοποιούνται και άλλες λέξεις που δεν συναντώνται στη σύγχρονη ελληνική. Αυτές μπορεί να είναι: Τοπικές λέξεις, δάνεια από ξένες γλώσσες, όπως τα τουρκικά, τα σλαβικά και τα αλβανικά, αρχαϊσμοί, δηλαδή λέξεις που προέρχονται από

παλαιότερες φάσεις της ελληνικής γλώσσας (βλ. 4.1). Τα βόρεια ιδιώματα, με το πλούσιο λεξιλόγιό τους, έχουν επηρεάσει την κοινή νεοελληνική, αλλά και το αντίστροφο: έχουν δεχτεί επιρροές από τη σύγχρονη ελληνική λόγω της επικοινωνίας των ομιλητών τους με άλλες περιοχές, είτε μέσω συγκοινωνιών, είτε μέσω της τεχνολογικής προόδου. (Βλ. Θαβώρης 2000). Στο υλικό μου διέκρινα τα εξής παραδείγματα:

Βλ. Παράρτημα Α:

- *γκουγκουσάκι>γκουγκουσάκ* ‘είδος παραδοσιακού παιχνιδιού’
- *ριζάρι ή αλιζάρι>αρζάρι*
- *σύβραση* ‘είδος κρεατόπουπας παραδοσιακής’
- *γκομπλίτσα>καμηλίτσα* ‘δοχείο που πίνουν νερό τα γουρούνια, παραδοσιακό παιχνίδι’
- *γεμίσαμε>γιομόσομε*
- *λαλαγγίτες>λαγγίτες* ‘παραδοδικές τηγανητές πιτούλες’
- *χαζομάρες>χαζαμάρες* ‘ανοησίες’
- *πλιγούρι>πλιγκούρ* ‘είδος αποξηραμένου ραγισμένου σίτου’
- *τσιμπούσι>τζιμπούσι* ‘φαγοπότι’
- *πάνινες>πανίτικες* ‘φτιαγμένες από πανί’
- *μόνη>μοναχή>μαναχιά*
- *απόθεμα>απόθημα* ‘κάτι που έχει φυλαχθεί για μελλοντική χρήση’
- *να μαζέψω>να μαζώξω* ‘να συγκεντρώσω στα χέρια μου’
- *συκαμνιά>σκαμιές* ‘δέντρα’

Βλ. Παράρτημα Β:

- *ψευτίσαμε* ‘είπαμε ψέματα’
- *έφτιαχναν>έφριαναν*
- *Καταγύγι>Καταφύ* ‘χωριό που ανήκει στο Δήμο Βελβεντού’
- *κοπέλα>κοπελιά*
- Λεξιλογικά δάνεια:
- *Κοτζάμ >γκοτζάμ* ‘πολύ μεγάλος’ (αποτελεί άμεσο δάνειο από την τουρκική λέξη kocam< κτητικός τύπος του koca)
- *παστάλι* ‘τούρκικο δάνειο που σημαίνει πακέτο χρημάτων’

5.5 Η εξέλιξη σύμφωνα με το υλικό μου

Στα παραρτήματα Α και Β παρατήρησα τη σταδιακή υποχώρηση του ιδιώματος καθώς πολλές είναι οι λέξεις και οι φράσεις με εναλλαγές κώδικα, δηλαδή όταν κάποιος χρησιμοποιεί ταυτόχρονα λέξεις ή φράσεις από το τοπικό ιδίωμα και τη ΚΝΕ. Έτσι, φαίνεται η ΚΝΕ να συναντά τις παραδοσιακές εκφράσεις, προσαρμόζοντας τις στον σύγχρονο τρόπο ζωής.

6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ- Διδακτικά σενάρια

6.1 Εισαγωγή

Παρατηρώντας την αλληλένδετη και αλληλοτροφοδοτούμενη σχέση μεταξύ γλώσσας και πολιτισμού διαπιστώνει κανείς ότι η εκμάθηση μιας γλώσσας και άρα, η διδασκαλία της δεν αποτελεί απλή εκμάθηση λεξιλογίου και ρυθμιστικών κανόνων γραμματικής και σύνταξης, αλλά κάτι πολύ περισσότερο από αυτό, δηλαδή μία διαδικασία πολιτισμική. Στο πλαίσιο αυτό, η διδασκαλία της γλώσσας και των γλωσσικών ποικιλιών μπορεί να διαδραματίσει τόσο ενοποιητικό όσο και διαφοροποιητικό ρόλο, ιδιαίτερα στις σημερινές παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από πολιτισμική ποικιλομορφία (Μπαμπινιώτης, 2010). Η ποικιλομορφία χαρακτηρίζει τους πολιτισμούς και τις γλώσσες όχι μόνο στη σχέση τους με άλλους πολιτισμούς και γλώσσες, αλλά και στο εσωτερικό τους, αφού οι γλωσσικές επιλογές των ατόμων ποικίλλουν ανάλογα με τη γεωγραφική τοποθεσία, την τάξη, την ηλικία, το φύλο, την κοινωνική και οικονομική προέλευση και μια σειρά από άλλες μεταβλητές (Γούτσος, 2020: 127-163).

Στο πλαίσιο αυτό, τα σημερινά εκπαιδευτικά συστήματα διεθνώς τον ενοποιητικό ρόλο της διδασκαλίας της γλώσσας επιδιώκοντας την προστασία και την προώθηση της πολιτισμικής και γλωσσικής ποικιλομορφίας ως μέρος της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας και προς όφελος τόσο των σημερινών όσο και των μελλοντικών γενεών (Ανδρούσου, 2020, σελ. 463-470). Τα τελευταία χρόνια, η πολιτισμική και γλωσσική ποικιλία έχουν γίνει

οικείες φράσεις στην Εκπαίδευση, διατρέχοντας το σύνολο του επιστημονικού χώρου, χωρίς να περιορίζονται αποκλειστικά και μόνο στην εκπαίδευση των μειονοτήτων (Bartlett&Burton, 2019, σελ. 366-411). Και αυτό συμβαίνει διότι οι σύγχρονες κοινωνίες είναι πολύμορφες σε βαθμό που η ανάγκη σεβασμού των εξατομικευμένων αναγκών στο σημερινό σχολείο προκύπτει όχι μόνο λόγω της διαφορετικής εθνοτικής/γεωγραφικής προέλευσης, αλλά και λόγω του διαφορετικού πολιτισμικού, θρησκευτικού, ταξικού, ηλικιακού υποβάθρου, του σεξουαλικού προσανατολισμού και του μορφωτικού επιπέδου των μαθητών. Άρα, η κατανόηση της πολιτισμικής πολυμορφίας σημαίνει από τη μία πλευρά, κατανόηση και ανοχή στις διαφορές των ετερόκλητων χαρακτηριστικών των ατόμων και από την άλλη πλευρά, συνεπάγεται την έμπρακτη υποστήριξή τους, λαμβάνοντας πάντα υπόψη ότι η ποικιλομορφία ιδεών, δεξιοτήτων και γνώσεων είναι ένα επιθυμητό χαρακτηριστικό σε κάθε κοινότητα (Bartlett&Burton, 2019, σελ. 366-411).

Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με την Τζακώστα (2016), η ένταξη των γεωγραφικών γλωσσικών ποικιλιών στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών και η διδακτική αξιοποίησή τους από τους/τις εκπαιδευτικούς μπορούν να συμβάλλουν τα μέγιστα πρώτον στην καλλιέργεια των μεταγλωσσικών δεξιοτήτων των μαθητών/-τριών στη σημασία των οποίων επικεντρώνεται η σύγχρονη γλωσσολογία στα πλαίσια του κριτικού γραμματισμού, δεύτερον, στην ενίσχυση της πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών/-τριών και τρίτον, στην καλλιέργεια του σεβασμού της διαφορετικότητας.

6.2 Η γλωσσική ποικιλία στα Α.Π.Σ της Ελλάδας

Συγκριτικά με τα Α.Π. των ετών 1982-1984, το Δ.Ε.Π.Π.Σ. του 2003 ακολουθεί νεότερες διδακτικές προσεγγίσεις για τη γλώσσα υιοθετώντας στοιχεία από τις αρχές της επικοινωνιακής προσέγγισης-διδασκαλίας της γλώσσας αλλά και από μετα-επικοινωνιακές προσεγγίσεις και στοιχεία κριτικού γραμματισμού. Αναφορικά με την γλωσσική ετερογένεια, αυτή αποτελεί βασικό στόχο τόσο στο Δημοτικό όσο και στο Γυμνάσιο. Στο Γυμνάσιο συγκεκριμένα, στη στοχοθεσία του γλωσσικού μαθήματος γίνεται αναφορά στις διαλεκτικές μορφές της γλώσσας (ΦΕΚ 303 Β', 3780).

Αργότερα, το 2011, συντάσσονται τα νέα Προγράμματα Σπουδών του Νέου Σχολείου (ΦΕΚ 1562), όπου ορίζονται οι νέοι στόχοι του μαθήματος της Γλώσσας και πλέον τα κείμενα προτείνεται να διδάσκονται με την χρήση ΤΠΕ στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού και της παιδαγωγικής των πολυγραμματισμών (ΦΕΚ 1562, 21052). Συγκρίνοντας το Α.Π.Σ. του 2003 με το Α.Π.Σ. του 2011, παρατηρεί κανείς ότι το πρώτο προτρέπει έμμεσα την αξιοποίηση των γλωσσικών ποικιλιών στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής

διαδικασίας, ενώ το δεύτερο αναφέρεται ρητά σε αυτή υπό το πρίσμα του κριτικού γραμματισμού (Τζακώστα, 2016). Αναφορικά με τη γλωσσική ετερογένεια, αυτή αναφέρεται ως εγγενές χαρακτηριστικό της γλώσσας, άρρηκτα συνδεδεμένο με την ταυτότητα των ομιλητών/-τριών. Επιπρόσθετα, αναγνωρίζεται η ισοτιμία των γλωσσικών ποικιλιών με την Κοινή Νεοελληνική (ΦΕΚ 1562). Η ενίσχυση του γραμματισμού προωθείται με προτάσεις όπως η διεξαγωγή εθνογραφικών ερευνών με σκοπό τη συλλογή αυθεντικών κειμένων από φυσικούς ομιλητές της γλωσσικής ποικιλίας, η μεταγραφή διαλεκτόφωνων κειμένων στην Κοινή Νεοελληνική, η σύγκριση κειμένων γραμμένων σε διαφορετικές διαλέκτους/ιδιώματα κτλ. (ΦΕΚ 1562).

Το 2019 συντάσσεται νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών, το οποίο άρχισε να εφαρμόζεται κατά τα τελευταία έτη στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το συγκεκριμένο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών προβλέπει την ενιαία διδασκαλία Γλώσσας και Λογοτεχνίας Γ' Λυκείου (ΦΕΚ 4911). Επιπρόσθετα, περιλαμβάνει Φάκελο Υλικού για τον Εκπαιδευτικό, ενώ ως βασικός στόχος της γλωσσικής διδασκαλίας είναι ο κριτικός στοχασμός και η δημιουργικότητα. Οι μαθητές/-τριες θα πρέπει να μπορούν να προσεγγίζουν κριτικά και να παράγουν ποικίλα κείμενα (προφορικά, γραπτά, πολυτροπικά) στα πλαίσια της παιδαγωγικής των πολυγλωσσισμών (ΦΕΚ 4911).

Το 2021 εκδίδονται για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών στα οποία, η διδασκαλία της Γλώσσας διαχωρίζεται σε τρία πεδία, το δεύτερο από τα οποία αφορά τις γλωσσικές ποικιλίες. Βασικός στόχος της διδασκαλίας της Γλώσσας αποτελεί οι σεβασμός στη γλωσσική ποικιλία και η καλλιέργεια της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης των μαθητών/-τριών. Οι μαθητές/-τριες μέσα από τη χρήση κειμένων και την αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων θα έρθουν σε επαφή με τις γλωσσικές ποικιλίες του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου και θα αναπτύξουν τον κριτικό γραμματισμό τους και την κριτική γλωσσική επίγνωσή τους (Γεωργακοπούλου και Γούτσος, 2022, σελ. 19).

6.3 Ο κριτικός γραμματισμός στην Εκπαίδευση

Η διδασκαλία της γλώσσας στα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών προσεγγίζεται μέσα στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού έτσι ώστε η μάθηση να αξιοποιείται για «την πρόσβαση σε εγγράμματα πρακτικές και πηγές λόγου» (Luke, 2018) με σκοπό τη χρήση τους ως κοινωνικού κεφαλαίου στην κοινότητα (Luke, 2018). Ο κριτικός γραμματισμός θέτει, στην κειμενογλωσσική του εκδοχή, στο επίκεντρο την έννοια του κειμένου ως μίας μονάδας ή ενότητας έκφρασης μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η γλωσσική επικοινωνία (Γεωργακοπούλου και Γούτσος, 2022, σελ. 19).

Η λέξη «κείμενο» για τον κριτικό γραμματισμό εκλαμβάνεται με μία διευρυμένη αναλυτική σημασία και όχι με την καθημερινή έννοια, σύμφωνα με την οποία περιορίζεται στο γραπτό έργο ή αρχείο. Στον κριτικό γραμματισμό και ιδιαίτερα, στην (κριτική) ανάλυση λόγου, η λέξη «κείμενο» αναφέρεται τόσο σε γραπτή όσο και σε προφορική ενότητα έκφρασης (Γεωργακοπούλου και Γούτσος, 2022, σελ. 21-22) και εγκαλεί τον αναγνώστη να εστιάσει στην ερμηνεία κειμένων σε διαφορετικά περιβαλλοντικά και πολιτισμικά πλαίσια (Luke, 2018). Αυτό επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές να έχουν την ευκαιρία να διαβάσουν, να αξιολογήσουν και να προβληματιστούν σχετικά με κείμενα και να ξεκινήσουν τη δημιουργική διαδικασία της ενεργητικής κατασκευής ή ανακατασκευής αυτών των κειμένων.

Ο κριτικός γραμματισμός, λοιπόν, στοχεύει στην καλλιέργεια τόσο των γλωσσικών όσο και των μεταγλωσσικών/μεταγνωστικών δεξιοτήτων παρέχοντας ευκαιρίες στους αναγνώστες να διακρίνουν τον σκοπό των κειμένων και να αναγνωρίζουν τις ιδεολογίες που διατρέχουν τα κείμενα. Καθώς διαβάζουν, τα άτομα μπορούν να αποδέχονται, να απορρίπτουν ή να ανασυνθέτουν τις ιδεολογίες που παρουσιάζονται στο κείμενο για να υποστηρίξουν τις δικές τους απόψεις ή/και εμπειρίες ζωής (Luke, 2020). Αυτή η κατασκευή γνώσης ή η ανακατασκευή του περιεχομένου οδηγεί τους μαθητές να ενστερνιστούν τις δικές τους εννοιολογικές προοπτικές και τους δίνει τη δυνατότητα να αξιολογήσουν πιο κριτικά άλλες πτυχές της ζωής τους.

Ο κριτικός γραμματισμός αμφισβητεί έτσι την κυρίαρχη ιδεολογία, την εξουσία, το status quo και εγκαλεί τα άτομα να ανακαλύπτουν εναλλακτικούς δρόμους για την ατομική και κοινωνική ανάπτυξή τους. Αυτό το είδος γραμματισμού συνδέει το πολιτικό με το προσωπικό, το δημόσιο με το ιδιωτικό, το παγκόσμιο με το τοπικό, το οικονομικό με το παιδαγωγικό και προτρέπει και προετοιμάζει τους μαθητές να σκέφτονται κριτικά τη θέση τους στον κόσμο και να παλεύουν για την προώθηση της δικαιοσύνης στη θέση της ανισότητας. Ο κριτικός γραμματισμός, λοιπόν, είναι μια στάση απέναντι στην ιστορία, ένα όνειρο μιας νέας κοινωνίας ενάντια στην εξουσία, όπως προτείνει ο Freire (1970) στην παιδαγωγική του οποίου ανιχνεύονται οι καταβολές του.

Οι αρχές της «παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού» αναφέρονται στην εκπαίδευση των μαθητών/-τριών ως πολιτών μιας σύγχρονης, συμπεριληπτικής και ισότιμης κοινωνίας και για τον λόγο αυτό επιδιώκεται να παρέχονται στους μαθητές εκείνα τα μεθοδολογικά εργαλεία που είναι απαραίτητα για την κριτική ανάλυση των κειμένων, έτσι ώστε μέσω της αμφισβήτησης του περιεχομένου και των προθέσεων εκείνου/-ες να γίνονται ενεργοί/-ες συμμετέχοντες στο κοινωνικό γίγνεσθαι και να προσπαθούν να το αλλάξουν. Σύμφωνα με τους

Ντίνα και Γώτη (2016, σελ. 44), οι βασικές αρχές στις οποίες στηρίζεται η πρόταση του κριτικού γραμματισμού για την εκπαίδευση είναι οι εξής: α) στόχος της διδασκαλίας της γλώσσας είναι η καλλιέργεια της κριτικής ικανότητας, β) οι μαθητές με τη βοήθεια των εκπαιδευτικών μελετούν τον τρόπο που η γλώσσα δομεί τα κείμενα, καθώς και μεθόδους ανάλυσης κειμένων και τέλος, γ) οι μαθητές/-τριες μέσα από τη συμμετοχή τους σε κειμενικές πρακτικές, καλλιεργούν τη δημιουργικότητά τους.

6.4 Το μοντέλο των πολυγραμματισμών

Τα τελευταία χρόνια η παιδαγωγική του κριτικού γραμματισμού ενισχύεται με ένα νέο μοντέλο που ονομάζεται πολυγραμματισμοί (Φτερνιάτη, 2010). Η έννοια των πολυγραμματισμών υποδηλώνει τις ποικίλες μορφές επικοινωνίας που σχετίζονται με τις τεχνολογίες των πολυμέσων και της πληροφορίας, καθώς και την ποικιλία των μορφών κειμένου τα οποία δημιουργούνται μέσα σε μία πολυπολιτισμική και πολύγλωσση κοινωνία (Χατζησαββίδης, 2003). Σύμφωνα με τη NewLondonGroup, ο γραμματισμός οδηγείται στο μοντέλο των πολυγραμματισμών αφενός, λόγω των ραγδαίων αλλαγών που προκύπτουν από την παγκοσμιοποίηση, την οικονομική ομογενοποίηση, τις μεταναστευτικές ροές και την πολυπολιτισμικότητα και αφετέρου λόγω της κυριαρχίας των νέων τεχνολογιών (Φτερνιάτη, 2010).

Στην προσέγγιση των πολυγραμματισμών κυριαρχεί η έμφαση στην εξάσκηση των μαθητών/-τριών με κείμενα και είδη λόγου που προέρχονται από διάφορα μέσα και από ένα ευρύ φάσμα πολιτισμικών πηγών (Kalantzis&Cope, 2001) με σκοπό οι διδασκόμενοι/-ες να αναπτύξουν κριτική μεταγλώσσα. Οι μαθητές αναλύουν κείμενα διαφορετικών γλωσσικών ποικιλιών, ειδών λόγου, τρόπων έκφρασης και η έμφαση που δίνεται στο κείμενο σημαίνει ουσιαστικά τη ριζική αντιστροφή της παραδοσιακά κυρίαρχης προσέγγισης στη διδασκαλία της γλώσσας. Η εξοικείωση των μαθητών με την ποικιλία των κειμενικών ειδών, την πολλαπλότητα των κειμενικών λειτουργιών μέσα από την ανάλυση της γλωσσικής ποικιλίας και των επιπέδων γλώσσας και ύφους. (Γεωργακοπούλου και Γούτσος, 2022, σελ. 241)

Οι Kalantzis&Cope (2001) αναφέρουν πως η προσέγγιση των πολυγραμματισμών έχει στόχο την δημιουργία μίας μεταγλώσσας η οποία θα εκλαμβάνει το νόημα ως σχέδιο, το οποίο εμπεριέχει τρεις συνιστώσες: το σχεδιασμένο, τον σχεδιασμό και το ανασχεδιασμένο. Το σχέδιο αναφέρεται ουσιαστικά στην ενεργή εμπλοκή των μαθητών και των εκπαιδευτικών στην παραγωγή γραπτού λόγου. Αναφορικά με τις τρεις συνιστώσες, το σχεδιασμένο αναφέρεται στην αξιοποίηση των διαθέσιμων κοινωνικών πόρων για εξαγωγή

νοήματος, ο Σχεδιασμός αναφέρεται στον μετασχηματισμό των κοινωνικών πόρων, ενώ το ανασχεδιασμένο είναι το αποτέλεσμα του Σχεδιασμού (Kalantzis&Cope, 2001).

Η πραγμάτωση του Σχεδίου μπορεί να γίνει στο πλαίσιο της σχολικής τάξης μέσω τεσσάρων πρακτικών, της τοποθετημένης πρακτικής, της ανοιχτής διδασκαλίας, της κριτικής πλαισίωσης και της μετασχηματισμένης πρακτικής (Kalantzis&Cope, 2001). Η σειρά των τεσσάρων αυτών πρακτικών δύναται να μεταβάλλεται ανάλογα με τις ανάγκες της τάξης. Παρακάτω σύμφωνα με τους Kalantzis&Cope (2001) περιγράφονται περιληπτικά οι τέσσερις αυτές πρακτικές:

Στην τοποθετημένη πρακτική αξιοποιούνται τα είδη λόγου που είναι οικεία στους/στις μαθητές/-τριες με σκοπό να τους/τις εμπλέξουν ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία. Τα κείμενα που επιλέγονται πρέπει να διέπονται από γλωσσική ποικιλία. Αυτό συνεπάγεται πως οι εκπαιδευτικοί δεν περιορίζονται στα λογοτεχνικά κείμενα, αλλά δίνουν στους/στις μαθητές κείμενα από τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο. Πολύ σημαντικό τα κείμενα να είναι αυθεντικά, δηλαδή να εντοπίζονται σε αυθεντικές περιστάσεις επικοινωνίας, καθώς τα τεχνητά διαστρεβλώνουν την εικόνα της γλώσσας και δεν ανταποκρίνονται στη λειτουργία των γραμματικών και λεξιλογικών φαινομένων σε σχέση με τους οργανωτικούς μηχανισμούς του κειμένου. Στο στάδιο αυτό, προτείνεται το υπό επεξεργασία υλικό να το φέρουν οι ίδιοι οι μαθητές στην τάξη, διότι έτσι ενθαρρύνεται η ενεργή εμπλοκή τους και εξασφαλίζεται ότι το υλικό αποτελεί μέρος της άμεσης εμπειρίας τους.

Στο στάδιο της ανοιχτής διδασκαλίας στο οποίο επιχειρείται να αποδοθεί το νόημα του κειμένου ως σχεδιασμός με τη χρήση μεταγλώσσας, οι μαθητές/-τριες επιδιώκεται να κατανοήσουν τη λειτουργία των γλωσσικών στοιχείων που συνδράμουν στη σύσταση, δομή και κατανόηση ενός κειμένου. Οι δραστηριότητες προτείνεται να δίνουν βαρύτητα στην οργάνωση του κειμενικού είδους και στα γλωσσικά στοιχεία που συνδράμουν στο ύφος και τη συνοχή του κειμένου. Στο στάδιο αυτό περιλαμβάνονται ερωτήσεις σχετικά με τη λειτουργική γραμματική, ρητή διδασκαλία μορφοσυντακτικών φαινομένων, δραστηριότητες σχετικά με πολυτροπικά κείμενα και ερωτήσεις που αφορούν τα κειμενικά είδη (Φτερνιάτη, 2010).

Στο στάδιο της κριτικής πλαισίωσης, οι μαθητές/-τριες προβαίνουν σε λειτουργική ερμηνεία των κειμένων στα κοινωνικά και ιστορικά τους συμφραζόμενα. Στο στάδιο αυτό εντάσσονται δραστηριότητες μέσω των οποίων οι μαθητές καλούνται όχι να συνειδητοποιήσουν την κοινωνική απήχηση των κειμένων και όχι απλώς να αποκωδικοποιήσουν χαρακτηριστικά του κειμένου. Σε μεταγενέστερες εκδοχές, ο όρος κριτική πλαισίωση αναφέρεται ως αναλύοντας και εξειδικεύεται σε δύο διαδικασίες: το

αναλύοντας λειτουργικά, το οποίο αφορά τη μελέτη των κειμενικών δομών και το αναλύοντας κριτικά το οποίο αφορά πτυχές που συνδέονται με το συγκεκριμένο, τις προθέσεις και τα συμφέροντα του δημιουργού, την κοινωνική πραγματικότητα.

Τέλος, στο στάδιο της μετασχηματισμένης πρακτικής οι μαθητές/-τριες αναπλαισιώνουν το νόημα σε διαφορετικά κοινωνικά, επικοινωνιακά και πολιτισμικά πεδία. Οι δραστηριότητες αφορούν την παραγωγή προφορικού ή γραπτού λόγου με σκοπό το κείμενο να προσαρμοστεί σε άλλο επικοινωνιακό/πολιτισμικό περιβάλλον, σε άλλο δηλαδή περιεχόμενο. Πολύ σημαντικό είναι στις δραστηριότητες αυτές οι μαθητές να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, αλλά και να συνδέονται με το ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον εκτός από αυτό του σχολείου. Γι' αυτό, οι δραστηριότητες προτείνεται να είναι διαθεματικές, ώστε οι μαθητές/-τριες να χρησιμοποιούν αυθεντική γλώσσα. Στο στάδιο αυτό, εντάσσονται επίσης εργασίες οι οποίες αφορούν την παραγωγή πολυτροπικών κειμένων, όπως αφίσες, δραματοποιήσεις, βίντεο, χάρτες κ.α.

6.5 Η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση στο πλαίσιο του μοντέλου των πολυγραμματισμών

Η υλοποίηση του μοντέλου των πολυγραμματισμών αποκτά ιδιαίτερη αξία όταν συνδυάζεται με την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία (Τσάμη, Φτερνιάτη, Αρχάκης, 2016, σελ. 90-91). Στην ομαδοσυνεργατική προσέγγιση, οι μαθητές οργανώνονται σε μικρές ομάδες που αναλαμβάνουν μέρος ή το σύνολο των δραστηριοτήτων μάθησης (Ματσαγγούρας, 2000). Ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα αυτής της προσέγγισης, την οποία ενισχύει το μοντέλο των πολυγραμματισμών, είναι η ενεργοποίηση των μαθητών/τριών ως πρωταγωνιστών της μαθησιακής διαδικασίας, αποφεύγοντας την εξάρτησή τους από τη διδασκαλία του καθηγητή. Με τον τρόπο αυτό, οι μαθητές αναπτύσσουν τη δεξιότητά τους στην επικοινωνία, την ανάπτυξη διαφορετικών μορφών γραμματισμού, όπως είναι η ψηφιακή, η γλωσσική και η κοινωνική, ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται η κριτική σκέψη τους.

Η συνδυασμένη εφαρμογή του μοντέλου των πολυγραμματισμών με την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία προάγει όχι μόνο την ενεργή συμμετοχή και τη συνεργασία των μαθητών, αλλά ενσωματώνει επίσης τη φιλοσοφία της συμπεριληπτικότητας, η οποία είναι ζωτικής σημασίας για τη σύγχρονη εκπαιδευτική διαδικασία (Gillies, 2003). Η συμπεριληπτικότητα στην εκπαίδευση αναγνωρίζει και ενσωματώνει τις ανάγκες όλων των μαθητών, ανεξαρτήτως των γλωσσικών, πολιτισμικών και άλλων διαφορών τους. Όταν οι μαθητές

εργάζονται σε ομάδες, η συνεργατική μάθηση προσφέρει την ευκαιρία για αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών μαθητών, ενισχύοντας τη συναισθηματική και κοινωνική τους ανάπτυξη και δημιουργώντας ένα περιβάλλον που αποδέχεται και σέβεται την ποικιλομορφία.

Με τη συνύπαρξη διαφόρων μαθησιακών στυλ και δεξιοτήτων, η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση ενθαρρύνει την ενεργή συμμετοχή όλων των μαθητών. Το μοντέλο των πολυγραμματισμών, που περιλαμβάνει διαφορετικούς τύπους γνώσης και επικοινωνίας (π.χ. γλωσσική, ψηφιακή, κοινωνική), επιτρέπει στους μαθητές να αναγνωρίσουν και να αναπτύξουν τις ικανότητες που τους χαρακτηρίζουν, ανεξαρτήτως του επιπέδου τους ή των περιορισμών τους. Οι μαθητές που μπορεί να αντιμετωπίζουν δυσκολίες σε έναν τομέα (π.χ. γλωσσικό ή ψηφιακό) μπορούν να αξιοποιήσουν άλλες ικανότητες, όπως τη συνεργασία ή την επικοινωνία μέσω εικόνας ή χειρονομιών, ενσωματώνοντας έτσι τη δική τους μοναδική συνεισφορά στην ομάδα.

Η συμπεριληπτικότητα ενισχύει τη σημασία του σεβασμού της διαφορετικότητας στις μαθητικές ομάδες. Το σχολείο γίνεται έτσι ένα περιβάλλον όπου όλοι οι μαθητές αισθάνονται ότι η γνώμη τους μετράει και ότι μπορούν να συμβάλλουν στην εκπαιδευτική διαδικασία με τον τρόπο που τους ταιριάζει καλύτερα. Η διαδικασία αυτή ενθαρρύνει την ανάπτυξη των κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων, όπως η ενσυναίσθηση, η επικοινωνία και η συνεργασία, οι οποίες είναι θεμελιώδεις για την προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη των μαθητών (Gillies, 2003).

Με αυτή τη διαμόρφωση της διδασκαλίας, δημιουργείται ένα μαθησιακό περιβάλλον το οποίο όχι μόνο προάγει τη συνεργατικότητα και τη συλλογική μάθηση, αλλά και ενθαρρύνει την αναγνώριση και την αποδοχή των διαφορών, εξασφαλίζοντας ότι όλοι οι μαθητές έχουν ίσες ευκαιρίες να συμμετέχουν, να μάθουν και να εκφραστούν. Επομένως, η σύγκλιση των πολυγραμματισμών, της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας και της συμπεριληπτικότητας ενδυναμώνει την εκπαιδευτική διαδικασία και διασφαλίζει την ίση και δίκαιη συμμετοχή όλων των μαθητών στην εκπαιδευτική κοινότητα.

6.6 Διδακτικό σενάριο 'Τα βιβλινά'

Αυτό που στην ουσία προτείνω και θεωρώ σημαντικό ,μέσα από το διδακτικό σενάριο, είναι αρχικά η διατήρηση των ελληνικών γεωγραφικών ποικιλιών μέσω της εκπαίδευσης και όχι, από τη σκοπιά μιας «σωστικής καταγραφής», που επεδίωκαν επιστήμονες παιδαγωγοί,

φιλόλογοι και λαογράφοι του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, «που δεν προσέγγιζαν τον λαϊκό πολιτισμό ως μεταβαλλόμενο κοινωνικό φαινόμενο ιστορικά προσδιορισμένο στον χώρο και στον χρόνο, αλλά ενδιαφέρονταν για εκείνα τα στοιχεία που τεκμηρίωναν τη γνησιότητα της καταγωγής του ελληνικού έθνους από τους αρχαίους προγόνους» (Κακάμπουρα, 2006). Αυτό ήταν εξάλλου το πνεύμα της εποχής εκείνης που οδήγησε στην ανάπτυξη μύθων για τη γλώσσα, όπως για παράδειγμα ότι οι διάλεκτοι είναι περιθωριακές γλωσσικές ποικιλίες ή ότι συνιστούν αποκλίσεις από μία κοινή γλώσσα/γλώσσα πρότυπο ή ότι αποτελούν εμπόδια για την οικονομική και κοινωνική ανέλιξη των ατόμων και των κοινωνιών (Τζακώστα, 2020).

Ο πρώτος άξονας, λοιπόν, του διδακτικού σεναρίου βασίζεται στη σημασία διατήρησης των γεωγραφικών ποικιλιών –διαλέκτων και ιδιωμάτων- με στόχο την αποδόμηση του μονογλωσσικού και κυρίως ομοιογενή χαρακτήρα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και στα πλαίσια αυτού την ενίσχυση της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών-ομιλητών. Ο δεύτερος άξονας με βάση τον οποίο δημιουργήθηκε το διδακτικό σενάριο είναι η καλλιέργεια του σεβασμού της διαφορετικότητας στο πλαίσιο του σημερινού σχολείου το οποίο (οφείλει να)είναι συμπεριληπτικό λαμβάνοντας θεμελιωδώς υπόψη του τις εξατομικευμένες ανάγκες των μαθητών/-τριών. Οι δύο αυτοί άξονες αποτελούν στην ουσία και τους γενικούς στόχους του διδακτικού σεναρίου και από αυτούς προκύπτει και ένας τρίτος γενικός στόχος που είναι η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης των μαθητών/-τριών, με τη διδακτική αξιοποίηση των γεωγραφικών ποικιλιών.

Αυτοί οι τρεις γενικοί στόχοι του σεναρίου διδασκαλίας, βασίζονται στο πρόσφατο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του 2021, το οποίο διαχωρίζει τη διδασκαλία της γλώσσας σε τρία επίπεδα, το ένα εκ των οποίων αφορά τη γλωσσική ποικιλότητα και οραματίζεται μία συμπεριληπτική και εξωστρεφή μανθάνουσα γλωσσική κοινότητα. Σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα, το σχολικό περιβάλλον είναι δυνατό να μετασχηματίζεται σε εργαστήρι έρευνας, δράσης και έκφρασης που ενεργοποιεί και εμπνέει όλα τα μέλη της κοινότητας του σχολείου.

Το διδακτικό σενάριο που προτείνω έχει τη μορφή ενός σύντομου πρότζεκτ διάρκειας δέκα διδακτικών ωρών και εφαρμόζεται στη ΣΤ΄ δημοτικού στα πλαίσια των μαθημάτων της Γλώσσας και των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων. Επειδή στο σχολικό εγχειρίδιο της ΣΤ΄ τάξης δε γίνεται καμία αναφορά στις γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες, αφορμή για το πρότζεκτ θα αποτελέσει η 7^η Ενότητα του β' τεύχους του βιβλίου της Γλώσσας με τίτλο «Η ζωή έξω από την πόλη». Στις σελίδες 14-15 του εν λόγω εγχειριδίου υπάρχει το λογοτεχνικό κείμενο με τίτλο «Τριάντα εννιά καφενεία και ένα κουρείο», το οποίο θα αξιοποιηθεί σαν αφορμή

για να εισάγει η εκπαιδευτικός τους μαθητές/-τριες στο θέμα του πρότζεκτ 'Τα βιβλινά'. Έπειτα, για να προσελκύσει περισσότερο το ενδιαφέρον των μαθητών/-τριών και να τους φέρει σε επαφή με νέους όρους -πολύ πιθανόν άγνωστους για αυτούς/ες- θα τους/τις μοιράσει ένα παραμύθι με τίτλο «Η σφυλίστρα» (Βλ. Παράρτημα Γ, Δραστηριότητα 1) που αποτελεί διασκευή (της εκπαιδευτικού) -με κάποιες προσθαφαιρέσεις- της ιστορίας «Η σφυλίστρα απ' του παγγύρ'» που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Τόλιου Τσανάκα με τίτλο «Βιβλινά Μασλάτχια» (2008: 72-74), όπου θίγω τις έννοιες του ιδιώματος και της πολιτισμικής μνήμης. Με αφορμή το παραμύθι, θα ακολουθήσει στην τάξη σύντομη συζήτηση για τη γλωσσική ποικιλότητα, ενώ ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στη γεωγραφική ποικιλότητα και τη σύνδεσή της με τον λαϊκό πολιτισμό και την πολιτισμική μνήμη. Στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού και με βάση το μοντέλο των πολυγραμματισμών, στόχοι του συγκεκριμένου σεναρίου αποτελούν οι μαθητές/-τριες:

- να αντιμετωπίζουν τη γλώσσα όχι ως ένα στατικό αλλά ως ένα δυναμικό σύστημα, το οποίο αλλάζει τόσο στον χρόνο όσο και στον χώρο
- να διακρίνουν τους όρους ιδίωμα και διάλεκτος
- να εξοικειωθούν με το τοπικό ιδίωμα του Βελβεντού
- με το παρόν υλικό να δημιουργήσουν ψηφιακό αφηγηματικό χάρτη με τα τοπωνύμια του Βελβεντού και τους θρύλους τους
- να αντιληφθούν την ισοτιμία των γλωσσών και των γλωσσικών ποικιλιών και να συνειδητοποιήσουν ότι η κοινή γλώσσα είναι και αυτή μία από τις πολλές γλωσσικές ποικιλίες.
- να ενισχυθεί η κριτική γλωσσική τους επίγνωση
- να αποκτήσουν μεταγνωστικές δεξιότητες
- να αναπτύξουν τις ψηφιακές τους δεξιότητες
- να ευαισθητοποιηθούν ως προς την άυλη πολιτιστική κληρονομιά μέσα από τη διδακτική αξιοποίηση εθνογραφικού ντοκιμαντέρ και την επίσκεψη στο Λαογραφικό Μουσείο Βελβεντού
- να αναπτύξουν τη δημιουργικότητά τους μέσα από τη δημιουργία ψηφιακών αφηγηματικών χαρτών, δηλαδή χαρτών που αφηγούνται μια ιστορία μέσω ψηφιακών εργαλείων, επιτραπέζιου παιχνιδιού και memes
- να ενδυναμωθεί η συνεργασία του σχολείου με την οικογένεια και την τοπική κοινωνία
- να εξερευνήσουν και να ενισχύσουν τη δική τους ταυτότητα

- να καλλιεργήσουν την ενσυναίσθηση με τη χρήση του χιούμορ δημιουργώντας τα δικά τους memes

Α. Τοποθετημένη πρακτική

Ξαναδιαβάζουμε το παραμύθι με τίτλο «Η σφυλίστρα» και οι μαθητές/-τριες καλούνται να εστιάσουν στο τμήμα του κειμένου στο οποίο ο παππούς Νίκος διηγείται μία ιστορία στο τοπικό ιδίωμα του Βελβεντού. Η εκπαιδευτικός κάνει ερωτήσεις στα παιδιά όπως: *Γιατί πιστεύετε ότι ο παππούς Νίκος ένιωσε την ανάγκη να διηγηθεί τη δική του ιστορία για τη σφυλίστρα; Τι πιστεύετε ότι τον κινητοποίησε να το κάνει; Πιστεύετε πως αν ο εγγονός του τού ζητούσε να του διηγηθεί μία ιστορία με τη λέξη σφυρίχτρα και όχι σφυλίστρα θα θυμόταν την ίδια ιστορία;*

Στο σημείο αυτό, κρίνεται αναγκαίο να βοηθήσουμε τους μαθητές/-τριες να κατανοήσουν μία αρκετά δύσκολη έννοια, όπως αυτή της πολιτισμικής ταυτότητας. Για τον σκοπό αυτό και επειδή απευθυνόμαστε σε μαθητές δημοτικού προτείνεται να πραγματοποιηθεί μία δραστηριότητα βασισμένη στην πολυαισθητηριακή προσέγγιση της μάθησης. Η πολυαισθητηριακή προσέγγιση δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να γνωρίσουν/προσεγγίσουν/μάθουν μέσω των αισθητηριακών συστημάτων τους, εμπλέκοντας, δηλαδή, τις αισθήσεις τους, όπως η όραση, η ακοή, η αφή και η σωματική κίνηση. Η μάθηση με τη συμμετοχή των αισθήσεων βελτιώνει θετικά τις γνωστικές λειτουργίες όπως τη μνήμη και την προσοχή και φαίνεται να είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική στην προσέγγιση νέων και δύσκολων εννοιών (Pagliano, 2012).

Η δραστηριότητα έχει τίτλο «Μυρίζοντας το παρελθόν-Πολιτισμική μνήμη μέσα από την όσφρηση» (Βλ. Παράρτημα 3, Δραστηριότητα 2) και στόχος της είναι οι μαθητές/-τριες να κατανοήσουν την έννοια της πολιτισμικής μνήμης και πώς αυτή συνδέεται με την ατομική και πολιτισμική μας ταυτότητα, χρησιμοποιώντας την αίσθηση της όσφρησης και πιο συγκεκριμένα συνδέοντας αρώματα και μυρωδιές με παραδόσεις, οικογενειακές αναμνήσεις και ιστορίες του παρελθόντος (Στεργιοπούλου, 2018). Τα υλικά που θα χρειαστούμε είναι μικρά βαζάκια που θα περιέχουν συστατικά με χαρακτηριστικές μυρωδιές, όπως κανέλα (ίσως θυμίσει τα γλυκά των γιορτών), ρίγανη (αναμένεται ότι θα θυμίσει φαγητό της γιαγιάς), ελληνικός καφές (αναμένεται να φέρει στη μνήμη συνευρέσεις μεγάλων), καραμέλα τριαντάφυλλο (αναμένεται να φέρει στη μνήμη κέρασμα της γιαγιάς ή του παππού). Η εκπαιδευτικός κάνει ερωτήσεις στα παιδιά όπως: *Έχετε μυρίσει ποτέ κάτι το οποίο σας θύμιζε μια στιγμή από το παρελθόν; Τι σου θυμίζει αυτή η μυρωδιά;*

Ακολουθεί συζήτηση, κατά τη διάρκεια της οποίας οι μαθητές/-τριες καλούνται να μοιραστούν λέξεις του βελβεντινού ιδιώματος, οι οποίες τους/τις θυμίζουν ένα πρόσωπο, μία ιστορία, ένα περιστατικό κτλ. Στη συνέχεια, στον διαδραστικό πίνακα η εκπαιδευτικός παρουσιάζει PowerPoint (Παράρτημα 3, Δραστηριότητα 3) στο οποίο περιέχονται τοπωνύμια συνοδευμένα από σύντομες ιστορίες (2-3 προτάσεις) οι οποίες εξηγούν την προέλευση της ονομασίας τους. Πρόκειται στην ουσία για σύντομους θρύλους που συγκέντρωσε η ίδια από τους συνομιλητές της κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων και ακολουθεί συζήτηση για προσωπικά βιώματα της εκπαιδευτικού και των μαθητών/-τριών στα συγκεκριμένα τοπία.

Στο τέλος της Τοποθετημένης Πρακτικής βλέπουμε απόσπασμα από την ελληνική ασπρόμαυρη ταινία του Τάκη Κανελλόπουλου με τίτλο «Ο Μακεδονικός Γάμος», η οποία γυρίστηκε στο Βελβεντό το 1960. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα (15.10-16.40), ηλικιωμένες γυναίκες, συγγενείς των νεόνυμφων χορεύουν τον χορό Συγκαθιστό Βελβεντού «Σηκουθείτι παλικάρια». Δίνω στους μαθητές πληροφορίες για τον συγκεκριμένο χορό, όπως τις περιγράφει η Τζινίκου-Κακούλη (1979, σελ. 301): *«Τα παλιά χρόνια ο Συγκαθιστός ήταν ο πρώτος χορός του γάμου στο Βελβεντό Κοζάνης και ταυτιζόταν με όλη την έννοια του γάμου, αφού συχνά λεγόταν «Μι σπουδαία σμιθιρά δα συγκαθίεις, μακάρεμ'...». Ο βελβενδινός αυτός χορός χορευόταν ως επί το πλείστον –αλλά όχι μόνο– από γυναίκες και όχι μόνο στους γάμους, αλλά και σε επίσημες γιορτές, συνήθως με τη συνοδεία μουσικών οργάνων».*

B. Ανοιχτή διδασκαλία

Η εκπαιδευτικός ζητάει από τους/τις μαθητές/-τριες να διαβάσουν ξανά την ιστορία του παππού Νίκου από το παραμύθι «Η Σφυλίστρα», η οποία είναι γραμμένη στο βελβεντινό ιδίωμα και να υπογραμμίσουν τις εξής λέξεις: «ιστουρία, πότι, ιζήντα, ούτι, του, είπιν, πάμι, ιφτασάμι, ισί, κάτσι, ιδώ, γουμάρια, σι, ήρθιν, αγόρασιν, ιμένα, πίσου, ώρις, λήγουν, δώθι, όλουν». Η εκπαιδευτικός γράφει τις λέξεις στον ασπροπίνακα της τάξης και ζητάει από τα παιδιά να μαντέψουν την κάθε λέξη στην κοινή νέα ελληνική. Στη συνέχεια, η εκπαιδευτικός κάνει αναφορά στα βόρεια ιδιώματα και διδάσκει με απλό τρόπο το φαινόμενο της στένωσης (Βλ, Παράρτημα 3, Δραστηριότητα 4), το οποίο παρατηρείται στις λέξεις που υπογράμμισαν τα παιδιά στην ιστορία του παππού Νίκου. Επιλέγεται το φαινόμενο της στένωσης, καθώς ακόμα παρατηρείται σε μεγάλη συχνότητα στον λόγο των Βελβεντινών.

Έπειτα, η εκπαιδευτικός μοιράζει στους/στις μαθητές/-τριες τους στίχους του τραγουδιού «Σηκουθήτι παλικάρια» (Βλ. Παράρτημα 3, Δραστηριότητα 5) και τους/τις ζητάει να

εντοπίσουν λέξεις που έχουν υποστεί στένωση. Οι μαθητές/-τριες αναμένεται να εντοπίσουν τις εξής λέξεις: *σηκουθήτι, λιβιντάδισ, πάρτι, ζώστι, διώζουμι, σκύλου, Φράγκου, γίνιτι, καλουκαίρι*. Σε περίπτωση που δυσκολευτούν, παρέχεται βοήθεια από την εκπαιδευτικό. Το ίδιο φαινόμενο καλούνται οι μαθητές/-τριες να εντοπίσουν και στα τοπικά πρωτοχρονιάτικα κάλαντα (Βλ. Παράρτημα 3, Δραστηριότητα 6). Κατόπιν, οι μαθητές/-τριες υποδέχονται στην τάξη εκπροσώπους από το ΚΑΠΗ του Βελβεντού, μαζί με τους οποίους θα τραγουδήσουν τα πρωτοχρονιάτικα κάλαντα.

Στη συνέχεια, οι μαθητές/-τριες χωρισμένοι/-ες σε δύο ομάδες και με τη χρήση μαγνητοφώνου θα αναζητήσουν πληροφορίες για τα τοπωνύμια του Βελβεντού καθώς και σύντομες ιστορίες για τα συγκεκριμένα τοπόσημα παίρνοντας συνέντευξη από τους προσκεκλημένους. Έπειτα από διαδικασία κλήρωσης επιλέγονται δύο εκπρόσωποι συνεντευκτές ένας για κάθε ομάδα, οι οποίοι για να βοηθηθούν στη διεξαγωγή της συνέντευξης μπορούν να συμβουλευούνται το ερωτηματολόγιο που θα είναι αναρτημένο στον διαδραστικό πίνακα της τάξης (Βλ. Παράρτημα 3, Δραστηριότητα 7). Το μέρος των συνεντεύξεων που αφορά τα τοπωνύμια και τους σχετικούς θρύλους θα απομαγνητοφωνηθεί από τις δύο ομάδες και με το υλικό που θα προκύψει θα εμπλουτιστεί το σχετικό PowerPoint που παρουσιάστηκε στην πρώτη φάση του διδακτικού σεναρίου.

Γ. Κριτική πλαισίωση

Στη φάση αυτή μας ενδιαφέρει οι μαθητές/-τριες να κατανοήσουν την αξία της γλωσσικής ποικιλίας και της πολιτισμικής κληρονομιάς, αλλά και να συζητήσουν τρόπους με τους οποίους η γλώσσα μπορεί να γίνει πιο συμπεριληπτική. Μας ενδιαφέρει, επίσης, οι μαθητές/-τριες να κατανοήσουν πώς η διατήρηση της γλωσσικής παράδοσης μπορεί να συνυπάρξει με την ανάγκη για μία πιο ανοιχτή κοινωνία. Αυτό το εγχείρημα απαιτεί στρατηγική προσέγγιση που θα εμπλέξει ενεργά τους/τις μαθητές/-τριες και θα τους/τις ενθαρρύνει να (ανα)στοχαστούν πάνω σε σημαντικά ζητήματα κοινωνικής ισότητας και γλωσσικής ποικιλίας.

Η τάξη υποδέχεται δύο επιστήμονες, έναν λαογράφο και έναν γλωσσολόγο και στα πλαίσια μιας ανοιχτής συζήτησης μιλάμε μαζί τους για θέματα γλωσσικής ποικιλίας και πολιτισμικής μνήμης/ταυτότητας. Η εκπαιδευτικός με τους/τις μαθητές/-τριες έχουν προετοιμάσει από την προηγούμενη μέρα κάποιες ενδεικτικές ερωτήσεις που θα απευθύνουν στους δύο ειδικούς. Κάποιες από αυτές μπορεί να είναι οι εξής: *Τι σημαίνει ο όρος γλωσσική ποικιλία; Τι σημαίνει ο όρος συμπερίληψη; Ποια είναι τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της διατήρησης των τοπικών διαλέκτων και ιδιωμάτων; Πώς μπορεί η γλώσσα να αντανakλά την παράδοση ενός τόπου ή ενός λαού; Μπορεί η γλωσσική ποικιλία*

να δημιουργήσει εμπόδια στην επικοινωνία και τη συμπερίληψη; Αν ναι, πώς; Πώς μπορούμε να διατηρήσουμε την πολιτισμική μας κληρονομιά, ενώ ταυτόχρονα να δημιουργούμε έναν κόσμο όπου όλοι οι άνθρωποι καταλαβαίνουν ο ένας τον άλλο; Πώς μπορούμε να χρησιμοποιούμε τη γλώσσα με τρόπο που να ενθαρρύνει τη συμμετοχή όλων, ανεξαρτήτως προέλευσης ή πολιτισμικής ταυτότητας; Οι επιστήμονες αναμένεται με τη χρήση απλών παραδειγμάτων να εξηγήσουν τις σύνθετες αυτές έννοιες, ενθαρρύνοντας την ανοιχτή συζήτηση, τις ερωτήσεις και την έκφραση προσωπικών σκέψεων και προβληματισμών.

Στην πορεία η εκπαιδευτικός συστήνει στην ολομέλεια της τάξης μία καινούργια δραστηριότητα με τίτλο «Φτιάχνουμε τη δική μας γλώσσα και τον πολιτισμό της» (Βλ. Παράρτημα 3, Δραστηριότητα 8). Στα πλαίσια της δραστηριότητας, οι μαθητές δημιουργούν μια φανταστική γλώσσα που αντικατοπτρίζει έναν φανταστικό πολιτισμό, για να κατανοήσουν τη σχέση μεταξύ γλώσσας, πολιτισμικής ταυτότητας και συμπεριληπτικότητας. Μέσα από αυτή τη δημιουργική διαδικασία, οι μαθητές/-τριες αναμένεται να συνειδητοποιήσουν πώς η γλώσσα διαμορφώνει την ταυτότητά μας, αλλά και πώς μπορεί να ενώνει ή να αποκλείει ανθρώπους, καλλιεργώντας ταυτόχρονα και την ενσυναίσθηση. Στο τέλος της δραστηριότητας, κλείνουμε με το συμπέρασμα: «*Η γλώσσα και ο πολιτισμός είναι σημαντικά για την ταυτότητά μας, αλλά πρέπει να διατηρούμε μια ανοιχτή και συμπεριληπτική κοινωνία, στην οποία όλοι μπορούν να επικοινωνούν και να νιώθουν ότι ανήκουν!*»

Δ. Μετασχηματισμένη πρακτική

Στο συγκεκριμένο στάδιο οι γνώσεις που απέκτησαν οι μαθητές/-τριες εφαρμόζονται σε διαφορετικά περικείμενα, μετασχηματίζονται δηλαδή δημιουργικά και παίρνουν τη μορφή άλλων κειμενικών ειδών. Οι μαθητές/-τριες καλούνται να παρέμβουν πρωτότυπα και να ανασχεδιάσουν τις ήδη αποκτηθείσες γνώσεις τους (Κουτσογιάννης, 2017: 304). Υπό το πρίσμα της μετασχηματισμένης πρακτικής, η τάξη αξιοποιεί το υλικό που επεξεργάστηκε, συνέλεξε και παρήγαγε στα τρία προηγούμενα στάδια αναπλαισιώνοντάς το και εμπλέκουν ενεργά την τοπική κοινότητα -γονείς, φορείς και κατοίκους- στην ημερίδα που θα πραγματοποιηθεί στο Λαογραφικό Μουσείο Βελβεντού.

Με στόχο την προετοιμασία της ημερίδας με τίτλο «Το βιλβινό ιδίωμα-Παρόν και Μέλλον», η οποία θα πραγματοποιηθεί στο Λαογραφικό Μουσείο Βελβεντού, διοργανώνεται από την εκπαιδευτικό επίσκεψη στο μουσείο έτσι ώστε, οι μαθητές/-τριες να γνωρίσουν τον χώρο και να εμπνευστούν για το περιεχόμενο και τον σχεδιασμό της. Η γνωριμία με το μουσείο θα γίνει μέσω δραστηριοτήτων άμεσης επικοινωνίας, οι οποίες αποτελούν βασικό πεδίο εφαρμογών της μουσειοπαιδαγωγικής. Οι δραστηριότητες αυτές διαμορφώνουν

παιδαγωγικές καταστάσεις στα μουσεία και παράλληλα εμπλουτίζουν τις δυνατότητες διάδρασης επισκέπτη-εκθέματος μέσα από την αλληλεπίδραση (Νικονάνου, 2022: 97-98). Σε πρώτη φάση, η εκπαιδευτικός θα έρθει σε επαφή με την εθελόντρια ξεναγό του μουσείου και θα σχεδιάσουν μία ξενάγηση με τη μέθοδο της αφήγησης, η οποία θα εστιάζει στο βελβεντινό ιδίωμα. Για παράδειγμα προτείνεται, η αφήγηση της ξεναγού (Νικονάνου, 2022: 98) να δίνει έμφαση στις ονομασίες των μουσειακών εκθεμάτων.

Μετά το πέρας τη ξενάγησης, οι μαθητές/-τριες μέσω της εξερεύνησης του μουσείου, μιας μεθόδου μουσειοπαιδαγωγικής που έχει στόχο την ενδυνάμωση της αυτόβουλης ενεργητικής στάσης των επισκεπτών/-τριών (Νικονάνου, 2002: 106-107), χωρισμένοι σε 4 ομάδες θα λάβουν μέρος σε μία ανακαλυπτική δραστηριότητα, οποία έχει σχεδιασθεί από την εκπαιδευτικό και την ξεναγό (Βλ. Παράρτημα 3, Δραστηριότητα 9). Η δραστηριότητα αυτή έχει στόχο αφενός τα παιδιά να εξερευνήσουν το μουσείο, αφετέρου να πώς οι ιδιωματικές λέξεις συνδέονται με την πολιτισμική μνήμη ενός τόπου επικαιροποιώντας τη σημασία τους στο παρόν σε ένα νέο πλέον περιβάλλον/πλαίσιο, αυτό του μουσείου, συνδέοντας με αυτόν τον τρόπο το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον.

Μετά την επίσκεψη στο Λαογραφικό Μουσείο, οι μαθητές/-τριες με τη βοήθεια της εκπαιδευτικού σχεδιάζουν την ημερίδα και αποφασίζουν για την ημερομηνία διεξαγωγής της. Μέσω της τεχνικής του καταιγισμού ιδεών τα παιδιά παρουσιάζουν προτάσεις για την αφίσα και την πρόσκληση της ημερίδας και κατόπιν χωρίζονται σε δύο ομάδες εκ των οποίων η μία αναλαμβάνει τη κατασκευή της αφίσας και η άλλη την κατασκευή της πρόσκλησης, αξιοποιώντας το διαδικτυακό εργαλείο Postermywall <https://www.postermywall.com/>, το οποίο επειδή διαθέτει ένα αρκετά εύχρηστο μενού, μπορεί να χρησιμοποιηθεί από μαθητές/-τριες δημοτικού. Στη συνέχεια, οι μαθητές/-τριες χωρισμένοι/-ες σε δύο ομάδες εργάζονται σε δύο άξονες. Η μία ομάδα αναλαμβάνει να δημιουργήσει μία ψηφιακή αφήγηση με θέμα τα τοπωνύμια του Βελβεντού και τις ιστορίες τους. Η αφήγηση αυτή θα περιλαμβάνει υλικό από τις απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν στην τρίτη φάση του διδακτικού σεναρίου. Η άλλη ομάδα επιλέγει βελβεντινές παροιμίες από το βιβλίο της Αθηνάς Τζινίκου-Κακούλη με τίτλο «Λαογραφικοί αντίλαλοι του Βελβεντού», θα τις εικονογραφήσει και θα ετοιμάσει μία έκθεση με τίτλο «Βιλβινές παροιμίες που πάντα κάτι έχουν να μας πουν» (Βλ. Παράρτημα 3, Δραστηριότητα 10).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Δραστηριότητα 1

Η Σφυλίστρα

Μια ηλιόλουστη μέρα σε μία μικρή κωμόπολη στους Πρόποδες των Πιερίων, ένα αγόρι 12 χρονών, ο Βασίλης, καθόταν στην αυλή του σπιτιού του, κρατώντας στα χέρια του ένα παλιό βιβλίο που είχε βρει στην βιβλιοθήκη του παππού του. Το βιβλίο ήταν γεμάτο με λέξεις και φράσεις τις οποίες ο Βασίλης δεν καταλάβαινε καλά. Κάποιες έμοιαζαν παράξενες, άλλες αστείες, αλλά μία λέξη του έκανε ιδιαίτερη εντύπωση: "σφυλίστρα".

Ο Βασίλης δεν είχε ξανακούσει τη λέξη «σφυλίστρα». Αναρωτήθηκε αν ήταν κάποιο παλιό τοπικό όνομα ή μήπως κάτι άλλο, κάτι πιο μυστήριο.

Αποφάσισε να ρωτήσει τον παππού του, τον Νίκο, που ήξερε πάντα να του εξηγεί τις παλιές παραδόσεις και λέξεις του χωριού. Ο παππούς ήταν σοφός και έμοιαζε να κουβαλά όλες τις ιστορίες της περιοχής.

-«Παππού, τι είναι η σφυλίστρα;» ρώτησε ο Βασίλης με περιέργεια, κρατώντας το βιβλίο μπροστά του.

Ο παππούς έριξε μια ματιά στη λέξη και ξαφνικά το πρόσωπό του φωτίστηκε από ένα πλατύ χαμόγελο. Ήταν φανερό ότι είχε πολλά να πει για αυτή τη λέξη.

-«Αχ, αυτή η λέξη... Είχα χρόνια να την ακούσω. Παλιά τη χρησιμοποιούσαμε για τις σφυρίχτρες που ήταν φτιαγμένες από ξύλο και οι ήχοι τους καλούσαν τα ζώα ή βοηθούσαν τους ανθρώπους να επικοινωνούν από μακριά. Η σφυλίστρα είχε κάτι το μαγικό, κάτι που μπορούσε να ενώσει τους ανθρώπους όλου του χωριού.»

Ο Βασίλης κοιτούσε τον παππού του με απορία.

-«Πώς μπορεί μια σφυρίχτρα να είναι μαγική;»

Ο παππούς χαμογέλασε σοφά και είπε:

-«Μπορεί να είναι μαγική μια σφυρίχτρα. Η σφυλίστρα ήταν πάντα πιο πολλά από έναν ήχο. Όταν οι παλιοί σφυρίζανε με αυτήν, δεν καλούσαν μόνο τα ζώα. Καλούσαν την κοινότητα. Αν σφυρίζανε μια σφυλίστρα με γιορτινό σκοπό, όλοι οι χωριανοί ξέρανε ότι ήταν ώρα για γλέντι και χαρά. Αν την έπαιρναν στα βουνά, σήμαινε ότι ήταν ώρα για δουλειά ή για βοήθεια. Η σφυλίστρα ήταν η φωνή του χωριού, η φωνή που ένωνε τους ανθρώπους και τους έφερε κοντά.»

Ο Βασίλης αναστενάζει, εντυπωσιασμένος από τα λόγια του παππού του.

-«Αλλά γιατί δεν την ακούμε πια αυτή τη λέξη; Γιατί δεν σφυρίζουμε πια;»

Ο παππούς κοίταξε έξω από το παράθυρο, χαμένος στις σκέψεις του.

-«Η ζωή αλλάζει, παιδί μου. Οι καιροί προχωρούν και μαζί τους κι οι συνήθειες. Όμως η λέξη σφυλίστρα και ο ήχος της δεν ξεχνιούνται εύκολα. Για εμάς, τους μεγαλύτερους, αυτή η λέξη φέρνει στην επιφάνεια πολλές αναμνήσεις. Είναι η πολιτισμική μας μνήμη, και όσο πιο πολύ την ξεχνάμε, τόσο χάνουμε τις ρίζες μας. Θα σου πω κι εγώ μια ιστορία που θυμήθηκα μόλις.»

Και τότε ο παππούς ο Νίκος άρχισε να διηγείται την ιστορία του, χρησιμοποιώντας λέξεις που ακούγονταν πολύ περίεργες στον Βασίλη:

-«Δα σι πω την ιστορία για τ' σφυλίστρα απ' του παγγύρ'. Πότι πέρασαν ιξήντα χρόνια ούτι που του πήρα χαμπάρ'. Μ'κρος ήμουν, μια σταξιά, σα μ' είπιν η παππούς μ'ταχιά δα πάμι να μάσουμικαναδυόκουρφούλιακαπνόν κι τ'νάλ' τ' μέρα δα πάμι στου παγγύρ'. Άμα ιφτασάμι μι λέει η παππούς μ':

-Ισικάτσι ιδώ να φλάξ' τα γουμάρια μι τα σέα να μη μας τα πάρν'κιγω δα πααίνου μια βόλτα κι δα γυρίσου.

-Δα μι πάρς' σφυλίστρα;

-Δα σιπάρου.

Κάναν κιρό, ύστρααπούκαναδυόωριςήρθιν η παππούς μ'. Αγόρασινλίγουνχαλβάν, τ' σφυλίστραιμένα κι πίσουδώθι. Σι' όλουν του δρόμονιγώ λαλούσα συνέχεια. Ε! αρά, μι λέει μια φουρά η παππούς μ', φτάν' τώρα, δα τ' χαλάσ', μι πήρις τα φτιά μ'. Μούλουξα κι γωκιιάϊ.

Άμα ιφτασάμι στου χουριό, ιάκαμα'ρουναιγώ του πισκέσ' τα' παππού μ' κι σφύρζασιόλουντουν μαχαλά. Η μανιά μ' αφού μπιζέρσιν να μ' ακούει μι λέει:

-Φέρτην τώρα να τ' σ' μάσουμι να τ'νέκ'ς κι τ' χρόν'. Μι μ' πήριναπούλέτι κι τ'νάλ'τ' χρονιά πάμι μι τ' φανέρουσιν.»

Ο Βασίλης είχε καιρό να δει τόσο χαρούμενο το πρόσωπο του παππού του. Παρόλο που δεν κατάλαβε πολύ καλά την ιστορία, γιατί οι λέξεις ήταν γι' αυτόν περίεργες, κατάλαβε ότι αυτή η λέξη και η ιστορία πίσω από αυτήν είχαν πολύ περισσότερη αξία απ' ό,τι είχε φανταστεί. Αποφάσισε να κρατήσει τη λέξη ζωντανή. Ήθελε να μάθει περισσότερα για τη σφυρίχτρα και το πώς αυτή είχε συνδέσει γενιές ανθρώπων με τον τόπο τους.

Πέρασαν οι μέρες, και ο Βασίλης, όλο και περισσότερο, συνειδητοποιούσε την αξία των παραδόσεων και της γλώσσας του χωριού του. Με τη βοήθεια του παππού του, έμαθε να φτιάχνει τη δική του σφυρίχτρα, ακολουθώντας τα βήμα βήμα τις συμβουλές του.

Μια μέρα, καθώς βρισκόταν στο βουνό, πήρε τη σφυρίχτρα του και άρχισε να σφυρίζει. Ο ήχος της γέμιζε τον αέρα και διαπέρασε τα βουνά, ακούστηκε στην πλατεία του χωριού και

σε κάθε γωνιά του, σαν να καλούσε όλους τους ανθρώπους να ενωθούν ξανά. Όταν το άκουσαν οι χωριανοί, βγήκαν όλοι από τα σπίτια τους και συγκεντρώθηκαν γύρω από τον Βασίλη, έτοιμοι για γιορτή και χαρά.

Η σφυλίστρα έγινε σύμβολο του χωριού και της πολιτισμικής του μνήμης, το οποίο ζωντάνεψε ξανά με τον ήχο και την ενέργεια που της είχε δώσει ο Βασίλης. Η λέξη αυτή, μια λέξη που έμοιαζε ξεχασμένη, ξαναζωντάνεψε και ένωσε τους ανθρώπους του χωριού με το παρελθόν τους, με την παράδοση τους και με τη γλώσσα τους.

Και έτσι, το μικρό αγόρι του χωριού κατάφερε να αναβιώσει μια ξεχασμένη λέξη, και μαζί της, να φέρει τη γλυκιά και ζωντανή ανάμνηση των παλιών καιρών.

Δραστηριότητα 2

Τίτλος δραστηριότητας: Μυρίζοντας το παρελθόν-Πολιτισμική μνήμη μέσα από την όσφρηση

1. Εισαγωγή:

- Συζητάμε με τα παιδιά τι είναι η πολιτισμική μνήμη και πώς συνδέεται με την καθημερινότητά μας.
- Ρωτάμε: «Έχετε μυρίσει ποτέ κάτι και σας θύμισε μια στιγμή από το παρελθόν;»

2. Μυρίζουμε και Θυμόμαστε:

- Κάθε παιδί μυρίζει ένα από τα βαζάκια χωρίς να βλέπει τι περιέχει.
- Ρωτάμε: «Τι σου θυμίζει αυτή η μυρωδιά;»
- Γράφουμε τις απαντήσεις τους σε έναν πίνακα.

3. Σύνδεση με την Πολιτισμική Μνήμη:

- Για κάθε μυρωδιά, εξηγούμε πώς συνδέεται με παραδόσεις, παλιά έθιμα ή οικογενειακές στιγμές (για παράδειγμα, η κανέλα μπορεί να τους θυμίσει τα μελομακάρονα που φτιάχνει η γιαγιά τα Χριστούγεννα).

4. Αφήγηση και Συζήτηση:

- Ζητάμε από κάθε παιδί να μοιραστεί μια ανάμνηση που του ήρθε στο μυαλό από τη μυρωδιά.
- Συζητάμε πώς η όσφρηση και γενικά οι αισθήσεις μας μάς βοηθάνε να θυμόμαστε πράγματα από το παρελθόν;»

Δραστηριότητα 3

ΤΟΠΟΣΗΜΑ-ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΟΥΣ

ΣΤ' Δημοτικού σχολείου Βελβεντού

ΦΟΝΤΣΑ

Μια γυναίκα περιπλανιόταν σ' εκείνου του μέρους.
Διψούσι κι σκύβ' να πει νιρό κι έτσι όπως έσυρι
σκότουσι του μωρό τς.

ΓΡΑΤΣΙΑΝΗ

Πήρι του όνουμα από έναν Γρατιανό Ρουμαίου.

ΤΣΙΛΙΠΙΣΙΟ

Πήρι του όνουμα απού έναν βουσκό Τσιλιπή που
βοσκούσι τα γίδια τ'.

ΒΡΩΜΟΒΡΥΣ'

Είχι νιρό που μύρζι θείου.

ΡΞΤΟΠΛΟΥ

Σι κάποιουν είχαν πει να ρίξ' του
όπλου καταεί.

ΚΟΥΠΑΝΑ

Υπήρχι ένα χουράφ' που είχι μια
κουπάνα κι έβαναν τα ζώα να πουν
νιρό

ΤΖΑΡΑ ΜΠΑΡΑ

Ου Τζάρας, ένας Τούρκος, είχαν ένα
χουράφ' που υπήρχε μια πηγή μι νιρό.

Δραστηριότητα 4

Το Φαινόμενο της Στένωσης στα Βόρεια Ελληνικά Ιδιώματα

Η στένωση είναι ένα γλωσσικό φαινόμενο που παρατηρείται στα βόρεια ελληνικά ιδιώματα, δηλαδή στις διαλέκτους και τις τοπικές ποικιλίες που μιλιούνται στη Μακεδονία, τη Θράκη και την Ήπειρο.

Πότε παρατηρείται η στένωση:

Η στένωση συμβαίνει όταν τα φωνήεντα "ο" και "ε" προφέρονται σαν "ου" και "ι" αντίστοιχα στις άτονες συλλαβές. Αυτό σημαίνει ότι λέξεις που στην κοινή νεοελληνική έχουν "ο" και "ε", στα βόρεια ιδιώματα ακούγονται με "ου" και "ι".

Παραδείγματα στένωσης:

καιρός → κιρούς

περιστέρι → πιριστέρι

χωριό → χουριό

λεμονάδα → λιμονάδα

Το ίδιο φαινόμενο ισχύει και για ρήματα:

ερχόμαστε → ιρχούμαστι

περπατώ → πιρπατώ

Δραστηριότητα 5

ΣΗΚΟΥΘΗΤΙ ΠΑΛΙΚΑΡΙΑ

Σηκουθήτιπαλικάρια μου χρυσοί μου λιβιντάδες,
κι πάρτι ζώστι τα σπαθιά.

Γιε μ' κι πάρτι ζώστι τα σπαθιά κι πάρτι τα ντουφέκια,
να διώξουμι του Μόσκουβα.

Γιε μ' να διώξουμι του Μόσκουβα κι αυτό το σκύλου Φράγκου,
κι αυτός ραγιάς δε γίνιτι.

Γιε μ' κι αυτός ραγιάς δε γίνιτι χαράτσι δεν πληρώνει,
μόν' καρτερεί την Άνοιξη.

Γιε μ' μόν' καρτερεί την Άνοιξη να 'ρθει του καλουκαίρι,
να μπουμπουκιάσουν τα κλαριά.

Γιε μ' να μπουμπουκιάσουν τα κλαριά ν' ανοίξουνε τα δέντρα,
να βγουν οι βλάχοι στα (ι)βουνά.

Δραστηριότητα 6

Πρωτοχρονιάτικα κάλαντα Βελβεντού

Αγιούς Βασίλης ερχιτί, Γινάρηςξημιρώνει.

Βασίλ' αμ' πόθεν ερχισί , κι αμ' πόθεν κατιβαίνεις;

Ιγώ 'π' τα ξένα ερχουμί, κι στα δικά σας πάω.

Σαν έρχισ' απ' την ξινητειά, πες μας κανά τραγούδι.

Ιγώ τραγούδια μαθησκά, τραγούδια να σας λέου

Την πατιρίτσα 'κουμπησά, να πω την αλφαβήτα

Κι η πατιρίτσαητάνχλουρή, κι αμπόλικικλουνάρια

Κλουνάριαχρυσουκλώναρά, κι ανάργυράειν' τα φύλλα

Να κατιβαίν' η πέρδικα, να πιν' κι να γιομίζει

Να παίρν' νιρό στου στόμα της

κι χιόνι στα φτερά της

Να ραίν' κι τουν αφέντη της, να ραίν' κι την κυρά της.

Ισεΐςπουλοί κι μείζπουλλοί , κι τ' χρόν' κι άλλου ένα'΄.

Δραστηριότητα 7

Ερωτηματολόγιο

1. Εδώ στο Βελβεντό κάθε μέρος έχει και το δικό του όνομα. Μπορείτε να μας πείτε μερικές ονομασίες; Για παράδειγμα, εγώ ξέρω την περιοχή Κουπάνα.
2. Εσείς σε ποια μέρη παίζατε όταν ήσασταν παιδιά;
3. Γιατί το έλεγαν έτσι αυτό το μέρος;
4. Με τι πηγαίνατε από μέρος σε μέρος;

Δραστηριότητα 8

Τίτλος δραστηριότητας: Φτιάχνουμε τη δική μας γλώσσα και τον πολιτισμό της

1. Εισαγωγή – Συζήτηση για τη Γλώσσα και την Ταυτότητα

Ο εκπαιδευτικός ξεκινά με ερωτήσεις προς τους μαθητές:

- Τι κάνει έναν πολιτισμό μοναδικό; (γλώσσα, παραδόσεις, μουσική, φαγητό, έθιμα κ.λπ.)
- Μπορεί η γλώσσα να μας κάνει να νιώθουμε ότι ανήκουμε κάπου;
- Τι γίνεται όταν κάποιος δεν καταλαβαίνει μια γλώσσα; Νιώθει αποκλεισμένος;

Οι μαθητές αναφέρουν παραδείγματα από λέξεις ή φράσεις του ιδιώματός τους που δείχνουν στοιχεία της πολιτισμικής τους ταυτότητας.

2. Δημιουργία Φανταστικού Πολιτισμού & Γλώσσας

Οι μαθητές χωρίζονται σε 4 ομάδες και κάθε ομάδα δημιουργεί έναν φανταστικό πολιτισμό και τη γλώσσα του.

A. Στοιχεία του Πολιτισμού τους:

Κάθε ομάδα αποφασίζει:

- Πού ζουν; (Βουνά, νησί, πόλη, σπηλιές;)
- Τι τρώνε; (Έχουν συγκεκριμένο φαγητό που τους χαρακτηρίζει;)
- Ποια είναι η παράδοσή τους; (Τραγούδια, χοροί, γιορτές;)
- Πώς επικοινωνούν; (Έχουν χειρονομίες ή γλώσσα;)

B. Δημιουργία της Γλώσσας:

Οι ομάδες δημιουργούν:

- Τουλάχιστον 5 νέες λέξεις ή χειρονομίες που σχετίζονται με τον πολιτισμό τους (π.χ. μια για «καλημέρα», μια για «ψωμί», μια για «γιορτή»).
- Κανόνες γραμματικής ή σύνταξης (Π.χ. όλες οι λέξεις ξεκινούν με "Z", τα ρήματα τελειώνουν σε "-ου").
- Ένα μικρό διάλογο σε αυτή τη γλώσσα

3. Παρουσίαση της Νέας Γλώσσας

- Κάθε ομάδα παρουσιάζει τον πολιτισμό της και διδάσκει στους υπόλοιπους κάποιες από τις λέξεις της νέας τους γλώσσας.
- Οι υπόλοιποι προσπαθούν να καταλάβουν και να μιλήσουν τη γλώσσα, όπως γίνεται όταν ακούμε μια ξένη διάλεκτο ή γλώσσα.

- Μέσα από αυτή τη διαδικασία, οι μαθητές θα νιώσουν πώς είναι να προσπαθείς να καταλάβεις κάτι καινούργιο και να επικοινωνήσεις χωρίς να αποκλείεσαι.

4. Σύνδεση με την Πραγματική Ζωή & Συμπεριληπτικότητα

Μετά το παιχνίδι, η εκπαιδευτικός ρωτά:

- Ήταν εύκολο να καταλάβετε τη νέα γλώσσα;
- Πώς νιώσατε όταν μιλούσατε μια γλώσσα που δεν ξέρατε;
- Πώς θα μπορούσαμε να βοηθήσουμε κάποιον που δεν καταλαβαίνει τη δική μας γλώσσα;

Δραστηριότητα 9

Τίτλος δραστηριότητας: Παιχνίδι στο Λαογραφικό Μουσείο Βελβεντού-Κυνήγι Χαμένων Λέξεων!

Παρουσίαση παιχνιδιού:

Οι λέξεις του βελβεντινού ιδιώματος έχουν κρυφτεί μέσα στο Λαογραφικό Μουσείο! Για να τις βρείτε πρέπει να λύσετε τους γρίφους και να εντοπίσετε τα σωστά εκθέματα.

Υλικά & Προετοιμασία:

- Κάρτες γρίφων (κάθε κάρτα περιέχει έναν γρίφο για μία λέξη)
- Σταθμοί αναζήτησης (σημεία στο μουσείο όπου βρίσκονται τα αντικείμενα)

Πώς παίζεται:

1. Έναρξη

- Τα παιδιά χωρίζονται σε 4 ομάδες και παίρνουν την πρώτη Κάρτα Γρίφου
- Κάθε γρίφος, όταν λυθεί σωστά οδηγεί σε ένα έκθεμα του μουσείου.

2. Ανακάλυψη λέξης

- Τα παιδιά εντοπίζουν το έκθεμα και γράφουν σε ένα χαρτί την ιδιωματική ονομασία του.

3. Αποστολές

- Για κάθε λέξη που βρίσκουν, οι ομάδες πρέπει να ολοκληρώσουν μία μικρή αποστολή.
- Προχωρούν τραβώντας την επόμενη Κάρτα Γρίφου.
- Νικήτρια η ομάδα που βρήκε τις περισσότερες λέξεις και ολοκλήρωσε τις περισσότερες αποστολές.

Ενδεικτικές Κάρτες Γρίφων και Αποστολές:

Γρίφος 1: Με κορδέλες στολισμένες, στα μαλλιά καλά πλεγμένες. Στον χορό πετούν ψηλά, ποια στολίδια είν' αυτά;

Απάντηση: Κουσιές (πλεξούδες στα μαλλιά των κοριτσιών)

Αποστολή: Βρείτε στο μουσείο ένα ύφασμα που θα μπορούσε να γίνει κορδέλα!

Γρίφος 2: Χωρίς γείσο, μα στέκει ψηλά. Στο κεφάλι φοριέται με τιμή και χαρά. Κόκκινο συχνά, ξεχωρίζει από μακριά, στις γιορτές και στα πανηγύρια πάντα μπροστά!

Απάντηση: Σιαλιβάρας (ανδρικό φέσι)

Αποστολή: Θα σας δοθεί από ένα καπέλο. Φορέστε το και χορέψτε έναν τοπικό παραδοσιακό χορό.

Γρίφος 3: Το νερό μέσα κρατεί, δίψα πάντα σταματεί. Από πηλό είναι φτιαγμένο και πολύ αγαπημένο!

Απάντηση: Αγγειό (πήλινο δοχείο για νερό)

Αποστολή: Βρείτε ένα επιπλέον αντικείμενο μέσα στο μουσείο που χρησιμοποιούσαν για να κουβαλήσουν νερό!

Γρίφος 4: Στον λαιμό θα τη φορέσω και μ' αυτή θα βγαίνω έξω. Κάθε νέα στολισμένη τη χαρά της δεσ κρυμμένη!

Απάντηση: Μαγγούρα (κολιέ με πετράδια)

Αποστολή: Διαλέξτε από το μουσείο ένα άλλο αντικείμενο που στολίζει κάποιον!

Γρίφος 5: "Δεν είναι κοντό, μα ούτε μακρύ, πάνω στον άντρα, φοριέται συχνά εκεί." Απάντηση: Κοντόσι (ανδρικό γιλέκο)

Αποστολή: "Βρείτε στο μουσείο ένα ρούχο που φορούσαν οι άντρες σε γιορτές!"

Γρίφος 6: "Πάνω στο κεφάλι δένω, όμορφα είναι στολισμένο. Με τη φορεσιά ταιριάζει, κάθε γυναίκα το κάνει χάζι."

Απάντηση: Κατσιούλι (κεφαλόδεσμος παραδοσιακής φορεσιάς)

Αποστολή: "Βρείτε ένα ύφασμα στο μουσείο που μπορεί να χρησιμοποιούνταν ως μαντήλι για τα μαλλιά!"

Γρίφος 7: "Με μανίκια ή χωρίς, το φορούσε ο γεωργός. Στις δουλειές ή στη γιορτή, πάντα αυτό είχε μαζί!"

Απάντηση: Πχάμισο (πουκάμισο)

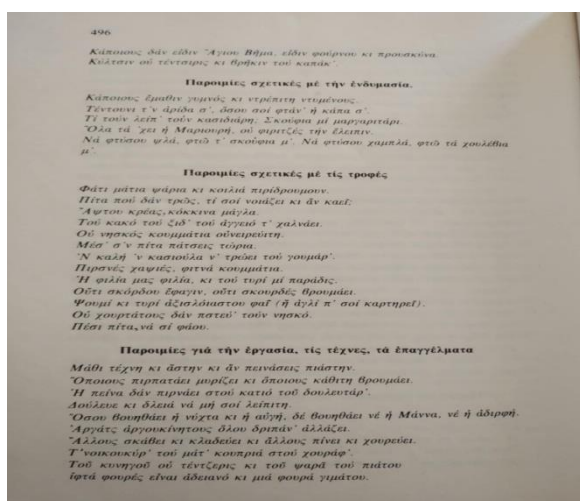
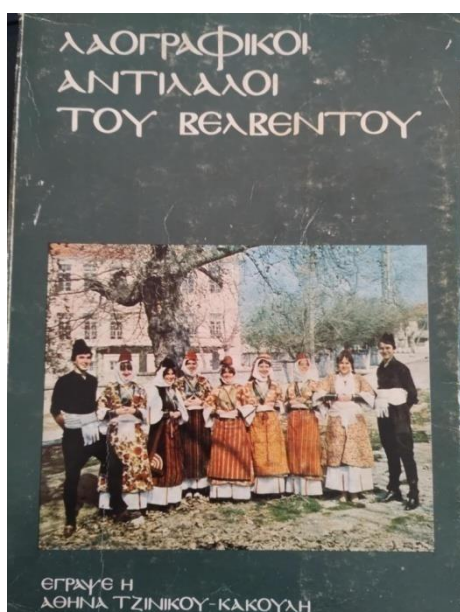
Αποστολή: "Θα σας δοθεί ένα γιλέκο. Θα αποφασίσετε ποιο μέλος της ομάδας θα το φορέσει. Θα πρέπει να το φορέσει όπως το φορούσαν τα μπρατίμια στον βελβεντινό γάμο και χόρευαν τον «Χορό του γάμου»!"

Γρίφος 8: "Λευκό και μακρύ, στον άνδρα φορεμένο. Κάτω από τη φορεσιά, με προσοχή είναι ραμμένο."

Απάντηση: Κατασάρκι (μακριά πουκαμίσσα ανδρική)

Αποστολή: "Βρείτε ένα παραδοσιακό ρούχο και περιγράψτε χωρίς λόγια πώς θα το φορούσαν!"

Δραστηριότητα 10

Βρώμα ψάρια, κακί παζάρια.
 Τ' άγριά ξυπνάνει τούν άγουράτ'.
 Όλ' κλαίν τούν πόνου τ'ς κι ή Μούλυνάς τ' αϊλάκι τ'.
 Φτηνός στ' άλεύρ' κι άκριθός στά πίτιρα.
 Κατά τού γουμάρ' κι τού σαμάρ'.
 Τούν γούφου τούν έκαμιναν Βασιλιά κι αυτός θυμοούνταν τά κάρθουνα.
 Οί γούφου τά μαλούματα τά 'χουνα πανηγύρια.
 Πάρτι βοόρσις κι λινάρια κι ήρθν ή Μυγάλη Πέμπτη.
 Οί πόρδαθις κι οί νίσταθις τούν Μάη νυχτεριούν.
 Τής τιπέλας ή ούτέρι δέκα μέτρα μακριά.

Παροιμίες γιατά ζωντανά

Τού μισιακό γουμάρ' τού τρώει ού λίκους.
 Σκάλλα - σκάλλα ή κλουσσαριά, θγάν' τά μάτια μαναχιά.
 Άπού ξένου άλουγου νουρίς σί ξεπίζειουν.
 Μούνκι ένας έχ' λάρου βάδι.
 Όπ' μαλιών' τά σκλιά, τρώει ού λίκους τά πρόβατα.
 Στρώφ, θά μ', νά θρώ τ' γουμάρα μ'.
 Ψάσιν τού θωδ' πάει ού συμπρός.
 Τού ήμιρου τ' άρνι τρώει άπ' όλης τ'ς μάνης γάλα.
 Γαίδαρους διμένους, Άγάς σιγουρμένους.
 Όποιους άνακατώνιτη μί τά πίτιρα, τούν τρών οί όρθις.
 Τράμπα σ'ν τράμπα άπουμέν' τς δίχους πέρμα (=ζώο).

Παροιμίες γιατά φαρμακία

Κατά Μάννα, κατά Κύρη, κατά γιού και νουκουκίρη.
 Άν κλουτσός τά γονικά σου, θά τού θρείς άπ' τά πηδιά σου.
 Πάρι τής Μάννας τήν εύχή κι μη φουδάση κίρανοι.
 Ρούτα κι τούν άδιρρό μ' τούν ψόντ'.
 Τούν άδιρρό μ' κίραται, γιατί ήγν άντραλίζουμη.
 Έρχου τή γρη κακά, θημάθηκιν κι ού γέρους.
 Μί τούν δικό φαίει, πύ κι άλισφθιρία' μην έχς.
 Πάρι νύφ' άπ' άτζιάκ' κι σκόλα άπού κουπάδ'.
 Ή κύρη μ' άπού μάλαμα κι ή νύφη μ' ξένου μπάλουμα.
 Μη νύφη μ' όποις ήζιρις, μά τώρα όποις θρήκς.
 Καλλίου στ' μπαμπά σ' τ' άχούρ', παρά στ' πιθιρού σ' τν κούχ'.
 Μικρά πηδιά, μικρά φαρμακία. Τρανά πηδιά, τρανά φαρμακία.
 Οί μικροί τρών τ'ν άγουρίδα κι οί τρανοί άνατριχιάς'ν.

Οί πουλάς μιμάς θγάν' τού μ' κρό γκαθό.
 Αιμάξ' Μαλέξ' πήρν άδι τούν Άλέξ'.
 Όψιμ' παντρεό, προίμα ούφρανά.
 Κάνι μι νύφ' άλλ' μιά φουρά κι γού σοί προσκενάνου.

Διάφορες άλλες παροιμίες

Ή ψείρα μας στούν Έλογμου κι μαξ' στού πανηγύρι.
 Άνέκαιτρος προζήγηξ για λόγου του γκαθεί.
 Άλλοθ' θρωνέται τά κουρταλα κι άλλοθ' γένιτη ού γάμος.
 Σάν πιδάνου άπ' τ' θυμακιά, τί τού θέλου τ' άρροιστό.
 Μοναξός σου γόρεα κι όσο θέλεις πήδα.
 Άρνι, πού γλέπει ή Θιός, ή λίκους δάν τού τρώει.
 Άν άκουει ή Θιός τούν κόρακα, γαιδάροι δέ δά ζούσαν.
 Ούτι τούν δούλου νά δέξ, ούτι σταυρό νά κάνει.
 Τού μωμμήκι άνταξ γάνιτη, θγάν' στιρά.
 Καλλίου νά σι ζέυν', παρά νά σι λυπούντη.
 Στούν τόπου τ'ς ή κιάη πέτρα είνη θαριά.
 Όποιους δάν έζ' νού, έζ' πουδάρα.
 Πέ μοι ποιόν κοινοιστάς, νά σοί πού ποιός είση.
 Τού παραπανήσιου χαλνάνι κι τού ίσση.
 Καλλίου νά σοί θγει τοί μίτ', παρά τού δνουμα.
 Άγάπα τούν φίλου σ'μί τού ζακόν' άπό 'χει.
 Ήμουν έτοιμους νά πάσου, καλά πού μ' άμποςζς.
 Χίλια λόμ' έναν παρά.
 Μάτα θυμάση χάριση.
 Μην τηράς τά στραβά μ' πουδάρα, τήρα τ'ν ίση μ' τ'ν τούχ'.
 Δικαιοζόγιάς' κι άκριθοπούλα.
 Όλ' άντάμα κι ού κασιδιός άχούρια.
 Άπό πίσου θρίζν κι τούν Βασιλιά.
 Τού πρόμου τού πλά άγλήγορα λαλέ.
 Δάν έχου τού ζάρ, όσοι έχου τού τίκ.
 Ού γουμάς Μπαρς δάν γένιτη.
 Σάν σοί σπαράξ ού Άγίς κι ού Κατής, πού νά πάζ νά κριθέξ;
 Όποιους έζ' τ' μέγα τ', μιγιάζιτη.
 Όποιους άφκριήτη, τά θεά τ' άκούει.

Κεφάλαιο 7^ο Συμπεράσματα

Με την παρούσα εργασία προσέγγισα και μελέτησα τη γλωσσική ποικιλία του Βελβεντού Κοζάνης, εστιάζοντας στις φωνολογικές, μορφολογικές, συντακτικές και λεξικολογικές της ιδιαιτερότητες. Μέσα από τη βιβλιογραφική επισκόπηση και την επιτόπια έρευνα, προέκυψαν σημαντικά συμπεράσματα σχετικά με την εξέλιξη του τοπικού ιδιώματος και τη σχέση του με την Κοινή Νεοελληνική (ΚΝΕ). Η βελβεντινή γλωσσική ποικιλία ανήκει στην κατηγορία των βόρειων νεοελληνικών ιδιωμάτων, τα οποία χαρακτηρίζονται από Από ένα σύνολο δομικών χαρακτηριστικών που επιτρέπουν από τη μια την ένταξη τους στην ομάδα των βορείων ιδιωμάτων και από την άλλη δείχνουν τις ιδιαιτερότητές της και εδραιώνουν το διακριτό της καθεστώ. Ωστόσο, παρατηρείται σημαντική φθορά (αλλαγή) του ιδιώματος, καθώς οι νεότερες γενιές τείνουν να χρησιμοποιούν περισσότερο την ΚΝΕ, με αποτέλεσμα πολλές παραδοσιακές λέξεις και γραμματικά χαρακτηριστικά να έχουν χαθεί ή να χρησιμοποιούνται από ελάχιστους φυσικούς ομιλητές. Η γλωσσική αλλαγή στο Βελβεντό οφείλεται σε διάφορους κοινωνικογλωσσικούς παράγοντες, όπως η αυξημένη επικοινωνία με άλλες περιοχές, η εκπαίδευση και η επίδραση των ΜΜΕ. Αυτοί οι παράγοντες έχουν επιταχύνει τη σύγκλιση του ιδιώματος προς την ΚΝΕ, οδηγώντας στη σταδιακή υποχώρηση χαρακτηριστικών που κάποτε ήταν κυρίαρχα. Παρά την υποχώρηση του ιδιώματος, έχουν επιβιώσει αρκετοί αρχαϊσμοί, τόσο σε επίπεδο λεξιλογίου όσο και σε μορφολογικά και φωνολογικά χαρακτηριστικά. Πολλές λέξεις και εκφράσεις με καταγωγή από την αρχαία ελληνική και τη μεσαιωνική ελληνική διατηρούνται στη γλωσσική ποικιλία του Βελβεντού, προσφέροντας σημαντικές ενδείξεις για τη μακρόχρονη εξέλιξη της γλώσσας στην περιοχή. Οι ηλικιωμένοι κάτοικοι του Βελβεντού αποτελούν τους τελευταίους φυσικούς ομιλητές του ιδιώματος, καθώς οι νεότερες γενιές το χρησιμοποιούν σπάνια και μόνο σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα ή χιουμοριστικά. Οι μαρτυρίες των ηλικιωμένων, όπως καταγράφηκαν στη μελέτη, δείχνουν επομένως ότι το ιδίωμα έχει ήδη μεταβληθεί σημαντικά μέσα στις τελευταίες δεκαετίες. Έτσι επιβεβαιώθηκε η υπόθεση εργασίας στο 3.1 και η γλωσσική αλλαγή παρόλο που είναι αναπόφευκτη, η τεκμηρίωση και η μελέτη των τοπικών ιδιωμάτων αποτελούν σημαντικό βήμα για τη διατήρηση της γλωσσικής κληρονομιάς. Η περαιτέρω έρευνα και η συστηματική καταγραφή της γλωσσικής ποικιλίας του Βελβεντού θα μπορούσαν να συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, της εξέλιξης των νεοελληνικών διαλέκτων και της σχέσης τους με την ΚΝΕ. Επίσης, στο 6^ο Κεφάλαιο πρότεινα κάποιες διδακτικές

των βιβλινών με σκοπό να ενισχύσω τη σύνδεση της γλώσσας με την κοινότητα και την ταυτότητα, ενώ παράλληλα να βοηθήσω τους μαθητές να κατανοήσουν την αξία της γλωσσικής ποικιλίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η εκπόνηση αυτής της διπλωματικής εργασίας αποτέλεσε πολύτιμη εμπειρία, τόσο ακαδημαϊκά όσο και προσωπικά. Μέσα από την έρευνά μου, εμβάθυνα στη γλωσσική ποικιλία του Βελβεντού. Μέσα από τις συνεντεύξεις, ήρθα σε επαφή με την τοπική κοινωνία και συνειδητοποίησα τη σύνδεση της γλώσσας με την ταυτότητα και την ιστορία ενός τόπου. Η εργασία αυτή βελτίωσε τις δεξιότητές μου στην οργάνωση σκέψης, στην επικοινωνία και στην επιστημονική γραφή, προσφέροντάς μου αυτοπεποίθηση για την ακαδημαϊκή και επαγγελματική μου πορεία. Ανάδειξε, επίσης, τη σημασία της διατήρησης της γλωσσικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ταυτότητας ενός τόπου.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Andersson, L. G. & P. Trudgill. 1990. *Bad Language*. Λονδίνο: Penguin Books.
- Browning, R. 2004 δ' έκδ. *Η ελληνική γλώσσα, μεσαιωνική και νέα*. Νέα πρώτη έκδοση 1991, Μτφρ. Μ. Ν. Κονομή. Αθήνα: Παπαδήμας. Τίτλος πρωτοτύπου *Medieval and Modern Greek*. 1969, 2η έκδ. 1983. Cambridge: Cambridge University Press.
- Browning, R. 1985. *Η ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα*. Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Calvet, L. J. 1994. *L'argot. Que sais-je?* Παρίσι: Presses Universitaires de France.
- Chambers, J.K. & Trudgill 1984. Κείμενο 12 διάλεκτος και γλώσσα Μτφρ. Α Σακελλαρίου https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a8/12.html
- Chambers, J. K. & Trudgill 1984. Κείμενο 13, Τα γεωγραφικά διαλεκτικά συνεχή. Εγκυκλοπαιδικός οδηγός. Μτφρ. Α. Σακελλαρίου. Γλώσσα 7: 52-61 https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a8/13.html
- Chambers, J. K. & Trudgill 1984. Κείμενο 17 διάλεκτος και γλώσσα 7:52- 61, σελ. 59-61 https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a8/17.html
- Cohen, L., & Manion, L. (1992). *Research Methods in Education*, 3 rd Edit. In London: Routledge.
- Coleman, A. & Conaway, B. (1984). *Burnout and school administrator*. A Review of the literature. *Small school forum* (Vol. 6, No. 1, pp. 1-3).
- Eisner, E. W. (2017). *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. Teachers College Press.
- Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. English Language Series, London: Longman
- Hatzidakis, G.N. 1892. *Einleitung in die neugriechische Grammatik*. Leipzig: Breitkopf-Härtel (Ανατύπωσης της Α' εκδόσεως, Λειψία 1892, Λεξικογραφικόν Δελτίον, Παράρτημα 3. Εν Αθήναις 1975, σελ. ιστ' - 464)
- Hoffmann O., *Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum* Gottingen 1906. (Hoffmann, Makedonen)
- Hudson, R. A. 1980. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, W. 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington DC: Center for Applied Linguistics.
- Labov, W. 1972a: *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Oxford: Blackwell, 1977.

- Labov, W. 1972b: Sociolinguistic Patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
Oxford: Blackwell, 1978.
- Sapir, E. [1931] 1949. Dialect. Στο *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, επιμ. D. G. Mandelbaum, 83-88. Berkley, Los Angeles & Λονδίνο: University of California Press.
- Verdryew, J. [1921] 1978. Le langage: Introduction linguistique à l'histoire. Παρίσι : Michel.
- Banks, J. A., (2009). Diversity and Citizenship Education in Multicultural Nations, *Multicultural Education Review*, 1(1), 1-28.
- Duranti, A. (2003). Language as Culture in U.S. Anthropology: Three Paradigms. *Current Anthropology*, 44(3), 323–347. <https://doi.org/10.1086/368118>
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. London: Penguin Random House.
- Gillies R. M., Ashman A. (2003). *Co-operative learning: The social and intellectual outcomes of learning in groups*. Routledge Falmer.
- Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*. Garden City, NY: Doubleday.
- Luke, A. (2000). Critical literacy in Australia: A matter of context and standpoint. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 43(5), 448-461
- Luke, A. (2018). *Critical Literacy, Schooling, and Social Justice: The Selected Works of Allan Luke (1st ed.)*. Routledge.
- Pagliano, P. (2012). *The Multisensory Handbook: A guide for children and adults with sensory learning disabilities (1st ed.)*. Routledge.
- Pollock, D. & Reken, R. (Revised Edition 2009). *Third Culture Kids: Growing Among Worlds*. Nicholas Brealey Publishing.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Ανδριώτης, Ν. 1932α. Περί της αποβολής των νόθων φωνηέντων ι και υ εν τη ελληνική. Αθήνα: Αθηνά 45
- Ανδριώτης, Ν. 1932β. Φωνητικά των βορείων ιδιωμάτων της νέας ελληνικής, Αθήνα: Αθηνά 45.
- Ανδριώτης, Ν. 1933. Περί της αρχής των βορείων γλωσσικών ιδιωμάτων της Ν. ελληνικής. Αθήνα: ΕΕΒΣ 10
- Ανδριώτης, Ν. 1974. *Le loi de la prophylaxie dans le vocalisme neo-grec*. Θεσσαλονίκη
- Αρχάκης, Α. & Κονδύλη, Μ. 2011. *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. 3η έκδοση. Αθήνα: Νήσος.

- Βαγιακάκος Δ., 1987-88. Αρχαϊκά στοιχεία της διαλέκτου της Μάνης. Πρακτικά Γ' διεθνούς συνεδρίου πελοποννησιακών σπουδών (Καλαμάτα 8-15 Σεπτεμβρίου 1985).
- Δελβερούδη, Ρ. 2001. Γλώσσα και διάλεκτος. Στο Α.-Φ. Χριστίδης σε συνεργασία με τη Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a8/index.html).
- Δουγά-Παπαδοπούλου, Ε. 1997. Συγκριτική προσέγγιση του ιδιώματος Βελβεντού και χωριών της ορεινής Πιερίας. Στο *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Κοζάνης*. Κοζάνη: Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης.
- Θαβώρης Α. 1998. Ιδιωματικοί αρχαϊσμοί και βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα: οι αρχαϊσμοί του ιδιώματος Βελβεντού δυτικής Μακεδονίας
- Καλινδέρης, Μ. 1982. *Ο βίος της Κοινότητας Βλάστης επί Τουρκοκρατίας*. Θεσσαλονίκη: *Μακεδονική Βιβλιοθήκη* 58.
- Κακριδή- Ferrari, Μ. & Δ. Χειλά- Μαρκοπούλου. 1996. Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο *Η νέα ελληνική ως ξένη γλώσσα*, 17-51. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν.
- Κακριδή- Ferrari, Μ. 2005. *Γλώσσα και κοινωνικό περιβάλλον: Ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Α' μέρος. Αθήνα: Παρουσία.
- Κακριδή- Ferrari, Μ. 2007. Διάλεκτος. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Θέματα ιστορίας της ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (http://www.greeklanguage.gr/greekLang/studies/history/thema_02/index.html).
- Κατσάνης, Ν. & Ντίνας, Κ. 2004. Τα γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής Κοζάνης - Γρεβενών. Στο: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών. *Κοζάνη και Γρεβενά - Ο χώρος και οι άνθρωποι*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press
- Κατσάνης, Ν. 1985. Διαλεκτικά ΙΙΙ. Φωνολογικά των βορείων ιδιωμάτων. Θεσσαλονίκη: *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*
- Κατσάνης, Ν. 1996. Το γλωσσικό ιδίωμα της Σαμοθράκης. *Θεσσαλονίκη*
- Κατσάνης, Ν. 1997. Λεξικογραφική διαστρωμάτωση του γλωσσικού ιδιώματος της Κοζάνης. Στο *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Κοζάνης*. Κοζάνη: Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης.
- Κοντοσόπουλος, Ν. (2008). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής* (5η έκδ). Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. (1984). *La Grece du τί et la Grece du είντα*. [Καρδαμίτσας]

- Κοντοσόπουλος Ν.Γ. (1994). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής* 2ή εκδ.Αθήνα : Γρηγόρης.
- Λιόσης, Ν. (2007). Γλωσσικές επαφές στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Μαγουλάς, Γ. 1977. Δομολογική θεώρησι του φωνηεντισμού των βορείων ιδιωμάτων. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ, *Πρακτικά του Α' Συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού Χώρου*
- Μαργαρίτη-Ρόγκα, Μ. 1985. *Φωνολογική ανάλυση του σιατιστινού ιδιώματος* (Διδακτορική διατριβή). Θεσσαλονίκη
- Μπουντώνας, Ε. 1892. Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού. Αθήνα: *Αρχαία Κοραή*
- Ντίνας, Κ. 2002. Γλώσσα ή διάλεκτος; Ιδού το ερώτημα. Μακεδόν 9, επιστημονική επετηρίδα της Παιδαγωγικής Σχολής Φλώρινας, σσ. 139-160
- Ντίνας, Κ. 2004. Η γλωσσική - κοινωνική ετερότητα και η ονοματολογία: μια κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση των κοζανίτικων επωνύμων. Έκδοση σε ψηφιακή μορφή των Πρακτικών του συνεδρίου του ΕΚΚΕ «Ετερότητα και Κοινωνία»
- Ντίνας, Κ. 2005. Το γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης. Φωνητική-Φωνολογία, Μορφολογία, Σύνταξη, Λεξιλόγιο. Κοζάνη: Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης (Υπουργείο Πολιτισμού – Δήμος Κοζάνης) 2 τόμοι (σσ. 240 + 592)
- Παπαδόπουλος, Άνθ. 1926. *Γραμματική των βορείων ιδιωμάτων της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήναι
- Παπαναστασίου Γ. (2015). Η σημερινή κατάσταση των νεοελληνικών διαλέκτων.
- Πετρούνιας, Ε. 1984. Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ("αντιπαραθετική") ανάλυση. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Συμεωνίδης, Χ. 1977. Παρατηρήσεις στα κύρια χαρακτηριστικά των βορείων ελληνικών ιδιωμάτων. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ, *Πρακτικά του Α' Συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού Χώρου*
- Τζακώστα, Μ. 2020. «Μια φορά κι έναν καιρό ήταν οι διάλεκτοι»: Μύθοι και πραγματικότητες σχετικά με τη χρήση και τη διδασκαλία των διαλέκτων στο σχολείο. *Revista de Estudos Hellenicos – Το Ελληνικό Βλέμμα* 6. 33-41.
- Τζάρτζανος, Αχ. 1989. Νεοελληνική Σύνταξις (της κοινής δημοτικής). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Τζάρτζανος, Αχ. 1909. *Περί της συγχρόνου θεσσαλικής διαλέκτου*. Αθήνα: Π.Α. Πετράκου (Ελληνική Διαλεκτολογία 1, φωτοτυπική ανατύπωση)

Τζιτζιλής, Χ. 2000. Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία. Στο Χριστίδης 2000 et al., 15-22.

Τριανταφυλλίδης, Μ. [1947] 1963. Ελληνικές συνθηματικές γλώσσες. Στο *Άπαντα*, 2ος τόμ., 299-320. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

Τριανταφυλλίδης, Μ. [1938]1993. *Νεοελληνική γραμματική: Ιστορική εισαγωγή*. 3ος τόμ. Του *Άπαντα*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

Τσοπανάκης, Α. 1953. Το σιατιστινό ιδίωμα. Θεσσαλονίκη. *Μακεδονικά*: 266-298

Φόρης, Β. 1974. Λεξιλογικά Κοζάνης. Μακεδονικόν Ημερολόγιον (Ν. Σφενδόνη)

Φόρης, Β. 2003. *Γλωσσολογικά Μελετήματα*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη)

Χατζιδάκις, Γ. 1905. Περί της συνιζήσεως εν τη νεωτέρα ελληνική. Στο *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* (α' τόμος), σελ. 332-355. Αθήνα.

Χατζιδάκις, Γ. 1905α. Περί των φωνηέντων της νεωτέρας ελληνικής. Στο *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* (α' τόμος), σελ. 202-265. Αθήνα.

Halbwachs, M. (2013). *Η συλλογική μνήμη*. Άννα Μαντόγλου (Επιμ.). Αθήνα: Παπαζήση.

Hendry, J. (2011). *Οι κόσμοι που μοιραζόμαστε*. Πετρίδου, Ε. (Επιμ.). Αθήνα: Κριτική.

Kalantzis, M. & Cope, B. (2001). Πολυγραμματισμοί. Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός. Διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_e2/index.html (30/11/2024)

Maslow, A. (2011). *Κίνητρα και προσωπικότητα*. Καρακατσάνη, Ρ. (Μτφρ), Λασκαράτος, Α. (Πέμ.). Αθήνα, Αιώρα.

Ανδρούσου, Α. (2020). Εθνοπολιτισμικές διαφορές και εκπαίδευση. Στο Ανδρούσου, Α. & Τσάφος, Β. (Επιμ.). *Επιστήμες της εκπαίδευσης. Ένα δυναμικό διεπιστημονικό πεδίο*. (σσ. 457-474). Αθήνα: Gutenberg.

Κακάμπουρα, Ρ. (2005). Οι πολιτισμικές αντιστάσεις στις λαϊκές αφηγήσεις. Στο *Σωτήρης Δημητρίου* (Επιμ.), *Κριτική Διεπιστημονικότητα, τόμος 1^{ος}, Διεπιστημονικότητα, Πολιτισμικές Αντιστάσεις* (σσ. 121-125). Αθήνα: Σαββάλας.

Κουτσογιάννης, Δ. (2017). *Γλωσσική διδασκαλία χθες, σήμερα, αύριο. Μία πολιτική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

- Μπαμπινιώτης, Γ. (2010). *Διαλογισμοί για τη γλώσσα και τη γλώσσα μας. Απλά μαθήματα γλώσσας και γλωσσολογίας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ντίνας, Κ.Δ. & Γώτη Ε. Γ. (2016). *Ο Κριτικός Γραμματισμός στη Σχολική Πράξη: Αρχίζοντας από το Νηπιαγωγείο...* Αθήνα: Gutenberg.
- Στεργιοπούλου, Ε. (2018, 21 Απριλίου). *Η λαϊκή προφορική λογοτεχνία ως εργαλείο στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο νηπιαγωγείο-Μία πολυαισθητηριακή διδακτική προσέγγιση*. Εισήγηση στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εκπαίδευση στον 21^ο αιώνα: αναζητώντας την καινοτομία, την τέχνη, τη δημιουργικότητα, Σχολή Μωραΐτη.
- Τζακώστα, Μ. (2016). Το Ψηφιακό Μουσείο Ελληνικής Προφορικής Ιστορίας ως εργαλείο γλωσσικής διδασκαλίας στο πλαίσιο των Δ.Ε.Π.Π.Σ. και Α.Π.Σ. και των Νέων Προγραμμάτων Σπουδών. *Πρακτικά του 9^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου της ΠΕΕ* (σσ. 1251-1261). Αθήνα: Διάδραση.
- Τζακώστα, Μ. (2020). Πώς οι διάλεκτοι μπορούν να γίνουν αναπόσπαστο κομμάτι της γλωσσικής διδασκαλίας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης: η περίπτωση της Κρητικής. Στο Στρατιδάκης, Ζ. (Επιμ.) *Η κρητική διάλεκτος: ιστορικότητα, εκφραστικό βάθος, διδακτικοί πειραματισμοί*. (σσ.71-92). Ρέθυμνο: Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Ρεθύμνου.
- Τσάμη, Β., Φτερνιάτη, Α. & Αρχάκης, Α. (2016). Μαζική κουλτούρα, γλωσσική ποικιλότητα και χιούμορ: Διδακτικές προτάσεις για την ανάπτυξη του κριτικού γραμματισμού μαθητών/τριών Ε' και ΣΤ' Δημοτικού. Στο Στάμου, Α. Αρχάκης, Α. & Πολίτης, Π. (Επίμ.), *Γλωσσική ποικιλότητα και κριτικοί γραμματισμοί στο λόγο της μαζικής κουλτούρας: Εκπαιδευτικές προτάσεις για το γλωσσικό μάθημα* (σσ. 92-123). Καβάλα: Σαΐτα.
- Φτερνιάτη, Α. (2010). Το διδακτικό υλικό για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού και η παιδαγωγική του γραμματισμού και των πολυγραμματισμών. *Νέα Παιδεία*, 135.
- Χατζηγεωργίου, Β. 2003. Οι γλωσσικές ασκήσεις στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου. Ντίνας, Κ (επιμ.) *Η γλώσσα και η διδασκαλία της*. Αφιερωματικός τόμος. Φλώρινα: Βιβλιολογεῖον, 173-188
- Χατζηγεωργίου, Β. 2003. Οι γλωσσικές ασκήσεις στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου. Στο Ντίνας, Κ. (Επιμ.) *Η γλώσσα και η διδασκαλία της*. Αφιερωματικός τόμος (σσ. 173-188). Φλώρινα: Βιβλιολογεῖον.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2003). Η διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας στο πλαίσιο των πολυγραμματισμών (Προετοιμασία του κοινωνικού μέλλοντος των μαθητών), *Φιλολόγος*, 113, 405-414. Διαθέσιμο στο:

- Γούτσος, Δ. (2020). *Γλώσσα, κείμενο, ποικιλία, σύστημα*. Αθήνα: Κριτική.
- Τσανάκας, Τ. (2008). *Βιλβινά Μασλάτσια*. Βελβεντό: Δήμος Βελβεντού
- Τζινίκου- Κακούλη, Α. (1979). *Λαογραφικοί αντίλαλοι του Βελβεντού*. Θεσσαλονίκη: Π. Ζήτη & ΣΙΑ.
- Νικονάνου, Ν. (2022). *Μουσειοπαιδαγωγική από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Πατάκη.
- Bartlett, S. & Burton, D. (2019). Εισαγωγή στις επιστήμες της εκπαίδευσης. Βασιλόπουλος, Σ. Φ. (Επιμ.), Αυγήτα, Έ. (Μετ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Πασιάς, Γ., Φλουρής, Γ. & Φωτεινός, Δ. (2019). *Παιδαγωγική και εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- ΦΕΚ 107 Α΄ - Π.Δ. 583/31-8-1982. Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα Α΄ και Β΄ τάξεων του Δημοτικού Σχολείου.
- ΦΕΚ 168/ Α΄/18-11-1983.
- ΦΕΚ 146/Α΄/27-09-1984
- ΦΕΚ 185/ Α΄/26-11-1984.
- ΦΕΚ 561/Β΄/06-05-1999
- ΦΕΚ 303/Β΄/13-03-2003
- ΦΕΚ 1562/27-06-2011
- ΦΕΚ Β΄2334/3-10-2011, Πρόγραμμα Σπουδών Νέου Σχολείου
- ΦΕΚ 4911/31-12-2019
- ΦΕΚ 44220/23-09-2021

Παράρτημα Α

Ονοματεπώνυμο ερευνήτριας: Α.Σ

Ονοματεπώνυμο αφηγήτριας: Τ

Τ.: Από σπít' σε σπít' κι ο παπάς και τραγουδούσαν στα σπítια—.

Α.: Του Αγίου Βασιλείου.

Τ.: Του Αγίου Βασιλείου το τροπάριο, το αυτό κι ήταν κι ο παπάς με το παγκάρ' τς, κι έριχνες λεφτά, ψιλά, τέτοιο. Κι όλη μέρα του Αγίου Βασιλείου σιργιανούσαν οι παππούδες και τους κερνούσαν ό,τι ήθελε ο καθένας και μάζευαν, είχαν και μια φούρκα και μάζευαν κρέατα. Είχες ισύ, είχαν γρούνια τότε ο κόσμος όλους κι έσφαζαν τα γρούνια, και ό,τι είχεν ο καθένας το περνούσε στη φούρκα και το 'χανστονούμο, δω. Και μάζωναν πολλά κρέατα κι ύστερα μαζεύονταν όλοι αυτοί που ήταν εκεί, στην εκκλησία, στο τέτοιο, και τα 'φτιαναν κι έτρωγαν. Ναι, όλη τη μέρα. Ιδώ στο συνοικισμό ως και προπέρσι ακόμα, έρχουνταν και μάζευαν. Κρέατα, αυτά, ό,τι είχαν καθένας, κότες ζωντανές, σφαγμένες, τέτοιο. Το περνούσαν στο τέτοιο, του 'χαν δω, στον ώμο. Άλλο τίπουτα, τι να σε πω τώρα, τι άλλο;

Α.: Θυμάστε πώς ξεκίνησε το έθιμο με τη λουκανοφαγία για τον Άγιο Αθανάσιο;

Τ.: Τον Άγιο Αθανάσιο.

Α.: Το είχατε αυτό παλιά;

Τ.: Ναι, όλα τα χρόνια ήταν ο Άγιος Αθανάσιος, μα χιόνια... Επειδής είναι τον Ιανουάριο, 18. Όλα τα χρόνια πηγαίναμε, γίνονταν η λειτουργία και όλη τη μέρα ύστερα, ανάβαμε φωτιές και ψήναμε τα λουκάνικα και ό,τι άλλο είχαμε, κρέατα. Όλη μέρα καθόμασταν, μα παγωνιά, μα αυτά, με τις φωτιές γύρω-γύρω, μαζεύουνταν. Και τώρα, όπως και τώρα. Τώρα το ΚΑΠΗ, ας πούμε, μαζεύει. Πηγαίνουν όλοι οι χασάπηδες λουκάνικα και αυτά, άλλα αγοράζουν, άλλα αυτά και μοιράζουν, παίρνει ο κόσμος.

Α.: Θυμάστε πώς ξεκίνησε αυτό το έθιμο;

Τ.: Ναι, δεν θυμάμαι. Εγώ από μικρό κορίτσι θυμούμαι πάγαιναμε με τα πόδια στον Άγιο Αθανάσιο, από μικρό κορίτσι. Δεν είχαμ' αυτοκίνητα τότε και τέτοια, περπατούσαμε. Μετά είναι... Τι άλλα; Θυμούμουν πολλά αλλά τώρα τα ξέχασα.

Α.: Υπάρχει κάποιο παιχνίδι που παίζατε όταν ήσασταν παιδί;

Τ.: Ναι, παίζαμε... Πρώτα είχαμε το γκουγκουσάκ', με τα καρύδια. Μαζεύαμε καρύδια έξω ημείς συνέχεια, δεν ήταν καφετέριες τώρα, να πας κι αυτά. Έξω που ήμασταν, περνούσαμε. Έβανες εδώ ένα καρύδι και ο άλλος άμα σ' άγγιζε να του χτυπήσει, το 'παιρνε, αυτά. Έξω ήμασταν στα αλώνια, ξένοιαστη ζωή, αυτά, τέτοια. Αυτά τα παιχνίδια παίζαμε, τον κρυφτό, κρυβόμασταν, αυτά. Δεν είχαμε καφετέριες να πα' να πίνεις τς καφέδες και τέτοια, αυτά είχαμε τότε. Δεν είχαμε καμιά δεκάρα, πού είχαμε; Δεν είχαμε λεφτά. Τώρα όλοι οι νέοι έχουν λεφτά και πηγαίνουν. Αυτά τα χρόνια ξένοιαστα ήταν. Κρυβόμασταν, κρυφτό παίζαμε μες στα σπίτια, μέσα στα χουράφια, στα αυτά, αυτά. Αλλά ήταν ο κόσμος τότε πίσω από τουν κόσμο, Ε., Ε.! Α. μ'. Δεν είχαμε αυτήν, τώρα είναι οι τηλιοράσεις, είναι αυτά όλα και ξύπνησεν ο κόσμος. Τότε ήμασταν αθώα τα κορίτσια. Εγώ γκοτζάμ κοπέλα και δεν ήξερα τίπουτα.

Τώρα 'πο μια στάλα, έχω μία εγγονή εγώ στα Σέρβια μια στάλα, τώρα θα πάει σχολείο, πρώτη. «Γιαγιά, θα μου πεις κάτι για τα παλιά τα χρόνια;», λέω κι εγώ. «Δεν είχατε μυαλό τότε» αυτό, το μικρό τώρα. «Ε, πώς; Είχαμε μυαλό!» «Δεν είχατε, δεν σας έφτανε το μυαλό ετότε», η μικρή να σε λέει αυτά. Θέλω να σ' πω, τότε ήμασταν πίσου, τώρα βγήκανε αυτά όλα και ξύπνησεν ο κόσμος. Αυτά, για. Αλλά στον Άη Θανάση πώς ξεκίνησε, ήταν μία παλιά εκκλησία, μετά ύστρατν πήρανε, έκαναν καινούργια, έκαναν αυτά. Αλλά μια ζωή, εγώ από μικρό κορίτσι θυμάμαι, έτσι, με τα λουκάνικα ψήναμε πάνου, χοροί, τέτοια.

Α.: Ωραία. Και μου είχατε πει στην αρχή ότι πηγαίνατε στον Αργύρο. Κάνατε και τρίγωνα;

Τ.: Τρίγωνα. Όχι εμείς, ο μπάτζος έκανε. Την ξερς τη Μ., εκεί τ' Α.; Ο μπαμπάς τς και τα είχε στον τενεκέ και τα πουλούσε στον Αργύρο. Πού, στα σπίτια τότε, δεν είχαμε. Δεν είχαμε να φτιάνομ'. Τώρα όλα τα σπίτια του Πάσχα φτιάν'. Ετότε, που λες, ημείς ήμασταν εφτά-οχτώ φιλινάδες και έπαιρνάμε ένα τρίγωνο και το μοιράζαμε. Μας το 'κοβεν ο μπάτζος –Τσιμηνάκης τον ήλεγαν– με το μαχαίρι. Το μοιράζαμε, δεν είχαμε, δεν είχαμε λεφτά να πάρουμε. Ετότε αυτός έφτιανε κι ο κόσμος –δεν ξέρω τώρα, δεν μπορώ να τον θυμηθώ– και τα πουλούσαν. Είχαν το τενεκέ γεμάτο μέσα το σιρόπι.

Α.: Πού τα πουλούσαν;

T.: Στον Αργύρο. Μόνο τότε έτρωγάμε τρίγωνο. Τώρα λέω τα σπίτια γεμάτα, όλα. Ναι, αυτά.

A.: Θυμάστε και κάτι άλλο σε αυτό το κομμάτι; Κάποιο παραμύθι που μπορείτε να μου πείτε; Η γιαγιά μου μού έλεγε ένα για μία λάμια. Το ξέρετε;

T.: Δεν μπορώ να το θυμηθώ. Τι;

A.: Τι παραμύθια σας έλεγαν όταν ήσασταν μικρή;

T.: Ε, όλο τέτοια μικρά παραμύθια κι η μάνα μου. Δέκα μικρά είχε, τι να μας πει; Όλο φόβια, έτσι μας ήλεγαν. Ενώ τα μικρά τα παιδιά... «Άμα βγείτε όξω και άμα κάνετε και άμα φτιάσετε».

[ΔΙΑΚΟΠΗ]

A.: Θυμάστε εκείνα τα χρόνια όταν γινόταν ο αρραβώνας και μετά πήγαιναν και για το γάμο, τι έθιμα είχατε τότε;

T.: Τότε γίνονταν αρραβώνας και πάαινανύστιρα. Ενώ τα παιδιά δεν κοιμούνταν ποτέ στ'ς νύφης τα σπίτια, ποτέ. Έξω έβγαιναν, αυτά, και μετά ύστερα, παντρεύονταν. Αυτά τα εθίματα, έκαναν αρραβώνες καλές όλη νύχτα. Είχαμε τα γλυκά μιτρημένα, ή εννιά ή έντεκα. Και τι είχαμε στην αρραβώνα; Στραγάλια με το λουκούμ', ένα σοκολατάκι, ένα κουφέτο, όλο τέτοια. Μεξέδες που φτιάνουν τώρα και φαγητά, τίπουτα. Όλο τέτοια κερνούσαν, γίνονταν η αρραβώνα και γλεντούσαν. Έκαναν και αυτά.

A.: Και για το γάμο; Τα σνιά;

T.: Το γάμο, τα σνιά—.

A.: Πώς γινόντουσαν παλιά;

T.: Παλιά, έτσι γινόντουσαν και παλιά, όπως τώρα, αλλά δεν ήταν αυτά, ας πούμε. Το νυφικό τότε... Τώρα αγοράζουν, τότε η μια μ' την άλλη είχαμε νυφικά. Το 'χεν, ας πούμε, η μάνα σ' ετότε, ύστερα από χρόνια το 'παιρνα κι εγώ και το 'παιρναν όλοι. Δεν είχαμε, ήταν φτωχός ο κόσμος, γεωργοί οι άνθρωποι δεν είχαν να αγοράσουν και να 'υτά. Και γίνονταν περιορισμένοι γάμοι, δεν είναι όπως τώρα, αυτά. Αλλά τα σχοινιά τα πάγαιναν. Πήγαιναν το νυφικό όπως τώρα και γλεντούσαν. Πάγαιναν πρώτα στη νύφη και ύστρα γυρνούσαν στο γαμπρό, γλεντούσαν όλη νύχτα. Τρεις μέρες ετότεκρατούσεν ο γάμος, τρεις

μέρες γλεντούσαν, δεν συμμαζώνονταν στα σπίτια. Και τώρα παγαίνουν τ' γαμήλιο ταξίδι. Τότε τίπτα, δεν είχαν ο κόσμος, φτώχεια.

A.: Και αυτό με την κουλούρα;

T.: Με την κουλούρα το βράδυ, στα σχοινιά, ξέχασα να σ' πω. Την κουλούρα και άλλαζαν την κουλούρα. Είχε κι η νύφη με το γαμπρό και πάγαιναν σε ένα παιδί και την έσπαζαν στο κεφάλι, σε ένα παιδί. Σε σένα, ας πούμε, να έχεις και μάνα και πατέρα και σ' αυτό τν άνοιγαν στα τέσσερα. Εδώ, στο κεφάλι. Και τη μοίραζαν εκεί. Και του γαμπρού τνέκουβανκατ' στη νύφη, κι απ' τη νύφη ύστρα, την ήφερναν εδώ, στο γαμπρό. Ναι, αυτά ήταν τα σχοινιά.

A.: Ωραία. Και για ποιο λόγο το έκαναν αυτό με την κουλούρα; Τι συμβολίζει;

T.: Τι συμβολίζει αυτό, τι συμβολίζει; Κι εγώ, A., δεν ξέρω, τι να σ' πω τι συμβολίζει τώρα. Να κάνουν πολλά παιδιά, να τέτοιο. Ξέρου 'γω, κάτι, δεν τα ξέρω αυτά. Ναι.

A.: Μάλιστα.

T.: Άλλο τίπουτα να σε πω;

A.: Μια κυρία μου είχε πει ότι το Πάσχα, όταν βάφανε τα κόκκινα αυγά, κρεμούσαν ένα κόκκινο σεντόνι. Αυτό θυμάστε να μου το πείτε;

T.: A, ναι, το ξέχασα. Το σεντόνι αυτό το άπλωναν έξω στην αυλή για να κοκκινίσει πώς κοκκίνισεν το αίμα του Χριστού, και να κοκκινίζει ο τόπος όλος για να θυμούνται το Χριστό, το αίμα που έχυσε ο Χριστός. Έτσι ξέρω, 'υτο.

A.: Την Πέμπτη γινόταν αυτό, τη Μεγάλη Πέμπτη.

T.: Ναι, τη Μεγάλη Πέμπτη.

A.: Και με τι βάφατε τα αυγά τότε;

T.: Τότε με αρζάρι. Σκάβαμε έξω, είναι ένα χόρτο που είναι έτσι, πορτοκαλί και με κείνο βάφαμε τα αυγά και με κρεμμυδόφυλλα. Όχι μπογιές, δεν βάζαμε μπογιές ετότε, με αυτά βάφαμε τα αυγά. Και τώρα, που λες, ακόμα, δεν είδες η μπογιά μπαίνει και λίγο μέσα που βάφουμε τώρα τα αυγά, ενώ εκείνα ήταν χόρτα κι αυτά.

A.: Δεν έμπαινε.

Τ.: Ναι. Θα θυμηθώ άλλη φορά αλλά τώρα δεν θυμάμαι.

Α.: Στη γιορτή του ΆηΛια που μαζεύεστε στην εκκλησία, τι κάνατε εκεί;

Τ.: Εκεί πααίναμε και μοίραζαν αυγά όλα τα χρόνια, κόκκινα, όλο τον κόσμο και χορεύαμε γύρω-γύρω απ' την εκκλησία τα τραγούδια όλα τα βελβεντινά. Όλους ο κόσμος. Οι μεγάλοι πρώτα, οι πολύ μεγάλοι σαν ιμένα, ετότε. Χόρευαν και οι νέοι και καθόμασταν όλη μέρα, τρώγαμε, πίναμε, παίρναμε απ' τα σπίτια τα κρέατα που έμεναν από την πρώτη μέρα, τα αυτά και γλεντούσαμε. Έρχονταν και τα όργανα, είχαμε και όργανα. Ήταν ετότε ο Π., ο Ντάγκος, ο Μουρλιός, ο παππούς σ'. Όχι που 'ναι τώρα, ο Μ.. Ήταν παλιοί. Κάτω ο Κ., ο παππούς σ' και ο Κ., και όλη μέρα χορεύαμε. Θυμούμαιιγώ ήμουν μικρό κουρίτσι, όλη μέρα καθόμασταν. Αυτά ήταν τα γλέντια, δεν ήταν να πας τώρα στα κέντρα που πηγαίνουν τώρα και στις καφετέριες και στα τέτοια. Εκεί, αυτά.

Α.: Θυμάστε κανένα φαγητό που κάνατε παλιά;

Τ.: Ε, τη σύβραση κάναμε όλοι, σύβραση. Τώρα κάναμε το σπανάκι, κρεμμύδια οι περισσότεροι, με κρεμμύδια. Αυτό κάναμ' και σούβλα έξω και σούπα, μαγειρίτσα. Το βράδυ την Ανάσταση σούπα και ψητό, θυμάμαι η μάνα μου έψηνε στο φούρνο. Είχαμε θκα μας γουρούνια και είχαμε αυτά. Αυτά τρώγαμε και όλη τν εβδομάδα, που λες, Α., δεν πααίναμε. Τώρα κάθε λίγο, κάθε μέρα θα πας στο σούπερ μάρκετ. Ετότε όλη την εβδομάδα, τραχανά, πατάτες, φασολάκια, φασόλια, φακές, που είχαμε από μες στα σπίτια απ' τους μπαχτσέδες, δεν αγοράζαμε τίπουτα, τίπουτα. Τώρα, κάθε λίγο τα κρέατα με τα αυτά. Κι ήμασταν γερός ο κόσμος, τώρα ψεύτισαμε, τι να κάνουμε. Αυτά, τι άλλο να σου πω τώρα; Ξέχασα κι εγώ, δεν θυμούμαι να σε πω πολλά πράγματα από τα παλιά τα χρόνια.

Α.: Εκτός από φαγητό, κάτι άλλο που κάνατε τα Χριστούγεννα;

Τ.: Γλυκό; Τα Χριστούγεννα τι κάναμε γλυκό;

Α.: Κάποιο έθιμο που είχατε; Όταν άλλαζε ο χρόνος, που πλέον τώρα έχουμε ότι έρχεται ο Άγιος Βασίλης και μας φέρνει τα δώρα, εσείς τι είχατε;

Τ.: Τίπτα, τίπτα δώρα δεν είχαμε. Άλλαζεν ο χρόνος και «Χρόνια Πολλά» κι αυτά. Δεν είχαμε. Τώρα έχουν το δέντρο γεμάτο δώρα και πας στην οικογένεια όλη. Τότε δεν είχαμε τέτοια πράγματα, δεν είχαν ο κόσμος, ήταν φτώχεια. Αυτά, τι να σε πω άλλο; Τίπτα, τώρα δεν θυμάμαι. Έχεις τίποτα σημειωμένο άλλο τίποτα; Παίζαμε με τα καρύδια.

A.: Θυμάστε κάποιο άλλο παιχνίδι;

T.: Και με... Γκουγκουσάκι το 'λεγάμε τότε.

A.: Πώς το λέγατε;

T.: Γκουγκουσάκι, «να παίζουμε το γκουγκουσάκι». Γκουγκούσες, τα καρύδια τα 'λεγανγκουγκούσες τότε. Ε, κρυφτό, τέτοιο. Κι επαιζάμε και γκαμπλίτσα. Έσκυβεν ένας και τον περνούσαν όλοι 'ποπάνου, όλοι, το έπαιζάμε πολύ αυτό. Αγόρια-κορίτσια, πουλλές ώρες. Ένας ήταν σκυμμένος και τον απδούσαν όλοι. Πώς το 'λεγαν, μωρέ, δεν ξέρω πως το 'λεγαν αυτό. Αυτό το παίζαμε πολύ.

A.: Όπως το λέγατε παλιά πείτε το μου.

T.: Γκαμπλίτσα, γκαμπλίτσα το 'λεγάμε. «Να παίζουμε γκαμπλίτσα». Και ένας ψηλός που είναι, πότε να τον απδήσεις, να περάσουν όλοι, είκουνσι άτομα. Στα αλώνια, γεμάτα ήμασταν κόσμος, τα παλιά. Πάρε ένα γλυκό.

[ΔΙΑΚΟΠΗ]

«Έρχονται και καλικαντζαράιοι και θα σας τρομάζουν», «Κοιμηθείτε, έρχεται ο αστυνόμος», όλο τέτοια μας έλεγαν. Μας φοβέριζαν ενώ τα παιδιά θέλει να τα λες κάτι χαρούμενο, κάτι αυτό για να 'ποκοιμηθούν.

[ΔΙΑΚΟΠΗ]

A., εγώ τώρα με τις φιλινάδες, ό,τι είχαμε απ' το σπίτι, λίγδα και λίγο αλεύρι. Λίγο λίγδα, ίσα-ίσα, απ' το γουρούνι λιώναμε το παστό. Της γιαγιάς σ', η Σ. έφτιανε λίγδα κι αυτή, για τις πίτες, γίνονταν πολύ ωραίες οι πίτες τς. Εγώ και τώρα φτιάνω καμιά φορά αλλά τώρα έπαθα το αυτό, το έμφραμα και δεν... Αλλά τότε και παίρναμε όλοι απ' τα σπίτια και ζυμώναμε κουραμπιέδες και γλεντούσαμε οι φιλινάδες όλες. Πότε στο δικό σ' το σπίτι, πότε στο δικό μ', πότε στο άλλο. Κάναμε κάτι κουραμπιέδες, που λες, που δω να τς έσφιγγες [Δ.Α.] δεν άνοιγαν. Μόνο να χορεύουμε και να δούμε. Και λίγο ζάχαρ', κουραμπιέδες χοντροί, μεγάλοι, πολύ τέτοιο αλλά τσέτρωγάμε, δεν είχαμε άλλο τίπτα. Και γλεντούσαμε όλη νύχτα πδούσαμε, χορεύαμε στα σπίτια.

A.: Τι χορεύατε;

Τ.: Βαλς, παλιά τραγούδια, «Άστα τα μαλλάκια σου». Τότε σ' εκείνη την ηλικία αυτά ήταν, βαλς, τανγκό. Μαζώνονταν και παιδιά, έρχονταν και φίλοι κι αυτά, όλη τη νύχτα χορεύαμε, αμπδούσαμε όλη νύχτα. Τα πιδικά μου χρόνια, δηλαδή.

Α.: Ωραία περνούσατε.

Τ.: Ναι, πολύ ωραία! Και ανέμελα χρόνια, δεν μας έκοβεν. Τώρα είναι μια στάλα μικρά και σε βάνουν στη θέση. Ημείς ετότε, ξέρω 'γω, δεν είχαμε μυαλό πολύ. Εγώ τα λέω και τα παιδιά τι τραβήξαμε και τι, λέω τον Σ. και μι λέει: «Δεν είχατε μυαλό», λέει. «Τι μυαλό να έχουμε -λέω-, αφού δεν είχαμε καμιά δεκάρα». Ιγώ παντρεύτηκα, εδώ ήρθα στον πεθερό μ' και δεν μιλούσα. Τον έλεγα: «Δώσε μου πέντε δραχμές -λέω- να ψωνίσω», πέντε τον ήλεγα, ένα με έδινε. Δεν είχαν ο κόσμος και θέλω να σ' πω, δεν μιλούσαμε. Τώρα, να έχει τώρα τη σακούλα ο πεθερός μου, εγώ παντρεμένη με τρία μικρά –τέσσερα έκανα, κι ακόμα ένα, πέθανε– και δεν είχαμε καμιά δεκάρα. Ο άντρας μου τώρα δούλευαν και τα 'χεν ο μπαμπάς τ' τη σακούλα, ήλεγαν. Έτσι ήλεγαν τότε, «έχει τη σακούλα». Ήταν σωστό τώρα, οικογένειά ο άντρας μου, αυτά, είχαν ο μπαμπάς τ' σακούλα. Να σε δώσει 5 δραχμές να πάρεις ένα πράγμα, ένα τέτοιο, δεν σ' έδινε. Και κάθισαν, δε μιλούσαμε. Αλλά τώρα άμα ήμουν, λέω, τώρα που έχω το μυαλό αυτό, θα άνοιγα. Τότε τίποτα, ήταν κυρίαρχος ο πεθερός μου, πολύ. Πολύ αυστηρός, πολύ.

Σ' είπα, μια βραδιά, Α., πήγαμε σινεμά. Αρραβωνιασμένοι τώρα. Δυο μέρες έκαναν να μας μιλήσ'. Είχαμε κι ένα κουρίτσ', είχανε κι ένα ανάπηρο ο άντρας μου, η γιαγιά το ξέρει. Δυο μέρες δεν μας μίλησαν. Λέω το κουρίτσι, εκείν' την έκοβε πολλές φορές. Δεν ήταν και καθυστερημένα, ε, ήταν λίγο... Λέω: «Δεν ξέρω -λέω-, Β. -λέω-, δεν μου μιλούνε», λέω, «Γιατί;», λέω, «Δεν ξέρω, ιγώ δεν είπα τίποτε», λέω. «Γιατί πήγατε σινεμά!», λέει. Τώρα αρραβωνιασμένοι, πήγαμε σινεμά, 2 δραχμές, πότε ήταν. Στο [Δ.Α.], κει μέσα, μπορεί να το 'χεις ακουστά, εκεί ήταν σινεμάς. Έπαιζεν δυο φορές την εβδομάδα και πάγαιναμ' εκεί. Αι, τώρα -λέω- οι νέοι, εσείς, να τραβήξετε αυτά! Ναι, δυο μέρες δεν μου μιλούσαν. Εφτά άτομα οικογένεια ήμασταν. Η πεθερά μου άρρωστη, κορίτσι με ειδικές ανάγκες, ο κουνιάδος μου πάγαινε σκολειό, ο άλλος μάθαινε επιπλοποιός. Ο Λ., δεν ξέρω άμα τον ξέρς, τον ήξερες, που έχουν τα έπιπλα κάτω, στις [Δ.Α.]. Ναι κι εγώ, εγώ όλα, να κουβαλήσεις 'ποέρα 'π' τνΜπ. νερό, τν καφετέρια, εκεί ήταν βρύσ'. 'Πο κει κουβαλούσαμε, με βοηθούσε κι ο άντρας μου. Να γιομόσομε δυο βαρέλια ως απάνω για να πλύνω Δευτέρα. Δευτέρα τότε είχαμε το πλύσιμο, κάθε δευτέρα το καζάνι όζω, φωτιά, και να πλύνεις ένα

σωρό ρούχα, ρετσίνες, απ' εκεί απάνω. Τράβηξα πολλά αλλά δεν το 'βαλα κάτω. Έκανα οικογένεια, λέω, τα 'βγαλα πέρα.

Ήμουν γερά, τώρα πάει, δεν μπορώ τώρα. Επέρσι αρρώστησα. Τώρα, τα Χριστούγεννα έπαθα έμφραγμα. Ήμουν σε δυο ώρες έπρεπε να είμαι στο Διαβαλκανικό. Ήρθε το ασθενοφόρο ιδώ να με πάρει κι εγώ μαχαιριές... Χτενισμέν' ιγώ, έτοιμ' να πάω να ορκιστεί η Δ. στην Καστοριά. Έτοιμη, χτενισμένη, παίρνω να βρω τα ρούχα τι ρούχα θα βάλω το πρωί και με παίρνει ο Σ. τηλέφωνο. Εγώ μαχαιριές εδώ, μαχαιριές, πόνοι! Πόνοι τρομεροί! «Αχ -λέω-, τι να κάνω; Τι να κάνω τώρα;». Τοιμάζω τα ρούχα, λέω: «Εγώ θα πεθάνω -λέω- τώρα». Τυχαίνει με παίρνει ο Γ.Μ. να δούμε έτσι, απρόοπτα. «Γ., εγώ -λέω- τώρα είμαι έτοιμη αλλά θα πεθάνω. Δεν θέλω όμως να πεθάνω, θέλω να χαρώ τα εγγόνια», λέω. «Μη φοβάσαι, Τ.!». Ήρθεν τ' ασθενοφόρο, εγώ όζω στο μπαχτσέ. Έτσι τ' ασθενοφόρο, φέρνει το φορείο εδώ μέσα, «Πού είναι -λέει- αυτή;», ένας απ' τα Σέρβια ήξερεν τη Σ., την κόρη μου. «Ωρέ, αυτήνείν' την όζω -λέει- θα μας πιάσει πίτα!». «Πιδιά, εγώ πεθαίνω», λέω. Σε δυο ώρες με εξετάζει στα Σέρβια, σε δυο ώρες στο Διαβαλκανικό. Είχαμε γιατρό δικό μας, χειρουργό, σε δυο ώρες. Νοικιάσαμε ασθενοφόρο, δεν πάει στο Διαβαλκανικό, μόνο σε κρατικό. Με πήραν ίσα μες στο χειρουργείο, με εγχείρησαν. Κοιτάζω, με βάνουν στην εντατική, φώτα αναμμένα, ήταν Χριστούγεννα. Κοιτούσα, μ' ήρθε το λογικό ύστερα, κοιτούσα πάνω. Λέω «Είναι καλά -λέω- κι εγώ να πεθάνω τώρα, είναι καλά εδώ», λέω, «Τα φωτάκια όλα αναμμένα, θα πεθάνω». Ήταν ένα παιδί, ένα καλό, ένα όμορφο, «Μη φοβάσαι, κυρία Α., δεν πεθαίνεις, δεν πεθαίνεις. Σε εγχείρησαν τώρα, καλά». Αλλά λογάριαζα 'γω να σκωθώ; Είπα, λέω: «Τώρα, ανάπηρη θα μείνω». Κι έσκαψα, έβαλα και μπαχτσέ, κάνω και λίγο τις δουλειές, καλά-αχαμνά και δόξα τω Θεώ, πέρασαν. Κι άλλη φορά έπαθα, κι άλλη φορά πάλε έπαθα αυτό. Δόξα τω Θεώ, τώρα καλά είμαι.

Α.: Μια χαρά είστε.

Τ.: Αυτά που λες, κορίτσι μου. Να σε βάλω ένα τ' κουταλιού!

Α.: Δεν χρειάζεται, ευχαριστώ. Να σας κάνω μια ερώτηση; Όταν μαζευσόσασταν με τις φίλες σας, κάνατε σουαρέ, τι άλλο κάνατε εκτός από το να χορεύετε; Κεντούσατε;

Τ.: Κεντούσαμε με τ' λάμπα. Φώτα δεν είχαμε, με τ' λάμπα κεντούσαμε. Αλλά τς γιορτές χορεύαμε όλη νύχτα. Έφτιανάμε κουραμπιέδες, έφτιανάμε λαγγίτες, τέτοια πράγματα, δεν είχαμε άλλο να αγοράσουμε γλυκά και τέτοια. Όλο με φτιαστά, έφτιανάμε.

Α.: Τις λαγγίτες πώς τις κάνατε;

Σ.: Λαγγίτες, με μαγιά. Βάζαμε λίγο μαγιά και αλεύρι και νερό και ύστερα τις τηγανίζαμε και ρίχναμε χοντρή ζάχαρη ‘πο πάνω. Ναι ήταν ωραίες, φούσκωναν με τ’ μαγιά. Και τέτοια, αυτά τρώγαμε και μπομποτέςφτιανάμε με τυρί. Ξέρεις τη μπομποτά, την τέτοια. Αυτά ήταν τα γλυκά μας. Δεν ήταν άλλο τίποτα.

Α.: Κι όταν κάνατε σουαρέ, ήσασταν μόνο οι φίλες ή ήταν και αγόρια;

Τ.: Έρχονταν και αγόρια, και απ’ το σχολειό παρέες κι αυτά, έρχονταν και αγόρια. Αλλά ξενισμένα κι αυτά, όχι τώρα να κάνεις τίποτα. Μόνο χορεύαμε και αστεία, χαζαμάρες, αυτά έλεγάμε.

Α.: Τι χαζαμάρες δηλαδή;

Τ.: Αστεία, αυτά, πώς τα λένε; Ανέκδοτα έλεγάμε διάφορα.

Α.: Θυμάστε ένα να μου πείτε;

Τ.: Ναι, ναι. Θυμάμαι, ένας... Τώρα αυτό δεν είναι και καλό, αλλά... Πέθανε, ένας πέθανε η γυναίκα τ’, πάει αυτό. Πέθανεν το παιδί του, πάει κι αυτός. Και πέθανεν και η μάνα του. Κι αυτός πάαιναν, περνούσαν ο κόσμος και τον ήλεγαν, «Συλλυπητήρια», «Συλλυπητήρια». «Και μη χειρότερα». Ε, βρέθηκε ένας τ’ λέει: «Εμ, τι άλλο χειρότερα; Αφού σε πέθαναν όλοι!». «Μα άμα πέθαινα ιγώ;», λέει. Θυμούμαι, ξέρω πολλά αλλά δεν μπορώ να τα θυμηθώ τώρα. «Αυτό ήταν το χειρότερο. Αφού ζω εγώ!», λέει. «Τι τη θέλεις τέτοια ζωή;», του λέει ο άλλος. «Α, πώς;», λέει. Ήξερα πολλά αλλά δεν μπορώ να τα...

Α.: Παίζατε κάποιο παιχνίδι στα σουαρέ;

Τ.: Όχι, στα σουαρέ τρώγαμε και πδούσαμε. Και γιαπράκια με πέτσες και με πλιγκούρ’. Αυτά, τρώγαμε καλά και χορεύαμε όλη νύχτα. Και αστεία, για, χαζαμάρες λέγαμε. Και τραγούδια, παλιά τραγούδια ξέραμε. Το «Στον ΆηΛια», «Βγαίνω στον ΆηΛια», τέτοιο, τέτοια τραγούδια λέγαμε.

Α.: Θυμάστε κάποιο; Τα τραγουδούσατε εσείς;

Τ.: Ναι! Τραγουδούσαμε ημείς και χορεύαμε. «Ξύπνα, καημένη Αναστασιά, ξύπνα και μην κοιμάσαι. Ξύπνα ν’ ανάψεις τη φωτιά». Αυτά και άλλα τραγούδια, και το «Μήλο μου κόκκινο» τότε, τα συνηθισμένα, αυτά τα τραγούδια λέγαμε. Αυτά ήταν τα τραγούδια τα παλιά.

A.: Και είχατε και κάποιο μουσικό όργανο;

T.: Ναι, είχαμε κιθάρα. Έπαιζαν κάποιος κιθάρα και μπουζούκι. Θυμούνται είχαμε, εγώ ήμασταν συμμαθηταί με τον γιατρό τον Γκουντούλα, είμαστε ίσα, έπαιζε. Πώς να σ' πω; Τ' είχε φτιάσει ο μπαμπάς του με δερμάτι, γκάντα. Και έπαιζε γκάντα ο γιατρός – μετά σπούδαξε, μετά έγινε γιατρός. Και έπαιζε και κιθάρα ο Μ. τ' Κ., ίσα είμαστε με τον Μ.

A.: Ωραία χρόνια.

T.: Ναι, ξένοιαστα, ξένοιαστα χρόνια. Τώρα όπου να πας με τον παρά, για.

A.: Τι ηλικία είχατε τότε;

T.: Ιγώ; Δέκα-έντεκα χρόνια, δημοτικό πάγαινα τότε που έφτιανάμε τα τζιμπούσια αυτά. Τσιμπούσι τα έλεγάμε. «Άντε, έχουμε τζιμπούσι απόψε». Πάγαινάμε σ' ένα δωμάτιο, κλεινομάσταν εκεί.

A.: Ήσασταν μόνοι σας ή ήταν και κάποιοι γονείς;

T.: Όχι, μόνοι μας. Ήταν οι γονείς σε άλλο δωμάτιο.

A.: Μαγειρεύατε μόνοι σας;

T.: Τα παίρναμε απ' τα σπίτια, ό,τι είχε ο καθένας και τρώγαμε κει. Αυτά, πατάτες τηγανισμένες, πράσα με λάχανα, τέτοια φαγητά. Ό,τι είχε η καθεμιά έπαιρνε και τα έσμιγάμε όλα και τρώγαμε.

A.: Και πηγαίνατε και σχολείο τότε;

T.: Ναι, πηγαίναμε σχολείο. Το Σάββατο το βράδυ τα κάναμε αυτά, δεν είχαμε σχολείο. Το Σαββάτο το βράδυ μαζωνομάστανε. Κάθε Σάββατο, μια σε σένα, μια σε μένα, μια στον άλλον, σε όλα. Εμείς δεν είχαμε, δυο δωματιάκια είχαμε. Δέκα άτομα οικογένεια, κι εγώ δεν τις έπαιρνα ποτέ, μόνο πάαινα. Δεν είχαμε. Πάαιναμε σε άλλες που είχαν πολλά δωμάτια. Στην Ο. και τ' Α., απέναντι, που είχε το μπαχτσέ. Δεν ξέρω αν θυμάσαι την Ο., και με αυτήν ίσα ήμασταν. Και σ' άλλα σπίτια που είχαν δωμάτια πηγαίναμε. Μια φιλενάδα έχω στην Αμερική. Ακόμα είμαστε πολύ αγαπημένες, με παίρνει τηλέφωνο, του Κουρσάκη, κι αυτήν είχαν δωμάτια αυτοί, πηγαίναμε.

A.: Και στο σχολείο τι κάνατε τότε;

Τ.: Σχολείο πότε μάθαινάμε τάχα γράμματα, πότε να 'ρθούμεσπίτ', πετούσαμε τς τσάντες. Είχαμε πανίτικες, τσάντα εγώ είχα, σακούλα, τις έφτιανε η μάνα μου μαναχιά. «Άντε να πετάξτε τις τσάντες, να διαβάσετε, να ρθείτε στον καπνό να περνάτε τ' αυλάκια». Να βάλουμε καπνό, να φυτέψουμε καπνό. Αυτά έκανάμε. Δεν τν ένοιαζε τη μάνα μ' για γράμματα, για τέτοια, δεν έμαθάμε κανένas γράμματα τα αδέρφια.

Α.: Σας άρεσε εσάς;

Τ.: Όχι, δεν μαθαίναμε, δεν είχαμε. Πάαιναμε, βοηθούσαμε τη μάνα μ', το μπαμπά μ'. Ήτανε δύσκολα για χρόνια, πολύ δύσκολα αλλά μια φορά, ζούσαμε καλά. Ήμασταν ξένοιαστα, ξένοιαστη ζωή είχαμε. Σου λέω, όξω στα αλώνια τρέχαμε. «Ούτε και μαρούλια -λέω- δεν είχαμε!». Αφού κανένas τώρα, δεν μπορούσαμε να... Γι' αυτό μ' λέει ο Σ., τον ξέρεις τον Σ. το θκο μου; «Τώρα -μου λέει- μάνα». Τότε το καημένο. Έρχονταν τότε, τα θυμάται ο Σ., έρχονταν, εγώ είχα τα κουινιάδια μου και έρχονταν παρέες, τέτοιοι. Μια μέρα με κυνηγούσε ένα παιδάκι να τον δώσω μισό αυγό. Τα 'δινα τα παιδιά, να ξεντροπιαστώ, που ήταν με τον κουινιάδο μου παρέες. Έρχονταν εδώ, τι να τους δώσω; Εκεί, στο σπίτι εκείνο ήμασταν μπροστά. Και μια μέρα με κυνηγούσε, «Μάνα, δώσε μου κι εμένα μισό αυγό!». «Δε φτάνει παιδί μ', όλοι 'πο μισό θα πάρουν», λέω, «Δε φτάνει για σένα». Τώρα μανία έχει λέει η νύφη μου, «Έχει μανία -λέει- από τότε που δεν τον έδινες και έδινες τς ξένοι κι έχει μανία τώρα, πολλά αυγά τρώει!». «Θα σε πειράξ'», τ' λέω. «Το 'χω από τότε απόθημα!». Δεν είχαμε, δεν είχαμε. Κοιτούσα πότε να γεννήσουν οι κότες, να φάει ένα η πεθερά μου, ένα ο πεθερός μου, μετρημένα.

Α.: Τι ζώα έχατε τότε;

Τ.: Τότε είχαμε κότες, γουρούνια είχαμε, μια κατσικά είχαμε, γίδα ήλεγάμε. Και τα μοίραζα και τα τρία. Μισό νερό έβανα, μισό απ' τη γίδα, να μην τα πειράξει τα μωρά, το Σ. και τ' Σ.. Και μισό νερό έβανα, μισό γάλα. Πού να αγοράσουν κουτιά όπως παίρνουν τώρα; Δεν είχαμε, δεν είχαμε, δεν είχαμε καμιά δεκάρα. Σ' λέω ότι δούλευαν ο άντρας μου δούλευεν, όλοι, και τα 'χεν ο πεθερός μου. Έφτιασαν το σπίτι αυτό, μετά ύστερα φύγαμε από κει, έφτιασάμε αυτό κι ημείς, και αυτά. Τα χρόνια δύσκολα.

Α.: Γαϊδούρι είχατε;

Τ.: Είχαμε. Είχαμε ένα γαϊδούρι... Άλογο! Πιστεύς, Α., ακόμη του θυμούμαι του μουλάρ'. Ως κει ψηλά του 'χα φορτωμένο τελάρα. Ο άντρας δούλευεν στα βουνά κι εγώ είχα φράουλα 'δω πάν' στις εκκλησιές. Ακόμη το θυμούμαι αυτο. Κι είχα καρλάτες κι είχα

είκουσι τελάρα από δω, είκουσι από κει και τα μικρά καβάλα, και τα τρία. Η Σ. ήταν μεγάλη, περπατούσε. Είχαν έξι χρόνια διαφορά η μεγάλη. Την ξέρς τη Σ.; Την ξέρς. Και αυτήν περπατούσεν κι εγώ, και έπιανα, πότε βάζεν από δω το μουλάρ'. Πιστεύς το ονειρεύουμαι; Όλο τον καιρό. Είναι πολλά χρόνια, λέω.

A.: Είχατε φράουλες;

T.: Ναι, είχα φράουλα κι ήταν κι ο άντρας μ αλλά είχα δουλειά στο βουνό. Ναι, αυτά είχαμε, το μουλάρ' και κότες είχαμε. Κάθε πρωί να πα' να μαζώξωτσουκνίδια να τις ταΐσω, να γεννήσουν κάνα αυγό. Ιγώ δεν μπόρεσα καμιά φορά να φάω, ήμασταν οικογένεια. Οχτώ, οχτώ άτομα οικογένεια. Καλά όμως έζησα, ο άντρας μου ήταν καλά. Αγαπιούμασταν και πάρθηκαμε εμείς.

A.: Δεν ήταν προξενιό.

T.: Αλλά με έπαιρνε η μάνα μ'. «Μάνα μ', θα τον πάρω», λέω. «Κορίτσι μ', θα τραβήξεις πολλά αυτού μέσα γιατί έχς κουνιάδα άρρωστη, η πεθερά σ' άρρωστη». «Θα τραβήξω, ας τραβήξω», λέω. Αλλά δεν το 'βαλα κάτ', μεγάλωσα τα παιδιά μ', τα σπουδάξαμε. Τράβηξα πολλά κι εγώ αλλά δώξα τω Θεώ, είν' τες καλά τώρα. Και η Σ. καλά είναι η μεγάλη, τα παιδιά έχω και δυο δισέγγονα, και η Σ. καλά είναι. Κι ο Σ. μπήκε μετά στην εφορία πέρασε, έδωσεν εξετάσεις. Καλά είν' τος κι αυτός αλλά ένα, δεν έκαναν άλλο κι αυτοί. Τ' Δ. έχουμε μόνον.

A.: Και τότε είπατε ότι σπέρνατε καπνό και φράουλες; Είχατε κάτι άλλο;

T.: Καπνό και φράουλα. Απ' όλα σπέρναμε, φασόλια, καλαμπόκια, απ' όλα βάζαμε. Μετά βγήκεν η φράουλα. Τα πολύ παλιά τα χρόνια που ήμουν εγώ μικρή, καπνά. Πολλά καπνά, τυράννια όλη τη χρονιά. Να βάλςτσαβραγιές, να φυτέψ', να φυτέψεις τον καπνό, όλη τη χρονιά, ως τα Χριστούγεννα. Ύστερα να πασταλιάσουμε. Θυμάσαι το παστάλι; Η Μ. μπρει να το θυμάται.

A.: Πώς το κάνατε αυτό;

T.: Ναι. Μαζεύαμε τον καπνό και το αρμαθιάζαμε και το κρεμούσαμε στα τελάρα και στέγνωνε. Και το φθινόπωρο ύστερα, να τα πασταλιάσουμε όλα τα φύλλα 'πο πάν'. Και έρχουνταν ο αυτός και τα έφτιανε δέματα και τα πουλούσαμε. Με αυτά ζούσαμε τότε.

A.: Δεν είχατε ροδάκινα.

T.: Μετά, με πολλά χρόνια ύστερα, είχαμε. Είχαμε ‘πο καμιά άγρια ροδακινιά, μετά έγιναν. Φράουλα, ροδάκινα, μετά αυτά. Τώρα είναι απ’ όλα.

A.: Τι άλλο είχατε εκτός από καπνό;

T.: Αυτά, φασόλια, καλαμπόκια. Τι άλλο είχαμε; Σιτάρια, κριθάρια, τέτοια.

A.: Όλα αυτά τα πουλούσατε;

T.: Εμείς δεν είχαμε χωράφια, δεν είχαν ο πατέρας μου χωράφια πολλά και πηγαίναμε, η μάνα μου. Θέριζες, ας πούμε, ισύ το χωράφι και πάαινε όσα στάχυα έμεναν, πάγαινε η μάνα μου με τον T., τον αδερφό μου το μεγαλύτερο και μάζευεν αυτά που άφηναν, τέτοιο. Και τα πάγαινε στο μύλο εδώ απάνω και τα άλεθάμε και περνούσαμε μια βδομάδα, ένα τσουβάλι αλεύρι κριθαρίσιο. Με αυτά περνούσαμε που ήμασταν μικρά. Ο T. ήτανε, είχαμε διαφορά πολλή και βοηθούσεν τη μάνα μου. Κι ο πατέρας μου είχαν ένα γομάρι κι αυτός και πάγαινε στα χωριά. Ντομάτες, αγγούρια, τέτοια είχαμε, αυτά τα πουλούσε στα χωριά και ό,τι έπαιρνε, ζούσαμε. Με αυτά ζούσαμε, λεφτά δεν είχαμε. Η μάνα μου ύστρα, έβανε βοντίνο, δεν ξέρω αν το θυμάσαι το βοντίνο. Έπαιρνε σπόρο από δω απ’ την Τσερλίγκα και έβαναν και το ένα το δωμάτιο, που λες, Σ., το ένα το δωμάτιο το είχαμε γεμάτο τέτοια, σκαμιές, σκαμνόφυλλα και φτέρη. Και έβγαιναν τα σκουλήκια και έφιαναν τα κουκούλια. Δεν τα ‘χεις ακουστά τα κουκούλια; Ναι, τα κουκούλια και τα ‘βραζαν και έβγαζαν βροχό, έβραζαν, βροχό. Που ύφαινάμεκείν’ τα χρόνια με βροχό. Έχω ‘γω ακόμα, κάτι πετσέτες, κάτι τέτοια. Αυτά έφτιανάμε.

A.: Υφαίνατε;

T.: Ναι, πολλά ύφαινα ‘γω, αργαλειό.

A.: Τι κάνατε;

T.: Πετσέτες, τραπεζομάντηλα, σεντόνια, τα ψιλά. Κι ύστερα, έφτιανα αυτά που έφερνα στο Καταφύ, κάτι με [πεδολόγοι](#) στον αργαλειό. Έφτιασα χαλάκια τη Σ. πέρα, τότε για προίκα. Ύφαινα πολλά εγώ. Και παρόλο και τα μικρά είχα και τα αυτά, αλλά ύφαινα πάρα πολλά.

A.: Σας άρεσε; Είχατε αργαλειό;

Τ.: Είχα αργαλειό. Ακόμα τον τώρα, τον έχει ο Γ. τώρα τ' Μ.. «Γ. -λέω- χαμπλά». «Ας είν' τος ενθύμιο», λέει. «Άμα θελς -λέω-, κόψτα -λέω- και κάψτα». «Όχι -λέει-, ας είν' τος ενθύμιο». Τον έχω ακόμα, πολλά ύφαινα.

Α.: Δύσκολη τέχνη, ε;

Τ.: Ναι, ήταν τέτοιο αλλά αυτά ήταν, δεν αγοράζαμε τότε.

Α.: Και το μαλλί το κάνατε μόνη σας;

Τ.: Ναι, το μαλλί το αγοράζαμε.

Α.: Δεν το κάνατε όπως μου είπατε, με το νήμα;

Τ.: Ναι. Το νήμα ναι, το κάναμε μαλλί και ύστερα το είχαμε λανάρια και το λαναρίζαμε. Μετά βγήκεν η λανάρα αυτού κάτ', παρακάτ' στο τέτοιο, πώς το λένε; Πού έχει η Ε. τώρα το σπίτι; Ναι αυτού ήταν η λανάρα και το πάγαιναμε κει και το έβγαζε αυτή και το 'γνεθα εγώ. Εγώ έγνεθα με τ' ρόκα. Πολλά, πολλά έγνεσα. Και ξένα, όταν σπούδαζα τα παιδιά στην Αθήνα και τα δυο, κι η Σ. κι ο Σ.. Έγνεθα ξένα με τ' ρόκα. Και πολλά, δούλεψα πολύ και έξω και μέσα και οικογένεια και δόξα τω Θεώ. Καλά όμως, τα παιδιά καλά είν' τα τώρα, καλά είναι. Μόνο γερά να είναι τώρα. Και νύφη καλή έχω και οι γαμπροί καλοί, κι ο Χ. κι ο Β.. Τον ξερς το Β., δεν τον ξερς, τς Σ. ο άντρας. Καλά, καλά κορίτσια έχει κι αυτός, δόξα τω Θεώ. Κι αυτό λέω, να χαρώ και τα κουρίτσια τώρα λίγο. Να ζήσω κάμποσα χρόνια λέω, αλλά πέρασαν—.

Παράρτημα Β

Ονομ/μο αφηγητή: Κ.Σ.

Ονομ/μο ερευνήτριας: Α.Σ.

[αποκλεισμός]

Α.Σ.: Είστε καλά;

Κ.Σ.: Καλά είμαι.

Α.Σ.: Και... εσείς εδώ ζείτε. Εγώ σας θυμάμαι που ήμουν μικρή, συνέχεια, με την ξαδέρφη μου τη Σ. και κάναμε παρέα εδώ πέρα με την Ά. τη Σ., τη Ρ.. Και σας βλέπαμε, σας λέγαμε «Γεια».

Κ.Σ.: Ναι, ναι.

Α.Σ.: Ναι, παλιά που κάναμε. Πολύ μικρές ήμασταν. Εσείς εδώ ζούσατε όλα τα χρόνια;

Κ.Σ.: Εδώ.

Α.Σ.: Στον Βελβεντό.

Κ.Σ.: Εδώ, εδώ.

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Εδώ γεννήθηκα, εδώ όλα. Πες μ' περίπου τι να σ' πω.

Α.Σ.: Ό,τι θέλετε, δεν με πειράζει, κι απ' τη ζωή σας κάτι. Να, και τώρα που μου μιλάτε, δεν... Αυτό, μια συζήτηση θέλω. Να μου πείτε εσείς για τη ζωή σας.

Κ.Σ.: Απ' τη ζωή μου;

Α.Σ.: Ναι, ό,τι θέλετε.

Κ.Σ.: Εγώ άμα σε πω απ' τη ζωή μου παιδί μ'—.

Α.Σ.: Κάτι.

Κ.Σ.: Θα σε στεναχωρέσω πολύ. Το τι πέρασα στη ζωή εγώ. Να σε πω τι πέρασα;

Α.Σ.: Πείτε μου κάτι. Ό,τι θέλετε εσείς.

Κ.Σ.: Να σε πω τι πέρασα τη ζωή μου. Το 1947 εδώ είχαμε εμφύλιο πόλεμο.

[αποκλεισμός]

Η αδερφή σ' που 'ναι μεγαλύτερη, τς έχω πει πολλά. Εσένα τι να σε πω, κορίτσι μ';

Α.Σ.: Όχι, κι εγώ ξέρω. Έγώ έζησα, μια χρονιά ήμουν στην Ικαρία, κ. Κ.. Ήμουν στην Ικαρία μία χρονιά, σ' ένα μέρος, σ' ένα χωριό πάνω και μου μιλούσαν. Πριν τρία χρόνια ήμουν εκεί, δασκάλα, και μου μίλησαν άνθρωποι απ' το χωριό.

Κ.Σ.: Τι σ' είπαν για τη Μακρόνησο;

Α.Σ.: Μου είπαν για την Ικαρία.

Κ.Σ.: Ικαρία, Μακρόνησο. Μακρόνησο.

Α.Σ.: Είναι κοντά αλλά ήταν ένα νησί που πήγαν πολύ εξόριστοι. Ήταν εκεί, ο Θ. είχε περάσει απ' την Ικαρία. Ναι, πήγα είδα το σπίτι του. Πήγαιναν για πολλά χρόνια εκεί πέρα.

Κ.Σ.: Ο Θ. είν' απ' την Κρήτη.

Α.Σ.: Ξέρω. Τώρα είμαι στην Κρήτη εγώ.

Κ.Σ.: Α, είσι στην Κρήτη 'συ;

Α.Σ.: Αλλά πέρασα από Ικαρία πριν και έμαθα πάρα πολλές ιστορίες για εξορία, για διάφορα. Διάφορα πράγματα.

Κ.Σ.: Θες να σε πω τώρα για ιστορία;

Α.Σ.: Ό,τι θέλετε. Άμα θέλετε.

Κ.Σ.: Πώς τα έπαιρναν τσθκοι μας από δω και τα πάνε στην εξορία. Λοιπόν, το 1947 εδώ είχαμε έναν μοίραρχο. Αστυνομία, ήταν μοίραρχος. Ανθυπολοχαγός και τουνήλεξαν μοίραρχο, έκανε κουμάντο το χωριό όλο. Χωροφύλακας, κατάλαβες; Τομάρ', με λίγα λόγια! Εγκληματίας ήταν, ήταν εγκληματίας. Πραγματικά, εγκληματίας, πιδάκι μου.

Α.Σ.: Σκότωνε.

Κ.Σ.: Λοιπόν, πόσα πιδιά είχαν, πόσα αδερ—. Όπως ιγώ είχα έναν αδερφό όξω, ήταν αντάρτς. Και τότε ημείς είχαμε πρόβατα, [Δ.Α.] με τα πρόβατα, όξω. Έβγαιναν οι χωροφύλακες όξω, περιπουλίες. Ξέρεις τι θα πει περιπουλία. Κι άμα σ' ήβρισκαν όξω με τα πρόβατα, σ' ήλεγαν: «Πόσοι αντάρτες πέρασαν από δω;» «Κανένας!». «Κανένας», άμα ήλεγες «Κανένας», ξύλο, «μπάμπα-μπούμπα», «Μαρτύρα!».

Α.Σ.: Και τον παππού τον Π. τον είχαν χτυπήσει έτσι.

Κ.Σ.: Τον παππού τον θκό σ';

Α.Σ.: Τον Γ.. Ναι, τον είχαν χτυπήσει επειδή έλεγε—.

Κ.Σ.: Τον παππού τον Γ.;

Α.Σ.: Ναι. Πολύ τον είχαν χτυπήσει.

Κ.Σ.: [Δ.Α.] Α, έχω πολλά να πω, ρε κουρίτσι μ', έχω πολλά.

Α.Σ.: Ό,τι θέλετε πείτε μου.

Κ.Σ.: Αν δεν είχα τη στεναχώρια αυτή, έχω πάρα πολλά πράγματα εγώ.

Α.Σ.: Γιατί στεναχωριέστε;

Κ.Σ.: Λοιπόν, μόλις μας έβρισκαν όξω, πέρασαν μια απ' το απόσπασμα το πρωί οι χωροφύλακες. Το απόσπασμα, τομάρια, φασιστόμουτρα που λένε. «Πόσοι αντάρτες πέρασαν σήμερα από δω;». Με τα πρόβατα. «Κανένας», και πραγματικά, κανένας. Οι αντάρτες τη μέρα δεν κυκλοφορούσαν πρώτα. Οι αντάρτες είχαν τη νύχτα που κυκλοφορούσαν. Κατέβαιναν στο Βελβινό να πάρουν ψωμί, να πάρουν φαγιά. «Κανένας». Κατεβάζει τ' αυτόματο και σκουτώνει το σκυλί. Σκότωσε ένα σκυλί. Είχα δυο σκυλιά στα πρόβατα, ένα μεγάλο, φύλαγε τα πρόβατα. Κατάλαβες τώρα, ε; Σκοτώνει το σκυλί, το βλέπω 'γω, επηρεάστηκα πολύ, του λέω: «Γιατί το σκουτώνεις το σκυλί; Σε πείραξε -λέω-, σ' ενόχλησε;». Το σκυλί καθόταν εκεί, δίπλα ξαπλωμένο στα πρόβατα εκεί. «Γιατί το σκότωσες το σκυλί;». Με λέει: «Μη λες και πολλά, μην το γυρίσω σε σένα», λέει. Άκουσες, κοπελιά; Κοπελιά δεν είσαι;

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Άκουσες; «Σε πείραξε το σκυλί, ρε παιδάκι μ';», λέω. «Μη λες και πολλά -μου λέει- γιατί θα το γυρίσω σε σένα». Άκου, από χωροφύλακα, απ' το τομάρ'.

Α.Σ.: Δεν φοβόσασταν;

Κ.Σ.: Να σε προστατεύει το χωριό.

Α.Σ.: Ήταν από δω αυτός; Ήταν από δω ο χωροφύλακας;

Κ.Σ.: Όχι!

Α.Σ.: Ήρθε από αλλού.

Κ.Σ.: Οι μισοί... Είκουσι Κρητικοί και είκουσι—.

Α.Σ.: Αλλά εδώ, στον Βελβεντό.

Κ.Σ.: Εδώ έμεισκαν. Δεκαπέντε Κρητικοί και δεκαπέντε Πελοποννήσιοι. Και σαράντα ήταν
θοκοί μας, Βελβενοί, ‘πο δω, με τα όπλα στον ώμο. Βελβενοί. Αν είν’ καένας, τσ ρώτησα
όλοι αν είν’ καένας, μα δεν είν’ καένας, κουρίτσι μου. [Δ.Α] επειδή αυτά που έκαναν.
Λοιπόν, φεύγει από μένα απ’ τα πρόβατα, πάει πιο πάνω. Βγαίνει μια [Δ.Α] απ’ τ’ Μ., τον
ξέρεις του Χ. το Μ.;

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Του Ν. το μπαμπά τον ξέρεις, τον ξέρεις;

Α.Σ.: Φατσικά, έτσι... Ακουστά, βασικά.

Κ.Σ.: Α, μπράβο! Ήταν πιο πάνω αυτός με τα πρόβατα. Ακούω, άλλο «μπαμ!» εκεί. Του
σκοτώσε τη γίδα. Μια γίδα, τον σκότωσε μια γίδα ο χωροφύλακας, να προστατέψει τον
κόσμο. Του λέει κείνος, «Γιατί τα σκοτώνεις; Τι σε πείραξ’ η γίδα;» «Μη λες και πολλά -
λέει-, έτσι μου είπε κι άλλος κατά κει, έπρεπε να τον σκοτώσω κείνον», λέει. Να με
σκοτώσει στην ξέρα. Είδες τι τομάρια που έχει η Ελλάδα; Τομάρια! Λοιπόν, αυτά η αδρφή
σ’ η μεγάλη, αυτή θα πρέπει να τα ξέρει.

Α.Σ.: Εκείνη διαβάζει κιόλας.

Κ.Σ.: Α, εκείνη διαβάζει τέτοια πράγματα. Αλλά να διαβάζει βιβλία να λεν’ αλήθεια, όχι
ψέματα, γιατί τα μισά τα λένε ψέματα. Λοιπόν, πάει η εμφυλία. Έφυγανε, που λες. Κι αυτοί
όλοι που έκαμαν αυτές τς ζημιές εδώ, τς έχουν κάμει και γαμπροί, πήρανε κορίτσια από δω.

Α.Σ.: Και ζουν εδώ;

Κ.Σ.: Έφυγαν, πήραν και τς γυναίκες κι έφυγαν. Κι αυτοί οι άντρες πέθαναν. Οι γυναίκες
τώρα δεν ξέρω, είν’ τες, δεν είν’ τες. Άλλες πάν’ στην Κρήτη, άλλες πάν’ στην
Πελοπόννησο, άλλες... Τσκρατησάμε και γαμπροί, κορίτσι μου καλό, ναι. Ξέρεις τι θα πει;
Αλλά μόλις ησύχασε λίγο η κατάσταση σκώθηκαν κι έφυγαν. Σε λέει—.

Α.Σ.: Πάλι καλά.

Κ.Σ.: Αφού έκαμαν ζημιά, καλά έκαμαν κι έφυγαν. Θα γένονταν αναταραχές πάλε. Αυτός
ήταν ο Εμφύλιος Πόλεμος.

Α.Σ.: Κι ακόμα, εδώ δεν θα υπάρχει έτσι, μια πικρία ανάμεσα στους ανθρώπους;

Κ.Σ.: Εδώ; Αν υπάρχει πικρία λες; Ε! Πόσος κόσμος βράζ' ιδώ, αλλά τι να κάνει; [Δ.Α.]
Να κάνω τι, ποιον τώρα; Να εκδικηθώ ποιον;

Α.Σ.: Κι εμείς λίγα που ξέρουμε απ' τον παππού τον Π., είναι δηλαδή... Μας είχε πει ονόματα, κι εμείς μας στενοχωρούσε αυτό.

Κ.Σ.: Με τον παππού τον Π. θα σε πω τι έγινε. Θα σε πω αυτό αλλά στο 'πε κι ο παππούς. Δεν ξέρω αν στο είπε. Ο παππούς σου ο Π. κι αυτός είχε κάτι ζώα. Είχε γελάδια, είχαν γελάδια. Πήγαν τ' απόσπασμα τον βρήκαν, τ' απόσπασμα. Ήταν κι ένας Βελβινόςθκος μας με τ' απόσπασμα, μαζί. Αντί να βοηθήσει να τς πει: «Γιατί ρε; Γιατί χτυπάτε τον παππού;». Δεν ήταν παππούς τότε, ο παππούς σου ήταν νέος.

Α.Σ.: Ήταν νέος.

Κ.Σ.: Ήμασταν, δυο χρόνια διαφορά είχαμε. Εγώ τώρα έχω 97, ο παππούς σου πρέπει να 'χει... Σιγά-σιγά. Εγώ είμαι 97 χρόνια, ο παππούς σου τότε πέθανε;

Α.Σ.: Δεν φαίνεστε, πάντως. Φτου-φτου! Μπράβο. Φτου σας, λέω, δεν φαίνεστε.

Κ.Σ.: Ναι. Πότε πέθαν' ο παππούς σου;

Α.Σ.: Ο παππούς ήταν πριν τρία χρόνια.

Κ.Σ.: Έχει τρία χρόνια. Ή δυο χρόνια ή ένα χρόνο είχαμε. Μάλλον δυο χρόνια πρέπει να είχαμε. Λοιπόν, τον βρήκαν με τα γελάδια τον παππού, τον λέγαν, πέρα κει στις **Καρυδιές**, ξέρεις πού είν' οι **Καρυδιές**.

Α.Σ.: Ξέρω, μου περιέγραψε—.

Κ.Σ.: Α, μπράβο! Του λένε: «Πόσοι αντάρτες πέρασαν από δω;». Όπως είπα κι εγώ, «Κανένας». Κι αλήθεια, ήταν αλήθεια, δεν ήταν ψέματα. Ακόμα και να περνούσαν, δεν μπορούσες να τς πεις λέει, «Πέρασαν». Αλλά ήταν ψέματα, δηλαδή άμα τσήλεγες ότι πέρασαν, δεν ήταν ψέματα. Σ' είπα ιγώ, οι αντάρτες κατέβαιναν μόνο τη νύχτα. Κατέβαιναν κάτω στα χωριά να πάρουν ψωμί, να πάρουν το ένα, να πάρουν τ' άλλο. Τον πλακώνουν στο ξύλο τον παππού τον Π....

Α.Σ.: Ξέρω...

Κ.Σ.: Ξύλο! Τον λιάνισαν τα κόκκαλα!

Α.Σ.: Κόντεψε να πεθάνει, έτσι μας είπε. Μας είπε ότι κόντεψε να πεθάνει τότε.

Κ.Σ.: Ναι, πιδάκι μου, κι ήταν κι ένας δικός μας [Δ.Α.] μαζί μ' αυτουनों. Αντί να πει: «Τι κάνετε ρε; Τι κάνετε, ρε τομάρια; Γιατί τον χτυπάτε τον άνθρωπο; Γιατί; Ιγώ τι είμ' ιδώ;». Αφού ήταν ανδρείκιλο 'υτος, αυτός ο θκος μας ήταν ανδρείκιλο, δεν ήταν άντρας. Ήταν βλαμμένος, κι αυτός σαν κι αυτούς. Όπως ήταν αυτοί, ήταν... Σε σκότουνε, στα ποδάρια. Βελβινός, πιδάκι μου.

Α.Σ.: Ναι, ξέρουμε και ήταν κρίμα.

Κ.Σ.: Τι κρίμα, κορίτσι μ', τι κρίμα.

Α.Σ.: Και η γιαγιά η Σ. πέρασε πολλά. Και η γιαγιά η Σ., η γυναίκα του παππού μου.

Κ.Σ.: Ναι, κι η γυναίκα.

Α.Σ.: Ήταν... Την έβαζαν λέει περπατούσε στις νάρκες. Ναι, μας είχε πει πολλά.

Κ.Σ.: Κι εμένα μ' είχαν στις νάρκες.

Α.Σ.: Κι εσάς;

Κ.Σ.: Είχα έναν αδερφό ιγώ όξω όπως είχε η γιαγιά η Σ. είχε τον πατέρα όξω. Πώς τον ήλεγαν; Τον ξέχασα.

Α.Σ.: Τ.. Ο Τ..

Κ.Σ.: Τ. αλλά το όνομα, το όνομα.

Α.Σ.: Δεν θυμάμαι.

Κ.Σ.: Τ. ξέρω πως λέγεται.

Α.Σ.: Σ....

Κ.Σ.: Όχι Σ., όχι Σ., κάποιο άλλο όνομα.

Α.Σ.: Ούτε Ν., ε; Όχι. Δεν θυμάμαι. Αλλά πήγε στη Σερβία αυτός.

Κ.Σ.: Αυτός ήταν έξω. Δεν ήρθε. Πέθαν' εκεί δηλαδή.

Α.Σ.: Ναι, ναι και μάλλον έκανε και οικογένεια, λέει η γιαγιά. Η γιαγιά λέει μάλλον έκανε και οικογένεια εκεί. Πρέπει να έκανε εκεί άλλη οικογένεια.

Κ.Σ.: Ο παππούς σ' νομίζω ότι παντρεύτηκε εκεί.

Α.Σ.: Ναι, έκανε... Η γιαγιά λέει έκανε κι ένα εργοστάσιο με καραμέλες μάλλον, πρέπει να 'καναν διάφορα.

Κ.Σ.: Αυτό το ξέρω κουρίτσι μου, το ξέρω. Είχε πάει κι η γιαγιά, είχε πάει κι η γιαγιά μια φορά εκεί.

Α.Σ.: Ναι, πήγε μια φορά και είδε.

Κ.Σ.: Ναι. Τη γιαγιά τη θυμάσαι;

Α.Σ.: Εδώ είναι η γιαγιά, ζει. Η γιαγιά ζει.

Κ.Σ.: Ποια γιαγιά ζει;

Α.Σ.: Η Σ..

Κ.Σ.: Η γιαγιά, η μάνα της Σ..

Α.Σ.: Α, όχι, δεν την θυμάμαι.

Κ.Σ.: Εκείνη η γιαγιά.

Α.Σ.: Εκείνη η καημένη όμως.

Κ.Σ.: Εκεί να δεις ποια γιαγιά ήταν, βράχος.

Α.Σ.: Ναι; Σκληρή γυναίκα, η Τ.. Πρέπει να 'ταν σκληρή. Αφού την άφησε ο άντρας της με πόσα παιδιά, μ' οχτώ παιδιά.

Κ.Σ.: Δεν μπορούσε να καθίσει, τον κυνηγούσαν από δω, τον κυνηγούσαν. [Δ.Α.] άμα σταματούσε θα τον σκότωναν, θα 'ταν σκοτωμένος. Αυτοί, τα τομάρια αυτά.

Α.Σ.: Άλλους τους έστειλαν σε νησιά κι άλλους τους σκότωναν;

Κ.Σ.: Πώς;

Α.Σ.: Άλλους τους σκότωναν κι άλλους τους έστελναν στην εξορία;

Κ.Σ.: Ναι, πιδάκι μου, άλλοι τς σκότωναν κι άλλοι τς έπαιρναν σ'ην εξορία. Την εξορία τς έπαιρναν τα φορτηγά. Έρχονταν στο σπίτι το βράδυ, «Μωρέ σήκω, να σε πάρει μια

ανάκριση ο διοικητής». Μόλις πάνε κει, την άλλη μέρα, πάρε μια κουβέρτα και ίσια για τη Μακρόνησο, για τα νησιά κάτω. Ιστορία!

Α.Σ.: Εσείς πήγατε σχολείο;

Κ.Σ.: Ποιος;

Α.Σ.: Εσείς.

Κ.Σ.: Δεν πήγα σχολείο 'γω, καθόλου!

Α.Σ.: Πάντως, σαν να πήγατε είναι. Ξέρετε και πολλά πράγματα.

Κ.Σ.: Δεν πήγα, κουρίτσι μου, σχολείο, μονάχα δυο τάξεις, πρώτη-δευτέρα. Μετά έρθαν οι Γερμανοί...

Α.Σ.: Αλλά μάθατε να γράφετε;

Κ.Σ.: Γράφου λίγο αλλά δεν... Τώρα δε βλέπω καλά, ντιπ, και μια γράφω, μια [Δ.Α]. Τώρα, με το βάσανο αυτό, γκαβώθηκα κιόλας.

Α.Σ.: Τι σας απασχολεί; Τι πάθατε;

Κ.Σ.: Απ' τη στεναχώρια γιατί έχασα το παιδί.

Α.Σ.: Αλήθεια;

Κ.Σ.: Τώρα, τώρα. Τώρα με τον κορονοϊό.

Α.Σ.: Αλήθεια;

Κ.Σ.: Δυο παιδιά δεν είχα; Το μεγάλο 'υτο, τον Α., και η άλλη—.

Α.Σ.: Δεν ήξερα! Λυπάμαι.

Κ.Σ.: Και τι πιδί! Όλη η Θεσσαλονίκη είχε να λέει γι' αυτόν.

Α.Σ.: Αλήθεια;

Κ.Σ.: Ναι. Άφηκε ένα κοριτσάκι, 21 χρονών. Τον πέθανε κι ένα μικρό.

Α.Σ.: Καλά, αυτός ο Covid! Με τον κορονοϊό είχε να—, κ. Κ..

Κ.Σ.: Κι αυτή η ασθένεια, η κυβέρνηση θα την είχε. Καραντίνα, την ξέρεις την καραντίνα, ε; Ξέρεις τι θα πει καραντίνα; Να μην πλησιάζει καένας τον άλλονα. Να βλέπει τον άρρωστο και πουθενά, τίποτα.

Α.Σ.: Να φοβόμαστε.

Κ.Σ.: Ναι, το ξέρεις;

Α.Σ.: Ο φόβος.

Κ.Σ.: Το ξέρεις, δεν το ξέρεις αυτό;

Α.Σ.: Μας μοίρασαν τον φόβο, μια χαρά.

Κ.Σ.: Μας έκαναν πώς τς είπε ο... Ψυχρό πόλεμο! Η κυβέρνηση, αυτή η κυβέρνηση με την καλημέρα. Θες πίστεψε, θες μην το πιστεύεις.

Α.Σ.: Όχι, το πιστεύω.

Κ.Σ.: Α, μπράβο!

Α.Σ.: Ακόμα μας το κάνει.

Κ.Σ.: Αυτός ο караγκιόζης κι ακόμα συνεχίζει. Έκαμε ένα σωρό. Από τη μέρα που βγήκε, κατέστρεψε την Ελλάδα όλη. Όλη η Ελλάδα καταστράφηκε, τέρμα! Κι ακόμα βγαίνει σ'ην εξουσία, κι ακόμα ο κόσμος τον πιστεύει. Δεν ακούν τηλεόραση; Ο Μ. είναι πιο ψηλά απ' όλα τα κόμματα. Παναγία βόηθα! Ο αλήτης αυτός! Αυτή η σκατογενιά που είν' η νέα γενιά—
.

Α.Σ.: Αφήστε...

Κ.Σ.: Μητσοτακηκαίοι.

Α.Σ.: Να σας πω εγώ ποιον γνώρισα στην Ικαρία;

Κ.Σ.: Ποιον για;

Α.Σ.: Την ξέρετε την «17 Νοέμβρη»;

Κ.Σ.: Ποιον;

Α.Σ.: Την «17 Νοέμβρη» την ξέρετε; Που είχανε σκοτώσει κάποιους... Τον Μ.

Κ.Σ.: Το Μπα ποιος τον σκότωσε;

Α.Σ.: Η «17 Νοέμβρη».

Κ.Σ.: Κάνεις λάθος. Λάθος κάνεις, κουρίτσι μου.

Α.Σ.: Ο Κουφοντίνας, όλοι αυτοί. Δεν τους σκότωσαν αυτοί;

Κ.Σ.: Όχι, δεν τουν σκότωσαν αυτοί.

Α.Σ.: Ποιος τους σκότωσε;

Κ.Σ.: Αυτοί, οι Μητσοτακηκαίοι, ποιος; Οι ίδιοι.

Α.Σ.: Έτσι λέτε;

Κ.Σ.: Αμ τι; Αμ τι λέει, η «17 Νοέμβρη» τουν σκότωσε;

Α.Σ.: Έτσι λέει...

Κ.Σ.: Έτσι λεν' αλλά είναι ψέματα όμως.

Α.Σ.: Αλήθεια;

Κ.Σ.: Αμ τι; Ψέματα είναι. Ιγώ έτσι ξέρω. Τώρα αν είναι ψέματα, αν λένε ψέματα, 'γω δεν ξέρω.

Α.Σ.: Εγώ ξέρω για τη 17 Νοέμβρη.

Κ.Σ.: Η «17 Νοέμβρη» λέν' ότι τουν σκότωσε το Μπακογιάννη. Ο Μπακογιάννης είχε τη Ντόρα Μπακογιάννη γυναίκα. Τη Ντόρα δεν είχε;

Α.Σ.: Αυτή πιστεύετε τον σκότωσε;

Κ.Σ.: Τη Ντόρα δεν είχε γυναίκα;

Α.Σ.: Ναι, ναι, ναι.

Κ.Σ.: Εγώ άκουσα τότε ακόμα, τότε άκουσα που τον σκοτώσαν το Μπακογιάννη ότι αυτή έβαλε και τουν σκότωσαν.

Α.Σ.: Μπορεί.

Κ.Σ.: Η γυναίκα. Ξέρεις τι θα πει να σε σκοτώσει η γυναίκα; Να τον έχεις άντρα και τον σκοτώσεις. Τώρα γιατί και πώς, ‘υτοι ξέρουν. Έχεις ακούσει ισύ;

Α.Σ.: Στην Ικαρία είχα γνωρίσει τον Ξηρό, τον μικρό απ’ τα τρία αδέρφια.

Κ.Σ.: Τον Ξηρό.

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Σώπα!

Α.Σ.: Ο ένας βγήκε απ’ τη φυλακή, ο μικρός.

Κ.Σ.: Τς είχαν σ’η φυλακή αυτούς; Σ’ην εξορία;

Α.Σ.: Όχι, τους είχαν φυλακή στην Αθήνα, στη φυλακή μέσα. Τα τρία αδέρφια, ήταν τρία αδέρφια Ξηροί.

Κ.Σ.: Ξέρω, πιδάκι μου.

Α.Σ.: Και τον έναν τον έβγαλαν γιατί ήταν για συνεργία μέσα, δεν λένε ότι σκότωσε αυτός. Ήταν συνεργός και βγήκε στα δέκα χρόνια. Κι αυτός είναι απ’ την Ικαρία και είχε έρθει εκεί πέρα με τη γυναίκα του. Η γυναίκα του είναι κι αυτή δασκάλα. Τη γνώρισα εγώ εκεί πέρα και μετά μου είπε: «Ο άντρα μου είν’ αυτός». «Άντε!».

Κ.Σ.: Και χέστηκες ισύ, δηλαδή! Ντάξει, με γεια του με χαρά του που ‘ν’ εκεί πέρα.

Α.Σ.: Τον έχουν σαν ήρωα εκεί πέρα. Άμα τον... Ναι, επειδή λένε ότι σκότωσαν αυτούς.

Κ.Σ.: Το Μπακογιάννη. Μπορεί να τουν σκότουσαν.

Α.Σ.: Τι να πω, δεν ξέρω.

Κ.Σ.: Τότε είχι ακουστεί ότι σκότουσε η «17 Νοέμβρη» αλλά μετά, βγήκε άλλη μια φήμη ότι τουνσκότουσαν αυτοί, οι Μητσοτακηκαίοι.

Α.Σ.: Πολύ πιθανό. Πολύ πιθανό κι αυτό.

Κ.Σ.: Δεν το ‘λεγα ‘γω, το ‘λεγαν όλος ο κόσμος τότε. Τώρα, τι είχαν αυτοί...

Α.Σ.: Ε, είναι κάτω στην Κρήτη είναι περίεργα. Εγώ εκεί μένω τώρα, μένω στα Χανιά. Είναι περίεργη η κατάσταση εκεί γύρω. Η μισή Κρήτη είναι δικιά τους. Τα μισά Χανιά, τα Χανιά,

εκεί, είναι δικά τους. Είναι όλοι οι Αμερικάνοι εκεί πέρα, κ. Κ.. Μένω εκεί που είναι το αεροδρόμιο στα Χανιά, γύρω-γύρω είναι οι βάσεις.

Κ.Σ.: Οι βάσεις, οι βάσεις.

Α.Σ.: Κι είναι όλο Αμερικάνοι.

Κ.Σ.: Ικείσ'η Σούδα.

Α.Σ.: Ναι. Τον χειμώνα έρχονται και οι πεζοναύτες, που είναι κάτω στο Ιράν και κάνουν πολέμους και σκοτώνουν τα παιδιά, έρχονται εκεί πέρα και κάνουν διακοπές. Κι αυτά δεν τα ξέρουμε, δεν μας τα λέει κανένας.

Κ.Σ.: Ποιος ν' στα πει;

Α.Σ.: Καλέ, εμείς τα είδαμε! Σιχάθηκα τον εαυτό μου!

Κ.Σ.: Δεν τς συμφέρει να τα πουν αυτά αυτοί. Δεν το ξέρεις αυτό, δεν τς συμφέρει να τα πουν. 'Υτοι, αυτοί είν' όλοι εγκληματίες, όλοι εγκληματίες είναι. Εγκληματίες, οι Αμερικάνοι τι είναι; Οι Εβραίοι τι κάνουν τώρα; Να σκουτώνουν τον κόσμο όλο; Οι Εβραίοι τι είναι; Αμερικάνει δεν είναι; Εγκληματίες είναι όλοι. Είναι έτσι η φύση τς, τς έχει η φύση να σκουτώνουν τον κόσμο.

Α.Σ.: Και οι περισσότεροι είναι μισθοφόροι. Είναι ανήμποροι άνθρωποι, μισθοφόροι. Τους πήραν, τους πληρώνουν, τους εκπαιδεύσαν.

Κ.Σ.: Δεν κατάλαβα τι είπες.

Α.Σ.: Λέω, οι περισσότεροι απ' αυτούς τους στρατιώτες, είναι μισθοφόροι.

Κ.Σ.: Α, μισθοφόροι, ναι.

Α.Σ.: Από χώρες δηλαδή που δεν μπορούσανε, δεν άντεχαν. Τους πήραν... Είναι κρίμα.

Κ.Σ.: Τι κρίμα, κουρίτσι μου, τι κρίμα, τι κρίμα. Κι ημείς θα καταντήσουμε' έτσι, ιδώ. Ας τα περάσαμε δυο φορές ημείς. Ημείς ιδώ, δυο φορές σφάχτηκαμε, ξερς; Ιδώ, στο Βελβεντό.

Α.Σ.: Ναι, μία με εμφύλιο.

Κ.Σ.: Κατέβηκαν ένα βράδυ οι αντάρτες από πάνω. Είμαστε καμιά τριανταριά.

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: [Δ.Α.] στα Παλιάλωνα. Ξερς πού 'ναι τα Παλιάλωνα.

Α.Σ.: Όχι.

Κ.Σ.: Τότες με τς Γερμανοί.

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Τς πάνε παρεκεί, τςσκότουσαν. Οι θκοι μας από 'δω, οι Βελβινοί. Δεν το ξερς αυτό; Ε, δε στο 'πε μια φορά ο πατέρας.

Α.Σ.: Όχι.

Κ.Σ.: Ούτε ο Π., ο παππούς.

Α.Σ.: Πω, πω, αυτή η ιστορία όταν βγει...

Κ.Σ.: [Δ.Α.] δεν μπορείς ν' αντέξεις. Τον παππού τον Π. τον έσφαζα τα γουρούνια 'γω, ξερς.

Α.Σ.: Αλήθεια;

Κ.Σ.: Ε, πώς; Είχαμε χρόνια.

Α.Σ.: Τα θυμάμαι τα γουρούνια που είχε.

Κ.Σ.: Τα θυμάσαι;

Α.Σ.: Πηγαίναμε τα ταΐζαμε.

Κ.Σ.: Ένα ήταν για τον πατέρα τους, ένα ήταν για άλλο ένα παιδί, γαμπρό. Ποιος γαμπρός είναι άλλος;

Α.Σ.: Τον Σ..

Κ.Σ.: Το Σ. [Δ.Α.]. Ένα για τον πατέρα τους, ένα του Σ. κι ένα κρατούσαν η γιαγιά με τον παππού. Αι, τα 'λεγάμι. «Τι περασάμι, Κ.»» «Εμένα, Π., λες τι περασάμι;», λέω.

Α.Σ.: Τι δουλειά κάνατε εσείς; Τι δουλειά κάνατε;

Κ.Σ.: Ιγώ ξεκίνησα από γεωργός. Μετά, έκανα πρόβατα πολλά. Μετά κατέβηκαν οι αντάρτες. Μήπως έχεις ακουστά πότε έγιν' η απιστράτευση ιδώ;

A.Σ.: Δεν θυμάμαι.

K.Σ.: Το '46-'47, το '47 μ' φαίνεται έγιν' η επιστράτευση. Εσύ τώρα μιλησάμε 'δω, τότε θα σ' έπαιρναν ανταρτίνα

A.Σ.: Εμένα;

K.Σ.: Εσένα. Πόσα χρόνια έχεις τώρα;

A.Σ.: 29.

K.Σ.: Ω, είσαι μεγάλη. Απ' τα δεκάξι τα χρόνια, όσα κορίτσια βρήκαν, τα πήραν, τα πήγαν στο βουνό. Να κάνουν τι;

A.Σ.: Να ταΐζουν. Τι έκαναν;

K.Σ.: Μεγάλ' καταστροφή. Αυτή ήταν καταστροφή μεγάλ'. Πού το πας το πιδίδεκάξι χρόνια; Άιντε, το πιδί είναι πιδί. Το κορίτσι πού το πας δεκάξι χρόνια στο βουνό; Να σε κάνει τι;

A.Σ.: Τι έκαναν; Έπλεναν; Τι έκαναν τα κορίτσια στο βουνό;

K.Σ.: Είχαν όπλα.

A.Σ.: Είχαν όπλα;

K.Σ.: Βεβαίως, είχαν όπλα! Βέβαια. Στς επιχειρήσεις έβγαιναν κι αυτά μπροστά και πολεμούσαν με τς άντρες. Ναι, κορίτσι μου καλό. Τα 'χανε δια φωτίσει τόσο πολύ, που μπήκανε σ' αυτό το λούκι μέσα. Δεκάξι χρόνια κορίτσια να τα πας στο βουνό. Να σε κάνει τι; Αυτό έχει ένα σουρό προβλήματα, δεκάξι χρόνια κορίτσι. Α ρε, ιδώ είναι να...!

A.Σ.: Κρίμα.

K.Σ.: Κατέβ'καν ένα βράδυ, που λες, ήφευγ' ο αδερφός μου απ' όξω. Και με βρήκαν τα πρόβατα, δε με πήραν κι εμένα. Δε μπορούσαν να με βρουν, ιγώ κρύφτηκα.

A.Σ.: Το ξέρατε. Το ξέρατε ότι έρχονται.

K.Σ.: Έμαθα 'γω. Έμαθα ότι την τάδε μέρα θα κατεβούν να κά'ουν επιστράτευση. Και κρύφτ'κα, δεν μπόρεσαν να με βρουν. Δεν μπόρεσαν να με βρουν ιμένα κι έμασαν τα πρόβατα όλα, εκατόνείκουσι πρόβατα. Ήταν και τρεις γίδες μέσα, παν' κι αυτές.

Α.Σ.: Αυτά τα έπαιρναν και τα έτρωγαν αυτοί;

Κ.Σ.: Ναι, παιδάκι μ'. Τόσος κόσμος π' επιστρατεύτηκε ήθελε να φάει διάφορα. Τι να φάει; Εκείνο το βράδυ πήραν ιμένα εκατό.

Α.Σ.: Άρα ήταν οι αντάρτες αυτοί;

Κ.Σ.: Ήταν αντάρτ'ς αυτοί. Πήραν εκατό θκα μου, πήρανε διακόσια του κουνιάδου μου. Του κουνιάδου ήταν διακόσια. Κατό πρόβατα, κατό γίδια. Εκατό και διακόσια, τριακόσια. Πήρανε ένου άλλου, έχουν πάρει καμιά εξηνταριά απ' του Μ.. Το Μ. το Μ. τον ηλεκτρολόγο τον ξέρεις;

Α.Σ.: Τον ταχυδρόμο; Πώς;

Κ.Σ.: Τον ηλεκτρολόγο.

Α.Σ.: Τον ηλεκτρολόγο, ναι.

Κ.Σ.: Τον ξερς;

Α.Σ.: Ναι, ναι, ναι.

Κ.Σ.: Απ' το μπαμπά του. Κι από ένα Μ. άλλο που πέθανε τώρα, του πήραν καμιά πενηνταριά. Τέσσερα κοπάδια πήραν κείνο το βράδυ, για να φαν'. Και τα πήγαν **στα Τσικούλια** και τα 'κοβαν εκεί κι έσφαζαν μετά.

Α.Σ.: Πω, πω!

Κ.Σ.: Θέλαν να φαν', τι να κά'ουν, δε γένονταν. Εγώ 'μαν κρυμμένος. Αφού τς είδα και ποιοι τα πήραν! Ήμαν σε τέτοιο μέρος που τς είδα! Θκα μας παιδιά από δω, Βελβινοί.

Α.Σ.: Αυτά τα γράψατε κάπου να υπάρχουν; Τα γράψατε κάπου τα ονόματα να ξέρει ο κόσμος, να μείνουν στην ιστορία;

Κ.Σ.: Τς ξέρω, πέθαναν, δεν είν' καέννας, πέθαναν κι αυτοί.

Α.Σ.: Α, ναι;

Κ.Σ.: Πέθαναν κι αυτοί. Λοιπόν, η γιαγιά, μόνο μια γιαγιά έχω. Του μπαμπά μου είχε πεθάνει το '40, ήταν χήρα. Η γιαγιά, «Να βγάλεις το παιδί γλήγορα, τον θέλουμε όξω αντάρτη, να τον πάρουμε όξω». «Δεν είν' τος, 'χει πάει στην Κοζάνη». «Ποια Κοζάνη

πάει;», η γιαγιά, «Αφού όλη μέρα ήταν ιδώ σήμερα», λέει. Ήξεραν αυτοί. Κάποιος τς είπε, δεν μπορεί. Και πράγματι, όταν είχαμε για Κοζάνη... Στην Κοζάνη πάαινα όταν είχα καμιά δουλειά. «Να κάτσομε σπίτι». «Κάτσετε», λέει. Εκεί που 'μαν κρυμμένος ιγώ, δεν μπορούσα να καώ. Λοιπόν, πήγα σε ένα [Δ.Α.], ήμουνα ψηλά και τς έβλεπα 'γω πώς πάγαιναν με τα πρόβατα, πώς μιλούσαν και τς κατάλαβα όλους. Ήταν τέσσερα-πέντε παιδιά θκοί μας, από δω, Βελβινά παιδιά, αντάρτες.

Α.Σ.: Χαμός.

Κ.Σ.: Σώπα, μη συζητάς, κουρίτσι μ'. Μη ξαναρθούν αυτά τα χρόνια άλλη φορά! Άμα ξαναρθούν μια φορά, κουρίτσι μου, ιγώ θα πεθάνω. Θα γένει μεγάλ' καταστροφή, [Δ.Α.] καταστροφή και κατά κει πάμε. Αυτή η δεξιά κατά κει το πάει πάλε. Και όλα απ' αυτουνούς ξεκίνησαν και τότε, απ' τη δεξιά παράταξη.

Α.Σ.: Αφού πεινάμε. Πεινάμε πια. Πεινάει ο κόσμος.

Κ.Σ.: Ναι, σήμερα δεν πεινάει κόσμος; Δεν υπάρχουν οικογένειες; Επιτρέπεται;

Α.Σ.: Πεινάμε.

Κ.Σ.: Επιτρέπεται να πεινάει κόσμος; Κι αυτοί να καρκαλιούντ' και να παίρνουν απ' τς μισθοί τςγριοί. Ε όχι, ντε!

Α.Σ.: Το Βελβεντό πώς το βλέπετε; Τι θα γίνει;

Κ.Σ.: Το Βελβεντό όσο πάει—.

Α.Σ.: Θα αντέξει;

Κ.Σ.: Όχι θα αντέξει. Θα μείνουνε λίγα άτομα, αυτοί που είν' οι μεγάλοι πάρα πολύ. Οι άλλοι οι μικροί όλοι...

Α.Σ.: Θα φύγουνε.

Κ.Σ.: Θα φύγουν. Όπως κι εσύ τώρα, κοριτσάκι είσι. Άσε και τα κουρίτσια μπορεί να παντρευτούν να πάνε κάπου αλλού. Τα πιδιά θα φύγουν άλλο Θεσσαλονίκη, άλλο σ'ην Αθήνα, άλλο δω. Κι όπως έφυγαν, γιατί δεν είν' καένας. Οι μ'σοί πέθαναν κι οι μ'σοί αλλού.

Α.Σ.: Και μετά τι θα γίνει;

Κ.Σ.: Τι θα γίνει το Βελβεντό; Ε, θα γίνει ένα χουριό, χωριουδάκι απομονωμένο. Αφού ήταν ξακουστό σ' όλη την Ελλάδα. Ο Βελβεντός, είναι με τ' όνομα.

Α.Σ.: Ναι, είναι.

Κ.Σ.: Μακάρι να σταματήσ' αλλά δεν πιστεύω. Θα το καταστρέψουν.

Α.Σ.: Ναι, είναι περίεργο. Εμένα μου φαίνονται περίεργα όλα αυτά που συμβαίνουν και οι άνθρωποι που φαίνονται καλοί, νομίζω ότι κρύβουν άλλα πράγματα από πίσω. Είναι περίεργα.

Κ.Σ.: Αυτοί που κάουν τον άγιο, αυτοί είν' οι χειρότεροι. Ιγώ, κουρίτσι μου, είδα ανθρώποιστην εκκλησία. ιγώ πολύ συχνά δεν πάνω στην εκκλησιά, αραιά πηγαίνω, όταν θέλω 'γω. Είδα άνθρωποι μες στην εκκλησία, δικιά μου ηλικία, π' φλούσαντσαγίοι. Έτσι που φλουντσαγίοι στην εκκλησία. Πάν' στην εκκλησία και φλουν τον άγιο.

Α.Σ.: Ναι, ναι.

Κ.Σ.: Και δίπλα είχα κάνα δυο θκοι μας, από κει, και τς λέω: «Τον βλέπεις αυτόν που φ'λάει τον άγιο;», λέω, «Αυτός είν' εγκληματίας», του λέω. «Και πού ξερς εσύ;» «Αφού ξέρω 'γω», λέω, «δε λέω ψέματα 'γω», λέω. Αυτός είν' εγκληματίας και φλάει τον άγιο να τον βοηθήσει ο άγιος τώρα. Αφού έκανες το κακό, σε βοηθάει ο άγιος; Σκοπός είναι να μη το κάμεις το κακό. Άμα το κάμεις... Τώρα μας βάζαν με τον παππού, τον μακαρίτη.

Α.Σ.: Ο παππούς πολύ καλός. Μόνο λίγο χαρτί έπαιζε.

Κ.Σ.: Ήμαστε και πολύ γνουστοί.

Α.Σ.: Ε, λίγο τα χαρτιά που έπαιζε, αλλά εντάξει.

Κ.Σ.: Ε, δεν πειράζει μωρέ. Δεν ήτανε [Δ.Α.].

Α.Σ.: Η γιαγιά η Σ. τα έκρυβε, λέει, τα λεφτά μες στο αλεύρι. Πήγαινε και τα 'βρισκε ο παππούς.

Κ.Σ.: Όλοι οι θκοι σας, του παππού, η ηλικίας μας δεν ήξεραν χαρτιά, όχι. Και σήμερα ακόμα, και σήμερα πάλι παίζει αλλά όχι με παράδες. Τώρα παίζουν με [Δ.Α.], τέτοια πράγματα.

Α.Σ.: Θυμάμαι μάζ είχε μάθει τα μπαλαντέρια.

Κ.Σ.: Ε, Π.! Ε, ρε Π. τράβηξες κι ισύ! Με λέει, με λέει με τα γουρούνια, «Ηρθες -με λέει- τόσες φορές». Πόσες φορές ήρθα και πόσες φορές πήγα και τα 'σφαζα. Λέει: «Να φωνάξουμ' κόσμο να τα σφάξουμε». «Θα τα σφάξω μοναχός ιγώ», λέω. Τι; Μπήκα μια φορά...

Ετότε που μας βάρεσαν ημάς αυτοί, δεν μπόρ'σα να τς κυνηγήσω. [Δ.Α.] αν μπορούσα, θα [Δ.Α.]. «Αν μπορούσα», λέω. «Αν μπορούσα», λέω. Αυτοί είχαν με τ'φέκι, με το μαχαίρι, και με το μαχαίρι. Αυτοί ήταν πολλοί, δεν μπορούσαν. «Με το τ'φέκι -λέω- εκεί, θα τσβάραγα. Αν είχα τ'φέκιγώ -λέω-, αν είχα ένα αυτόματο, θα τς καθάριζα», λέω. «Όλους όσους ήταν. Δέκα-δεκαπέντε, πόσοι ήταν, θα τς καθάριζα όλους», λέω. «Κι ιγώ άμα είχα, κι ιγώ το ίδιο θα έκαμα -λέει-, αλλά αφού δεν είχα», λέει. «Με πλάκωσαν καταής, με λιάν'σαν στο ξύλο», λέει. Χωρίς να έχει τίποτα, να πεις ότι «Κάτι έκαμα!».

Α.Σ.: Ναι, το ξέρω. Μου είπε ότι ήταν έτοιμος να πεθάνει τότε.

Κ.Σ.: Αυτά είναι πράματα, αυτά έγιναν όλα. Όχι μόνο εμάς, κι άλλον, κι άλλον κόσμο. Σχεδόν το μ'σό το χωριό. Το μ'σό το χωριό μάς είχαν για αριστεροί, κατάλαβες; Οι προδότες.

Α.Σ.: Οι δεξιοί ήταν λιγότεροι; Οι δεξιοί ήταν λιγότεροι εδώ ή περισσότεροι. Α, περισσότεροι.

Κ.Σ.: Βέβαια, βέβαια. Και τώρα πάλι, περισσότεροι. Και τώρα οι περισσότεροι.

Α.Σ.: Τώρα δεν τους καταλαβαίνεις κιόλας, το παίζουνε αριστεροί αλλά είναι δεξιοί. Εγώ έτσι βλέπω.

Κ.Σ.: Αυτό τα παιχνίδια έπαιζαν και τότε. Το παιχνίδι αυτό που παίζεται τώρα, αυτοί οι γιοι απ' αυτούς τους μπαμπάδες, το παίζουν και τότε οι μπαμπάδες. Τα παίζουν και τώρα.

Α.Σ.: Ε, φαίνεται.

Κ.Σ.: Παιχνίδια ειν' αυτά, τυχνάσματα. Τι να πω, ρε κουρίτσι μου, τι να πω.

Α.Σ.: Φαίνεται. Και στεναχωριόμαστε εμείς γιατί τα καταλαβαίνουμε, δεν είμαστε χαζοί.

Κ.Σ.: Αμ τι, είσαι κουτζάμ κοπέλα! Άμα δεν καταλάβεις ισύ ποιος θα καταλάβει; Ιγώ; Ημείς που [Δ.Α.] το μυαλό;

Α.Σ.: Μια χαρά, τα 'χετε τετρακόσια.

Κ.Σ.: Τετρακόσια τα ‘χου αλλά... Τα ‘χα, τώρα δεν τα ‘χω. Αυτοί ‘χαν βάλει μανία τότε να πάρουν απάνω ιμένα. Ιμένα γιατί—.

Α.Σ.: Γιατί ήσασταν δυναμικός.

Κ.Σ.: Ήμαν δυναμικός. Δυναμικός, γι’ αυτό ήθελαν να με πάρουν. Κι ήταν κι αυτοί, ύτοι που ήταν. Η δικιά μου η γιαγιά στου Τσαμπλάκη πέρα, εκεί μεγάλωσα. Στου Τσαμπλάκη μεγάλωσα ‘γω. Εκεί γεννήθηκα, εκεί μεγάλωσα. Ήταν κι αυτοί όλοι από κει. Σε λέει: «Αυτός πώς δεν ήρθε με μας;». Μ’ είχαν για δεξιό ιμένα.

Α.Σ.: Αλλά βοηθούσατε εσείς; Τους βοηθούσατε τους αντάρτες;

Κ.Σ.: Δεν τς βοηθούσα. Τι να τς βοηθήσεις; Να τς πας ψωμί;

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Δε γίνονταν, δεν μπορούσες, δε γίνονταν. Αφού στα πρόβατα που πηγαίνουν να βοσκήσουν τα πρόβατα —δε σ’ είπε καμιά φορά ο παππούς—, στα γελάδια που πάαινε ο παππούς, έβγαине η αστυνομία στο ρέμε το μεγάλο, «Τι έχεις στον τορβά;» «Λίγο ψωμί». Δε σ’ είπε καμιά φορά ο παππούς; Σ’ ήλεγε; Μόλις σ’ έβλεπαν κι είχες κάνα κομμάτι μεγάλο, το υπόλοιπο το πάτησαν κάτω, «μπάμπα-μπούμπα», ξύλο. Αυτοί οι ίδιοι. Για να σε βγάλουν όξω. Να σ’ αναγκάσουν να βγεις όξω κι ισύ. Αυτό γινόταν.

Α.Σ.: Θυμάμαι κάποιος μου είχε πει ότι πάνω στο σκεπασμένο κάποια φορά—.

Κ.Σ.: Σκεπασμένο, εκεί πάγαινε ο παππούς.

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Πάγαινε τα πρόβατα πέρα.

Α.Σ.: Ποιος, μια φορά πέρασε ένα ελικόπτερο και τους πέταξε κάτι πράγματα. Ήξεραν ότι είναι εκεί κρυμμένοι κάποιοι άνθρωποι κι ένα ελικόπτερο, λέει —δεν θυμάμαι ακριβώς, κάποιος μου το είπε αυτό—, τους πέταξε αλεύρι με ρύζι, κάτι, εκεί πάνω. Ήξεραν ότι ήταν κρυμμένοι ανταρτόπαιδα. Ναι, και τους πέταξαν φαγητό.

Κ.Σ.: Αυτό δεν ήταν το εμφύλιο. Αυτό ήταν με το ΕΛΑΣ. Ήτανε το ΕΛΑΣ. Άλλο το ΕΛΑΣ, άλλο ο εμφύλιος. Το ΕΛΑΣ είχε βγει όξω, δεν είχε μόνο η Ελλάδα, έπιασαν όλα τα Βαλκάνια. Είχαν βγει εκεί, οι Ιταλοί είχαν βγει για το Γερμανό, να χτυπήσουν το Γερμανό. Αυτή είναι μεγάλ’ ιστορία. Όταν ήρθαν οι Γερμανοί ιδώ, οι Γερμανοί ήρθαν το ‘41 ακριβώς.

Πριν είχαμε τον πόλεμο με τς Ιταλοί. Με τς Ιταλοί τσέδωκαμ' ένα τσάταλο, πλάκωσαν οι Γερμανοί 'πο πάν', μας πήραν εμάς σβάρνα. Πήραν το στρατό σβάρνα, οπισθοχώρησ' ο στρατός ο δικός μας. Ευτυχώς, οι Γερμανοί έκαμαν ένα καλό ιδώ. Οι θκοί μας μόλις τς έπιαναν οι Γερμναοίτςθκοι μας, τσήλεγαν «χάουζ», χάουζ θα πει, «στο χωριό σ' και σπίτι». Και τς έβγαζαν [Δ.Α.], «Γρήγορα, να φύγετε στα σπίτια». Μετά, μόλις ήρθαν οι δικοί μας ιδώ από της Αλβανίας τον πόλεμο, ο καθένας πάει άρχισε τη δουλειά του, πάνουμεστς ελιές. Θκοι μας ήτανε όλο προδότες ύστερα, προδότες δικοί μας. Έβαζαν φωτιές, έκαναν τον εμφύλιο. Θκοι μας, Βελβινοί, θκοι μας, αυτοί τον έκαναν τον εμφύλιο.

Α.Σ.: Όχι όλο τον εμφύλιο. Τον εμφύλιο εδώ.

Κ.Σ.: Ποιο;

Α.Σ.: Όχι σε όλη την Ελλάδα τον εμφύλιο τον έκαναν.

Κ.Σ.: Όχι όλο, όχι. Αυτοί, αυτοί, οι χαφιέδες αυτοί. Παρέδιδαν τα όπλα ύστερα. Έκαναν μια συμφωνία με της Βάρκιζας, ξέρω 'γω πότε, τότε θυμάμαι. Παρέδωκαν τα όπλα του ΕΛΑΣ να ησυχάσει η κατάσταση. Έφυγε, το ΕΛΑΣ έφυγε αυτό στα σπίτια. Κι ο αδερφός μου, ήταν κι αδερφός μου κι έφυγε, δω στο σπίτι. Μόλις ήρθε στο σπίτι, δεν πέρασε κάνας χρόνος, πίσω στην αστυνομία. Ξύλο τον ένα, ξύλο τον άλλονε, ξύλο τον ένα, ξύλο τον άλλονε. Βάραγαν ημάς, βάραγαν κι αυτούς τότε, και ξαναπήγε πίσω, όξω ο κόσμος και γίνηκε ο εμφύλιος. Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Και να μη σας πει καένας τον εμφύλιο τον έκαμαν άλλα κράτη, τον εμφύλιο τον εκαμάμε 'μεις, αναμεταξύ μας.

Α.Σ.: Χωριστήκαμε.

Κ.Σ.: Όχι ημείς, η αστυνομία. Η αστυνομία με τς χαφιέδες. Οι Εγγλέζοι πάλι, πετούσαν λίρες. Με το ΕΛΑΣ, το πρώτο, το ΕΛΑΣ το πετούσαν λίρες για να το βοηθούσαν. Για να έχουν να τρων', να κάνουν, να φιάνουν. Οι θκοι μας πάλι, άλλοι από κει χουβαρντάδες, απ' τη μια ξόδευαν και τς τσέπες στς έκλεβαν. Στς έκλεβαν. Όπως γίνεται και σήμερα, σήμερα δε γίνεται αυτό;

Α.Σ.: Οι Παοτζήδες τι ήταν;

Κ.Σ.: Οι Παοτζήδες πέρα από το [Δ.Α.] ήταν όλοι με τς Γερμανοί. Είχαν όπλα όλοι, βοηθούσαν τς Γερμανοί.

Α.Σ.: Αυτά τώρα μου τα 'λεγε ο παππούς ο Θανάσης για τους Παοτζήδες. Στο Παλιογράτσανο είχε κάτι. Στο Παλιογράτσανο λέει. Θυμάται, ο παππούς ο Θ. θυμόταν.

Κ.Σ.: Α, ο παππούς ο Θ.. Τον ξέρω μωρέ, τον ξέρω τον παππού το Θ..

Α.Σ.: Εκεί είχανε μπει μια φορά μες στο σπίτι.

Κ.Σ.: Οι Παοτζήδες;

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Αυτοί γένονταν με τς Γερμανοί. Οι Γερμανοί έκαψαν. Οι Γερμανοί ένα βράδυ ξεκίνησαν από το χωριό μας εδώ, πήγαν στο Πολύφυτο. Το Πολύφυτο το κατέστρεψαν, το 'καψαν όλο. Κόσμο δε βρήκανε, ο κόσμος έχει φύγει στα βουνά, είχαν κρυφτεί μέσα. Πήγαινανε μες στα... Λοιπόν, καίνε το Πολύφυτο, απ' το Πολύφυτο ανεβαίνουν στη Σκούλιαρη. Και τη Σκούλιαρη την κατέστρεψαν όλη. Κάτι λίγα σπίτια άφηκαν.

Α.Σ.: Αλλά πάλι καλά είχαν φύγει κι από κει. Είχαν φύγει κι από κει οι άνθρωποι.

Κ.Σ.: Ο κόσμος.

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Είδαν ότι έρθαν πάλι οι Γερμανοί, έφυγε ο κόσμος. Μπήκαν μες στα βουνά, μες στα δάση. Κάτι παππούδες τς βρήκαν και τς σκότωσαν. Φεύγουνε απ' τη Σκούλιαρη, πάουν στο Καταφύγι. Το Καταφύγιο κι αυτό τα ίδια. Στάχτη κι αυτό όλο. Το Καταφύγιο τι 'ταν, καμιά δεκαπενταριά άνθρωποι, κι αυτούς τς σκότωσαν. Κάτι γέροι δεν μπορούσαν να φύγουν. Να, όπως είμ' ιγώ τώρα. Ιγώ πού να πα' να φύγω;

Α.Σ.: Θα φύγετε.

Κ.Σ.: Ιγώ άμα, ο μη γένοιτο, όπως είμ' ηλικιωμένος, θα του 'ριχνα ένα όπλο με αυτόματο [Δ.Α.]. Άλλο τίποτα δεν μπορώ να κάμω. Να πάνω πού; Στο βουνό να τρέχω; Θα με πιάσουν εκεί απ' όξω. Α ρε, κουρίτσι μου καλό.

Α.Σ.: Τι περάσατε!

Κ.Σ.: Ο πατέρας σ' δεν πέρασε, ο πατέρας σ' δεν έχει γεννηθεί.

Α.Σ.: Ναι, η δική σας η ηλικία πέρασε πάρα πολλά.

Κ.Σ.: Η ηλικία η δικιά μας. Η δικιά μας, του παππού η ηλικία, η δικιά μ' η ηλικία. Και πιο νρύτερα από μας, περάσαν του Χριστού τα πάθη. Ό,τι έπαθε ο Χριστός.

Α.Σ.: Και δεν είχατε και να φάτε, και δεν είχατε και το ένα και το άλλο. Αλλά καλύτερα περνούσατε από μας νομίζω. Πιο πολύ εκτιμάτε τη ζωή. Εμείς...

Κ.Σ.: Κοίταξε κορίτσι μου, όσοι είχαμε πρόβατα, όσοι είχαμε πρόβατα και ζευγάρι—. Ζευγάρι, ξέρεις τι θα πει ζευγάρι; Να κάμεις χωράφι. Βγάζαμε και λίγο καλαμπόκι, λίγο σιτάρι, λίγο...

Α.Σ.: Α, τρώγατε.

Κ.Σ.: Τα πρόβατα δίνουν γάλα, λίγο ξέρω 'γω, ζούσαμε. Ήταν πολλές οικογένειες δεν είχαν καθόλου, τίποτα, ντιπ. Ούτε γαϊδούρι να φέρει ένα σάκο να κάψει η γυναίκα τη γάστρα. Ξέρεις ποια είν' η γάστρα; Το ψωμί που φιάναν, το φούρνο. Ούτε ένα γομάρι δεν μπορούσαν να έχουν, ένα γαϊδούρι να αγοράσουν. Αφού είχε διακόσες δραχμές είχε, τρακόσιες δραχμές.

Α.Σ.: Τα γαϊδούρια;

Κ.Σ.: Ναι, τότε, κείνο τον καιρό. Τα γομάρια ήταν ακριβά, τα μουλάρια ήταν—.

Α.Σ.: Ήτανε βοηθητικά πολύ, ε; Βοηθούσαν πολύ τον άνθρωπο τα γαϊδούρια.

Κ.Σ.: Ε, βέβαια, ήφερναν το [Δ.Α.] ήφερναν το ξύλο για το χειμώνα, είχαν τ' αυτά. Άφσε 'μεις, είχαμε μουλάρια. 'Χω βγάλει δυο μουλάρια, τρία.

Α.Σ.: Να, αυτά θέλει να τα μάθει η αδερφή μου. Αυτά τα θέλει η αδερφή μου, για τα μουλάρια. Ξέρετε τι κάνει; Η Ε. κάνει το διδακτορικό της στα Γιάννενα και γράφει για—.

Κ.Σ.: Στα Γιάενα σπουδάζει; Τι ηλικία έχει;

Α.Σ.: 32.

Κ.Σ.: Α, είναι μεγάλη.

Α.Σ.: Τελείωσε Φιλολογία, μετά έκανε μεταπτυχιακό.

Κ.Σ.: Μια εγγονή κι εγώ—.

Α.Σ.: Α ναι; Στα Γιάννενα;

Κ.Σ.: Στα Γιάενασπούδαξε, βγήκε γιατρός.

Α.Σ.: Ποια;

Κ.Σ.: Ε βέβαια. Η Μ. του Σ.. Του Α., του Α. η θυγατέρα.

Α.Σ.: Ναι, ωραία, κατάλαβα, κατάλαβα.

Κ.Σ.: Την ξερς;

Α.Σ.: Δεν την ξέρω προσωπικά αλλά έχω ακούσει, ξέρω.

Κ.Σ.: Τώρα κάνει πρακτική μέσα, μες στο «Μαμάτσειο».

Α.Σ.: Μπράβο.

Κ.Σ.: Γιατί του 'πα την άλλη φορά, «Μ., πότε θα 'ρθεις να σε δώσω κανένα χαρτζιλίκι;»
«Τώρα, παππού, βγάζω δικά μ' λεφτά». «Γιατί σε πλερώνουν;», τη λέω. «Ε πώς; Τζάμπα
είναι οι δουλειές εκεί;», λέει.

Α.Σ.: Η Μ. πόσω χρονών είναι;

Κ.Σ.: Είναι 24 τώρα;

Α.Σ.: Είναι απ' την Κοζάνη; Στην Κοζάνη μεγάλωσε;

Κ.Σ.: Στην Κοζάνη μεγάλωσε.

Α.Σ.: Κατάλαβα ποια είναι, την ξέρω φατσικά. Την ξέρω, την ξέρω τη φάτσα της, ναι, ναι,
ναι.

Κ.Σ.: Ιδώ, ήταν κι εδώ.

Α.Σ.: Ερχόταν.

Κ.Σ.: Ήταν κι αυτή, την Ε. εδώ του Κ.

Α.Σ.: Ναι, συμμαθήτριες. Ωραία, κατάλαβα ποια είναι.

Κ.Σ.: Ήταν με την Ι. του Φ. εκεί, τς Δ. η θυγατέρα.

Α.Σ.: Η αδερφή μου κάνει τώρα... Είναι εκεί από τα 18 της μέχρι τώρα είναι στο
πανεπιστήμιο η Ε.. Αλλά κάνει άλλα πράγματα. Φιλολογία, μετά Παιδική Λογοτεχνία, και

τόρα κάνει διδακτορικό εκεί. Είναι πολύ καλό το πανεπιστήμιο στα Γιάννενα, όλα τα πανεπιστήμια.

Κ.Σ.: Δεν ξέρω, πήγα μια φορά και μ' έκαμε εντύπωση. Τι είν' αυτά, γιατί να φτάκει στα Γιάννενα; Γιατί, εδώ δεν μπορούσε να φιάκει στην Κοζάνη ένα;

Α.Σ.: Κι είναι τα μοναδικά που είναι δωρεάν. Στην υπόλοιπη Ελλάδα τα μεταπτυχιακά τα πληρώνεις. Η Ε. δεν τα πληρώνει. Δηλαδή, μπαίνεις με εξετάσεις. Μόνο αν είσαι καλός σε παίρνουν. Είναι πολύ καλά τα πανεπιστήμια στα Γιάννενα, πολύ καλά. Και δύσκολα. Δηλαδή, και η εγγονή σας...

Κ.Σ.: Από την ημέρα που μπήκε στα Γιάννενα, «τσάκα-τσάκα, τσάκα-τσάκα».

Α.Σ.: Μπράβο της.

Κ.Σ.: Δεν άφησε κανένα. Καμιά χρονιά. Κατευθείαν πήρε το... πώς λέγεται αυτό;

Α.Σ.: Το πτυχίο.

Κ.Σ.: Το πτυχίο και τώρα κάνει στην Κοζάνη πρακτική. Κάνει...

Α.Σ.: Ειδικότητα;

Κ.Σ.: Ειδικότητα.

Α.Σ.: Τι ειδικότητα;

Κ.Σ.: Πώς λέγεται μωρέ; Θα σ' πω τώρα. Λέγεται... Αυτή που κάνει ένεση για νάρκωση.

Α.Σ.: Αναισθησιολόγος;

Κ.Σ.: Α, μπράβο!

Α.Σ.: Μπράβο!

Κ.Σ.: Αναισθησιολόγος. Είναι καλή ειδικότητα;

Α.Σ.: Ναι, μια χαρά. Πολύ καλή. Πολύ καλή.

Κ.Σ.: Είναι πολύ επικίνδυνη αυτή.

Α.Σ.: Είναι επικίνδυνη, σημαντική όμως. Πρέπει να υπάρχει.

Κ.Σ.: Ο χειρουργός—.

Α.Σ.: Πρώτα είναι ο αναισθησιολόγος και μετά μπαίνει ο χειρουργός.

Κ.Σ.: Του ξέρω, του ξέρω...

Α.Σ.: Πολύ σημαντικό.

Κ.Σ.: Είπα και το κουρίτσι, «Πρόσεξε καλά -λέω-, πρόσεξε ‘πο καμιά παΐδα[παγίδα], α σε κάουν καμιά παΐδα, πρόσεξε», λέω. Γιατί κι αυτού γένουνται παΐδες. «Το φάρμακο που βάνεις στον άρρυστο -λέω-, θα το κανζισύ, να ξερζισύ τι βάζεις», λέω, «Μη σε κάτσει καένας γιατρός την ένεση», λέω.

Α.Σ.: Ισχύει, αλήθεια είναι αυτό.

Κ.Σ.: Μ’ αυτό είν’ αλήθεια, βέβαια είν’ αλήθεια. Δουλειά που είν’ να την κάμεις, να την κάμεις ισύ με τα χέρια σου, με την επιστήμη σ’. «Να μη δεχτείς από κανέναν να σε πει: “Μ., να πού είν’ η ένεση, πάρ’ την κάν’ την”. Πού ξέρεις τι έβαλε μέσα αυτός;». Αυτές λέγονται παΐδες, κουρίτσι μ’, πρέπει να τα προσέχετε αυτά τα πράγματα. Να ‘χετε τα μάτια τέσσερα! Μπορεί να σε παγιδέψει ο άλλος από κει που δεν το ξερς, που δεν το περιμένεις. Να προσέχετε πολύ. Και την αδερφή σ’, έτσι να την πεις.

Α.Σ.: Θα την πω.

Κ.Σ.: «Να προσέχεις πολύ από παΐδες», πες. Παΐδα ξέρεις τι θα πει παΐδα, ε; Παΐδα [Δ.Α.] ημείς τοι λαγοί και του λύκου κι αλουπάδες.

Α.Σ.: Είχατε δει και λύκους; Είχε το βουνό τότε; Εκείνα τα χρόνια, είχε και λύκους πάνω στο βουνό;

Κ.Σ.: Γιατί τώρα δεν έχει;

Α.Σ.: Τώρα έχει αλλά τότε, που κυκλοφορούσατε κιόλας.

Κ.Σ.: Ετότε που κυκλοφορούσαμ’ όλο μαύροι λύκοι ήταν.

Α.Σ.: Αλήθεια;

Κ.Σ.: Αιντέ! Δε σ’ είπε καμιά φορά ο παππούς ο Π.;

Α.Σ.: Όχι, αυτό δεν το ξέρω, για τους λύκους.

Κ.Σ.: Ο παππούς ο Π. τα γελάδια τα πάαινε προς τα πάνω, για την Αγία Τριάδα, εκεί στις Καρυδιές. Ξερς πού είν' οι Καρυδιές.

Α.Σ.: Προς την Αγία Κυριακή.

Κ.Σ.: Την Αγία Κυριακή, μέσα κει. Εγώ τα πήγαινα πιο κάτ'. Στον Άγιο Νικόλαο, κάτου στον Δ. Α. τα πρόβατα. Άμα νύχτωνε, γιομάτο αλλά είχαμι τα σκυλιά γερά και δε ζύγωναν αυτά. Αυτό το σκυλί που με σκότουσανιμένα, αυτό το καθίκι, το παλιοτόμαρ' αυτό, ήταν ένα τέτοιο... Σαν ποιο να σε πω; Ένα που είχε ο Γ. το θυμάσαι; Ένας γέρος, ο Μ. ο Γ.ς, από Αμερική ένα σκλί.

Α.Σ.: Ναι.

Κ.Σ.: Απ' τη Γερμανία το 'χε φέρει, ξέρω 'γω 'πο πού το 'χει φέρει. Τέτοιου ήταν. Άμα έπιανε το λύκου στο ποδάρι δεν τον άφηνε, τον καβαλίκευε.

Α.Σ.: Γερμανικός ποιμενικός; Ναι, μπορεί.

Κ.Σ.: Το 'φερε 'πο τη Γερμανία κείνο. Εγώ το 'χα φιάκει από μικρό, 'πο μια δική μ' σκύλα.

Α.Σ.: Α, είχε λύκους!

Κ.Σ.: Και το σκότωσε ο ρουφιάνος!

Α.Σ.: Χαμός.

Κ.Σ.: Και τον είπα: «Γιατί ρε, το σκοτώνεις το σκλι; Τι σε πείραξι; Σ' ηγόχλησε το σκλι;», λέω. «Μη λες και πολλά -λέει- γιατί θα το γυρίσω σε σένα», λέει. Να με σκουτώσει. Και να με σκότωνε, [Δ.Α.], όπως το σκλι κι εγώ θα πάαινα. Και τον παππού το μακαρίτη, τον Π., τον παππού σ'.

Α.Σ.: Ναι, τον καημένο.

Κ.Σ.: Άμα τον σκότωναν, δεν έδιναν σημασία, δεν έδιναν το λογαριασμό σε κανέναν. Θα ήλεγαν ότι «Μας επιτίθηκε και τον σκοτωσάμε», καθάριζ' η δουλειά.

Α.Σ.: Εντάξει, να μη σας κουράζω.

Κ.Σ.: Όχι, δε με κουράζεις, δεν είμι κουρασμένος, ιγώ έχω εμπρία αυτά τα πράματα. Δηλαδή δεν έχω τώρα κέφι να στα πω αλλά έχω κι άλλα να πω.

Α.Σ.: Μπορώ να ξανάρθω με την Ε., άμα έχετε εσείς χρόνο, με την αδερφή μου.

Κ.Σ.: Ετότε που έκανε τα βασανιστήρια αυτός ο πρόστυχος.

Α.Σ.: Ποιος;

Κ.Σ.: Ο Μπλεροκόπος, αυτός ο ... που ήταν εδώ πριν δέκα χρόνια, που έκανε τα βασανιστήρια, σκότουσε κι έναν παππού Κ.. Του Σ. τον Κ. τον ξερς; Τον ξερς το Σ.; Το μπαμπά του. Τη βραδιά που μας είχαν ημάς—.

Α.Σ.: Σκουλεριώτης.

Κ.Σ.: Σκουλεριώτης, παιδάκι μου. Τη βραδιά που ήμασταν μέσα, μας είχαν μέσα καμιά εικοσιπενταριά-τριάντα άτομα, ήταν και του Σ. ο μπαμπάς μέσα. Ακούμε τα μισάνυχτα, που λες, η ώρα 00:00, «μπαμ!» ένα.

Α.Σ.: Πω, για να φοβηθείτε.

Κ.Σ.: Ένα όπλου. Τον σκότουσανκείν' την ώρα. Η ώρα 00:00 το βράδυ. Την άλλη μέρα ξημέρουνε Κυριακή. Άκου τώρα, να βγάλεις συμπέρασμα, ε; Να βγάλεις συμπέρασμα. Ξημέρουνε Κυριακή κι ο κόσμος την Κυριακή πάνε σ'ην εκκλησία. Αυτό το γαϊδούρ', αυτός ο εγκληματίας, βγαίνει όξω, μες στο προαύλιο, μες στα παραθύρια με το [Δ.Α.] και πλένουνταν στη βρύση. Μόλις μπαίνεις μες στου προαύλιο, έχει μια βρύση 'πο την άλλη τη μεριά. Την ξερς;

Α.Σ.: Σε ποιο μέρος;

Κ.Σ.: Σ'ην εκκλησία τη δικιά μας, παιδάκι μου.

Α.Σ.: Ναι, ναι, ναι, στην εκκλησία.

Κ.Σ.: Εκεί ήταν η αστυνομία τότε. Μες στην εκκλησία ήταν η αστυνομία.

Α.Σ.: Ήταν και εκκλησία και αστυνομία ή ήταν μόνο αστυνομία;

Κ.Σ.: Είχαμ' ημείς στα κιλιά που μας είχαν κλεισμένοι, όπλα.

Α.Σ.: Αν είναι δυνατόν!

Κ.Σ.: Αν είναι δυνατόν, ε; Άφσε που δεν τα είχαμι, κι από πού να τα ‘χομε μέσα; Πρώτα απ’ όλα, να είχαμε μέσα, έπρεπε να τς σκοτώσουμε. Θα τς είχαμε σκοτωμένοι άμα είχαμι τέτοια μεις. Ακούς; Εγκληματίας;

Α.Σ.: Αυτός... Λοιπόν, ήταν Κρητικοί και Πελοποννήσιοι.

Κ.Σ.: Αυτός ήταν Πελοποννήσιος. Οι δεκαπέντε ήταν Κρητικοί κι οι δεκαπέντε Πελοποννήσιοι.

Α.Σ.: Μα οι Κρητικοί δε λένε ότι μας βοήθησαν και τους βοηθήσαμε;

Κ.Σ.: Αυτά ήταν ‘ποβράσματα. ‘πο πού ήταν, τάχα μου. Ξερς τι θα πει απόβρασμα. Κουπρόσκυλα. Αφού είναι και τώρα, [Δ.Α.], κοπρόσκυλα. Αν ακούσεις καμιά μέρα τηλιόραση...

Α.Σ.: Ναι, βλέπω.

Κ.Σ.: Βιάζουν κοριτσάκια, βιάζουν το ένα, βιάζουν τ’ άλλο. Αυτά φοβάμαι, κοπελιά μου, να μη φέρουν καμιά αναταραχή. Όλα αυτά, αυτά είναι για αναταραχές είναι.

Α.Σ.: Ο κόσμος κοιμάται εγώ βλέπω, δεν ξυπνάει.

Κ.Σ.: Ε βέβαια, κοιμάται. Όλοι κοιμούμεστε, όλοι γενικά, κοιμούμεστε. Ο κόσμος κοιμάται όλος. Α, να σου πω τ’ άλλο. Εντωμεταξύ, όταν είχαμε τα βασανιστήρια μέσα στο σχολειό, το [Δ.Α.] το σχολειό, την εκκλησιά μέσα που είναι. Τα ‘χαν περιφραγμένο όλο, έκαναν τα βασανιστήρια μέσα και φώναζ’ ο κόσμος τώρα, απ’ το ξύλο φώναζαν μέσα. Και κάναν παράπονο η γειτονιά, δεν μπορούσε η γειτονιά ν’ ακούει άλλο, ν’ ακούει τέτοια πράματα. Και τι έκαναν; Τι, μπορούσαν να κάουν τίποτα; Το σήκουσε όλου και το ‘φεριανάπανου, το σπίτι το ξερς πού είναι; Το ξερς, α; Κει που ‘ταν ο λόχος. Ήταν στρατό, λόχος εκεί. Εκεί ήταν ένας λόχος στρατό. Εκεί ήταν αστυνομία κι ήταν στρατό, λόχος. Λοιπόν, τα σήκουσε ‘που κει και—. Το ξερς του Ν. το σπίτι;

Α.Σ.: Ποιανού Ν.;

Κ.Σ.: Του Λ., του Λ., του Ν. το σπίτι το ξερς; Του Λ. του Ν..

Α.Σ.: Εκεί, πιο κάτω απ’ το Τζ..

Κ.Σ.: Ναι, απ’ το Τζ. ‘πο πίσω μεριά. Το ξερς; Εκεί μέσα μας είχαν. Το ‘κανε βασανιστήριο ‘υτος, Γ.. Κάποιος Γ., έχεις ακουστά;

Α.Σ.: Κάτι μου λέει τώρα.

Κ.Σ.: Κάτι σ' λέει; Αυτόν που είχι-, τον έκανε Υπουργό Παιδείας ο Π., η δικτατορία. Ο Π. τον έκανε Υπουργό Παιδείας! Έκανε τα βασανιστήρια όλα κει και μας κρεμούσε κάθε βράδυ.

Α.Σ.: Ήταν από δω αυτός;

Κ.Σ.: Ύτος ήταν από δω, 'πο τη Γαλατινή. Άλλο τομάρ'.

Α.Σ.: Ήταν κι υπουργός;

Κ.Σ.: Ήταν λοχαγός εδώ.

Α.Σ.: Και μετά έγινε υπουργός.

Κ.Σ.: Όταν ήρθ' η δικτατορία, τα κατέβασι όλα τα 'ποβράσματα, στρατοί, λοχαγοί, ταγματάρχαιοι και τς έβαλε σε υπουργεία. Κι αυτόν τον έβαλε Υπουργό Παιδείας.

Α.Σ.: Αν είναι δυνατόν!

Κ.Σ.: Έκανε τα βασανιστήρια όλα και τουν έβαλε Υπουργό Παιδείας. Κι είπαν μερικοί δικοί μας εδώ, «Πάμε ρε, μια μέρα να τονε δούμε». «Ωρέ, δεν είσι καλά», τον λέει. «Ωρε, πα' να τονε δούμε». «Εγώ θα μιλήσω, εσείς μη μιλάτε καένας», λέω, «Μη μιλάτε καένας γιατί ισείς θα είστε δίπλα μου, στη συμπαράσταση. Εγώ θα τον πω». Εξών αν θα μας τον έβριζαν όξω, δεν πιστεύω να τον έβριζαν. [Δ.Α.] αλλά θα του πούμε ότι «Θέλουμι τον κύριο Γκ. – τον είχανε κάμει και κύριο, ε;- να τονε δούμε. Είναι γνωστός μας, 'που το χωριό μας». Μόλις έβγαινε όξω να τον πούμε: «Τώρα έλα να μετρηθούμε», να τον πω, «Έλα, μίλα πιο κοντά στα σύρματα να πούμε δυο κουβέντες. Σ' έβαλε Υπουργό Παιδείας; Εσύ -λέω- μας πατούσες κάτ' το κεφάλι», λέω, «Θυμάσαι;», λέω. «Θυμάσαι, ρε τομάρ'», να τον πω έτσι γιατί τομάρ' είν' ίδιο. Αλλά τον έχω κι ένα πιστόλι-.

Α.Σ.: Βγήκε τελικά;

Κ.Σ.: Δεν πήγαμε.

Α.Σ.: Α, δεν πήγατε.

Κ.Σ.: Φοβούνταν οι άλλοι. Τώρα κοντά, τώρα κοντά. Είχα βρει κι αυτοκίνητο, είχα βρει... Ετότεπάαινα τα φρούτα.

Α.Σ.: Αυτός τώρα δε ζει. Δε ζει; Ζει;

Κ.Σ.: Ποιος;

Α.Σ.: Ο Γκ.. Όχι.

Κ.Σ.: Α, πρέπει να πέθανε τώρα κι ισύ. Ετότε που πάαινα τα φρούτα απ' το συνεταιρισμό κάτω, ιγώ είχα δυο παιδιά απ' τη [Δ.Α.] απ' τον Άγιο Χαράλαμπο. Ο ένας είχε, ήταν γαμπρός, είχε τη θυγατέρα δω. Του λέω: «Χ. αυτό κι αυτό. Θέλω να πάνω σ'ην Αθήνα, έχω μια δουλειά αλλά θέλω να πάρω και δυο-τρία άτομα». Μου λέει: «Και τρία και τέσσερα και πέντε. Μπορείς;», λέει, «Πάρτα -λέει-, ιγώ στ' αυτοκίνητο», είχε μεγάλ' αυτοκίνητο, «έχω δυο κρεβάτια», λέει, «Θα κοιμάστε μια ο ένας και μια ο άλλος και μια ο άλλος», λέει.

Α.Σ.: Μια χαρά!

Κ.Σ.: «Θα σι φέρω όπου θελς. Για σένα, για σένα -λέει- εγώ, τα άλλα τα παιδιά δεν τα ξέρω. Του λέω: «Εντάξει, εντάξει». Τς λέω: «'Υτο κι αυτό -λέω-, βρήκα αυτοκίνητο -λέω- να πα' να τονε δούμε. Να πάρουμε και δυο πληροφορίες θετικές», λέω, «Να τον πούμε: “Αυτά, πρόστυχε άντρα, ποιος σ' έβαλε να τα φιάνεις; Να κρεμάς τη νεολαία;”». Διπλά παιχνίδια ήταν όλα αυτά, κι απ' τη μια τη μεριά, κι απ' την άλλη. Να μας βγάλουν όξω. Κατάλαβες γιατί. Παιχνίδια.

Α.Σ.: Πω, πω! Τι ζούμε!

Κ.Σ.: Έχεις ακουστά καένανΚουρκουμαρή; Ο πατέρας σ' είναι [Δ.Α.], η μάνα σ' είναι απ' τη Σκούλιαρη. Ξέρω, κουρίτσι μ'. Τα ξέρω 'γω αυτά. Χ., αρχηγός του ΕΛΑΣ δεν ήταν; Το ξερς αυτό το πράμα; Δεν το ξερς; Ήταν αρχηγός του ΕΛΑΣ, και γερός αρχηγός.

Α.Σ.: Χ.;

Κ.Σ.: Ναι μα, το δεύτερο τ' όνομα ήταν Κουκουμαρής. Αλλά Χ. ήταν το πατρικό όνομα. Κουκουμαρής ήτανε παρατσούκλι, ξέρω 'γω. Αυτός τι έκανε; Μικρό παιδί ήταν όξω, καπετάνος. Ήταν καπετάνος αυτός. Ήταν ένας ο Η. αυτός, Η. Κουκουμαρής κι ένας ήταν δικός μας. Ένας Κ., ένας Κ.. Αυτοί οι δυο ήταν όξω και κοίταζαν [Δ.Α.] να βγάλουν τα παιδιά όξω, αντάρτες. Κατάλαβες τώρα;

Α.Σ.: Κατάλαβα, κι ακόμα έτσι είναι εδώ. Παντού αλλά κι εδώ έτσι είναι.

Κ.Σ.: Ένα βράδυ αυτός ο Η., και που λες, είχε μια ομάδα αντάρτες, κι ήρθαν χώθηκαν στο μαντρί πέρα. Είχε μαντρί πέρα κει, πιο κάτω, πιο κάτω κει, κάτι χωράφια. Τα μισάνυχτα, η ώρα 00:00. Ιγώ ήμουνα ξαπλωμένος ιδώ. Νύχτα, η ώρα 00:00 το βράδυ ήμαν κάτω, ζαρωμένος κεί. Έκανα πως κοιμούμαι, εγώ κατάλαβα. Χύθηκαν τα σκλιά. Χύθηκε, που λες, να τς φάει αλλά δεν... Ιγώ έκανα το [Δ.Α.], είχα πέσει κει στην άκρη. Με κάνει μια το ποδάρι έτσι. «Σήκω πάνου, Σκουμπούλη!». Με είπε «Σκουμπούλη», Σκ. λέγομαι. «Τι θες;», τς λέω. Τον κατάλαβα, [Δ.Α.]. Τον ήξερα, τον ήξερα κι από πού ήταν εγώ. Και τον είπα, μ' έφυγε η κουβέντα και τον είπα: «Τι θέλεις, κυρ-Η.». «Τι είπεις; Κυρ-Η.; Συναγωνιστή να πεις, όχι κυρ-Η.! Συναγωνιστή». Άμα ήλεγες «κύριε» το 'χαν κακό.

Α.Σ.: Για κακό. Α! Οι κομμουνιστές; Και τώρα έτσι είναι. Τώρα είναι σύντροφοι.

Κ.Σ.: Τώρα είναι συντρόφοι.

Α.Σ.: Και συνάδελφοι.

Κ.Σ.: Ναι. Σύντροφοι. Δεν το ήλεγαν σύντροφοι, τότε ήλεγαν, πώς το ήλεγαν;

Α.Σ.: Συναγωνιστή;

Κ.Σ.: Ναι, συναγωνιστή. «Το “κύριε” απαγορεύεται. Αυτή η κουβέντα πώς σ' έφυγε εσένα;». «Ε, μ' έφυγε, τώρα τι να κάουμε», τ' λέω. Με λέει: «Θέλω να με πεις -λέει- πού είναι του Κ. τα μαντριά», λέει. Του Κ. Από κει που 'μουνιγώ, ίσα κάτω ακριβώς ήταν, ίσα κάτω. Από κει που 'μουνιγώ, ίσα κάτω. Είπα «Δεν ξέρω», λέω. Τον είπα «Δεν ξέρω». Με δίνει μια στον κώλο, κι είχε και μια ματσούκα. «Πατ», μια στον κώλο, με λέει... «Τι θες -τον λέω-, να, ίσα κάτω, 'πο δω είναι». «Γιατί με λες ψέματα -λέει-, αφού ξέρω 'γω», λέει, «Κάθε βράδε δεν κατεβάζεις τα πρόβατα 'πο κει -λέει-, περνάς από κει», λέει. Και πράγματι, από κει περνούσαμε.

Α.Σ.: Ήξεραν τι κάνατε.

Κ.Σ.: Και κατεβαίναμε στο ποτάμι και τα ρίχνεις νερό και πίνουνε. Δεν είχε νερά τότε όπως έχει τώρα.

Α.Σ.: Άρα ήξεραν τους δρόμους. Ήξεραν πού πάτε, τους δρόμους όλους.

Κ.Σ.: «Εγώ με τα κιάλια τι κάνω; Σας βλέπω όλους», λέει. Ήξεραμε, είχε και κυάλια, ένα ζευγάρι τα 'χε. Γερμανικά κιάλια. Πισέρει[ποιος ξέρει] ποιοι Γερμανοί σκότωσαν και—.

Α.Σ.: Και τα ‘κλεψαν.

Κ.Σ.: Και τς πήραν τα κιάλια.

Α.Σ.: Η γιαγιά η Σ. μου είχε πει ότι την έβαλαν μια φορά να περπατήσει –εδώ, Βελβεντινοί την έβαλαν– μαζί με τις αδερφές της να περπατήσουν σε ένα χωράφι.

Κ.Σ.: Να πατήσ’ νάρκα.

Α.Σ.: Ναι αλλά δεν είχε νάρκες εκεί. Και την άλλη μέρα οι αντάρτες, τους έβλεπαν από μακριά, και πήγαν κι έβαλαν νάρκη και χτύπησαν τους Βελβεντινούς αυτούς.

Κ.Σ.: Σκουτώθηκ’ ένα παιδί, δικιά μου ηλικία.. Ιδώ είναι πράγματα να...

Α.Σ.: Τρομακτικά.

Κ.Σ.: Τρομαχτικά πράματα. Γύριζαμε γύρω-γύρω, μας είχαν. Πάγαινα, με παίρνανε κι εμένα στις νάρκες. Δεν τη θυμάμαι τη Σ. όμως. Μήπως ήταν μικρή;

Α.Σ.: Ήταν μικρή, την είχαν πάρει μαζί με τη θεία την Έ., όλους.

Κ.Σ.: Θα την είχαν πάρει μετά. Την Έ., αδερφή τς.

Α.Σ.: Ναι, με τη θεία την Ε., όλες τις είχαν πάρει επειδή ήταν ανταρτόπαιδα.

Κ.Σ.: Δεν τς θυμάμαι. Πρέπει να ήμαν πιο μπροστά ιγώ απ’ αυτές.

Α.Σ.: Προς τη γέφυρα, έτσι μας λέει.

Κ.Σ.: Μας πήγαιναν μέχρι τη γέφυρα, στο δρόμο και μετά μας πήγαιναν σ’ ένα μέρος να γυρίζομε γύρω-γύρω γιατί ήλεγαν εκεί ότι έβαζαν νάρκες. Να πατήσομε εμείς νάρκα. Κι ο Μ., κάποιος Ν. Μ. έρχονταν απ’ όξω. Ήταν απ’ όξω κι εμείς αμπροστά να πατήσομε μεις. Κατάλαβες; Κανονικά έπρεπε να [Δ.Α.] όχι πρώτα ημείς να ιδούμε, να πατήσομε και μετά να περάσει.

Α.Σ.: Αν είναι δυνατόν.

Κ.Σ.: Και πάτσε[πάτησε] ένα παιδί δικό μας. Πατήθηκε. Την πάτησε πολύ, τουν τύλιξε, τουν σκότωσε. Πώς γίνεται τώρα αυτό; Ημείς πήγαμε δεκαπέντε φορές γύρου-γύρου, γύρου-γύρου.

Α.Σ.: Αυτό μας είπε η γιαγιά. Πήγαν έβαλαν. Έβαλαν μετά.

Κ.Σ.: Ήταν η νάρκα, εκεί ήταν. Εμείς πώς δεν πάτησαμ', εμείς. Εμείς που ήμασταν καμιά δεκαριά άτομα. «Πάτα το κι εκεί, πάτα το κι εκεί» και «Πάτε από κει» και «Πάτε από δω». Εμείς δεν πάτησαμε. Το παιδί εκείνο, εκείνος ήταν Μάης, είχε όπλο, 'πο δω, θκο μας παιδί. Την πάτησε κείνο το παιδί. Τον δάδκαλο, τον ξερς το δάσκαλο.

Α.Σ.: Ποιον;

Κ.Σ.: Πώς λέγεται μωρ'; Π. λέγεται, δάσκαλος είναι μωρέ.

Α.Σ.: Κ.;

Κ.Σ.: Άλλο ένα όνομα, Π. είναι παρατσούκλι.

Α.Σ.: Π.; Όχι.

Κ.Σ.: Π.. Τον ξερς, ε;

Α.Σ.: Ναι, ναι, ναι.

Κ.Σ.: Ο θείος του.

Α.Σ.: Ο θείος του. Α ναι, αυτός. Μου το είπε η γιαγιά, αυτό μου είπε.

Κ.Σ.: Τον ήξερε Π., δεν στον είπε... Πώς τον είπες; Π.. Το πραγματικό ήταν Π., εμείς τον ηξεράμε Π.. Την πάτησε και πάει, τον τίναξε στον αέρα. Ημείς ευτυχώς δεν πάτησαμε εμείς, τυχερά πράματα. Τυχερά πράματα ήταν. Την είχανε βάλει μέσα να πατήσει ο [Δ.Α.] αλλά αυτοί φυλάγονταν.

Α.Σ.: Αυτός ήταν δεξιός ή αριστερός;

Κ.Σ.: Αυτός ήτανε δεξιός ήταν.

Α.Σ.: Άρα ακόμα και στη γενιά των γονιών μας, οι γονείς μας θα τα ήξεραν αυτά και θα υπήρχε έχθρα.

Κ.Σ.: Ε βέβαια. Α, φοβερά πράματα! Ήταν φοβερά πράματα. Ούτε να τα σκέφτεσαι κι ούτε να τα... Ιγώ τ' αποφεύγω να τα συζητώ γιατί ταραζομαι. Μ' ενοχλούνε, μ' ενοχλούν. Τώρα ξέρω τον πατέρα σ', τον παππού σου ξέρω. Η αδερφή σ' άμα 'ρθει, θ' ανοίξομε μεγάλ' ιστορία. Πόσα χρόνια έχει;

Α.Σ.: Θα της το πω. 32.

Κ.Σ.: 32. Αυτή διαβάζει και τα ξέρει όλα. Τότε ήταν δεν είχε γεννηθεί. Αυτή η ιστορία που λέμε εμείς, δεν είχε γεννηθεί. Ούτε ‘συ ‘χες γεννηθεί.

Α.Σ.: Όχι.

Κ.Σ.: Α, μπράβο! Αλλά άμα διαβάζει, τα ξέρει όλα.

Α.Σ.: Ευχαριστώ πάρα πολύ. Πάρα πολύ!

Κ.Σ.: Τίποτα, κουρίτσι μου, να ευχαριστείς. Τι με ευχαριστείς;

Α.Σ.: Θα πω την Ε. να έρθει. Θα την πω να έρθει.

[ΔΙΑΚΟΠΗ]

Κ.Σ.: «Η γυναίκα σ’ είναι 50 χρονών, πρέπει να κάνει εγχείρηση». Μόλις άκουσ’ η γυναίκα μου... Εγχείρηση από καρδιά τότε έκαναν λίγος κόσμος, δεν έκαναν πολλοί. Τότε έκανε ένας [Δ.Α.], μετά ένα...

Α.Σ.: Απ’ το Βελβεντό.

Κ.Σ.: Βελβεντό. Μετά έκανε μια γυναίκα, η Φ., και μετά έκανε η δική μας. Τρία άτομα.

Α.Σ.: Πήγανε καλά;

Κ.Σ.: Η εγχείρηση έγινε καλά αλλά για είκοσι χρόνια. Απ’ τα 50 μέχρι τα...

Α.Σ.: Τα 70;

Κ.Σ.: Στα 73 πέθανε. Είκοσι χρόνια ακριβώς. Με είπ’ ο γιατρός. Με λέει: «Σ., την έκαμα εγχείρηση τη γυναίκα σ’, την έκανα καλά, τα πάντα. Αλλά αυτή η εγχείρηση να το ξεκόψεις, άμα ξεκόψεις, θα πάει κάνα χρόνο, δυο χρόνια παραπάνω», λέει. «Άμα πάρει τα χωράφια, εδώ-εκεί, μέσα στα είκοσι χρόνια θα πεθάνει». Όπως είπε, έτσι έγινε. Όλοι έτσι. Στα είκοσι τα χρόνια πέθαν’ η γυναίκα μου, στα είκοσι τα χρόνια πέθανε ο Σ.. Τον θυμάσαι το Σ.; Κι αυτός τα ίδια, στα είκοσι τα χρόνια πέθανε. Μετά την εγχείρηση. Κατάλαβες τι λέω, ε;

Α.Σ.: Ο κ. Γ.; Ο παππούς ο Γ.;

Κ.Σ.: Ο παππούς ο Γ.. Λοιπόν, στα είκοσι τα χρόνια [Δ.Α.]. Ο Γ. ο Σ., τον θυμάσαι το Γ. το Σ.. Το Σ. το Γ.. Τον ξερσμωρ’.

Α.Σ.: Της κυριάς Γ.; Όχι.

Κ.Σ.: Αλλ' εμένα με πήραν πολλά λεφτά. Με πήραν 286 χιλιάδες, κουρίτσι μου, το '81.

Α.Σ.: Σε ευρώ;

Κ.Σ.: Σε ευρώ ήταν... Πού ξέρω πόσα είναι; 250 χιλιάδες τότε πού να τς έβρισκα; Είχα κάτι λάδια και τα 'δινα. Τα 'μασα όλα και τα πούλσα, μόνο να κάνω τη γυναίκα μου καλά.

Α.Σ.: Αλλά ήταν καλή, ε;

Κ.Σ.: Όπως είν' και τα παιδιά.

Α.Σ.: Μπράβο! Κ. Κ., μη στεναχωριέστε τώρα, μην το σκέφτεστε!

Κ.Σ.: Κείνο το παιδί που πεθαίνει, είναι ίδιο! Ίδιο με τη μάνα τ'. Αυτός ο μεγάλος έρθε πιο... πιο σοβαρός. Εκείνος ήταν ίδιο με τη μάνα τ'! Τα χίλια τα καλά έκαμε, μες στη Σαλονίκη, όλος ο κόσμος στη Σαλονίκη έκλαψε. Και να πεθάνεις στη μοίρα σ' μέσα. Και μες τς γιατροί, μες στα κόλπα όλα.

Α.Σ.: Δούλευε εκείνος; Ήταν στη Θεσσαλονίκη έμενε;

Κ.Σ.: Είχε δουλειές, ήταν παντρεμένος εκεί με μια γυναίκα καλή που είχε. Είχε ένα μεγάλ' αυτοκίνητο. Σ' έρχεται να κλάψεις.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.